

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Usuteaduskond

Marie Edala

**DEUTERONOOMIUMI KARISTUSSEADUSTIKUST
TEKKELOOLISELT JA TÄNAPÄEVA ÕIGUSE VALGUSES**

Magistritöö

Juhendaja

Urmas Nõmmik, dr. *theol. habil.*

Tartu 2023

Sisukord

Sissejuhatus	5
I Deuteronomiumi karistusseadustiku analüüs	12
I 1. Surmatoovad karistused	12
I 1.1. Verb <i>mvt</i>	12
I 1.2. Verb <i>mvt</i> koos karistuse täideviimise viisiga	16
I 1.3. Iseseisev verb <i>sql</i>	19
I 1.4. Verbi <i>mvt</i> vorm <i>jumat</i>	19
I 1.5. Muud sagedamini kasutatud verbid	20
I 2. Muud karistused Deuteronomiumis	21
I 2.1. Nimisõna <i>qalala</i> ja verb <i>'rr</i>	21
I 2.2. Verb <i>nvs</i>	22
I 2.3. Verb <i>nkh</i> hifil	24
I 2.4. Väljend <i>qšš 'et kap</i>	24
I 2.5. Väljend <i>hšš na'al + jrq</i>	25
I 2.6. Väljend <i>ntn kesep</i>	26
I 2.7. Verb <i>jsr</i>	27
I 2.8. Verb <i>'šh</i>	28
II Ülevaade Genesises, Exoduses, Leviticuses, Numeris toodud karistustest ja neile vastavatest kuritöödest.....	33
II 1. Genesis	33
II 1.1. Surmaga lõppevad karistused.....	33
II 1.1.1. Surmanuhtlus	33
II 1.1.2. Elusalt põletamine	33
II 1.1.3. Kõrvaldamine	34
II 1.1.4. Hävitamine.....	34
II 1.2. Pagendamine	34
II 1.3. Needmine + pagendamine	35
II 1.4. Karistus pariteetsuse alusel, <i>lex talionis</i>	35
II 1.5. Lastetuks jätmise.....	35
II 2. Exodus.....	36

II 2.1.	Surmanuhtlus	36
II 2.1.1.	Tahtlik tapmine	36
II 2.1.2.	Isa või ema löömine	37
II 2.1.3.	Inimese röövimine ja edasimüümine	37
II 2.1.4.	Isa või ema needmine	38
II 2.2.	Pelgulinnadesse pagendamine	42
II 2.3.	Hüvitise maksmine.....	43
II 2.4.	Karistus orja omanikule: orja orjusest vabastamine	47
II 3.	Leviticus.....	49
II 3.1.	Surmanuhtlus kividega surnuks viskamise teel	49
II 3.2.	Surmanuhtlus põletamise teel.....	50
II 3.3.	Surmanuhtlus – täideviimismeetod täpsustamata	50
II 3.4.	Hävitamine	51
II 3.5.	Hävitamine – ei ole täpsustatud mil viisil.	52
II 3.6.	Varalised karistused	52
II 3.7.	Lastetuks jäämine	53
II 3.8.	Karistus pariteetsuse alusel, <i>lex talionis</i>	53
II 4.	Numeri	54
II 4.1.	Surmaga lõppevad karistused.....	54
II 4.1.1.	Surmanuhtlus	54
II 4.1.2.	Surm kividega surnuksviskamise läbi.....	54
II 4.1.3.	Hävitamine.....	55
II 4.2.	Pagendus	55
II 4.3.	Varaline hüvitus.....	56
II 4.4.	Lastetuks jäämine	56
III	Pentateuhi käsitus õigusloome teoreetilistest vaatepunktidest ja tänapäeva seadusandluse võrdlusest lähtuvalt. Hermeneutilised järeldused.....	59
III 1.	Õigusloome teoreetilised vaatepunktid	59
III 1.1.	Õiguse määratlus. Loomuõigus <i>versus</i> õiguspositivistlik	59
III 1.2.	Õigus ja ühiskonna areng.....	60
III 1.3.	Tavaõigus.....	61
III 1.4.	Moraal kui regulatsiooni allikas.....	62
III 1.5.	Õiguslik regulatsioon ja tekstide tõlkimine ja tõlgendamine.....	63

III 1.6. Pentateuh ja ühiskonna areng: paralleele Pentateuhi ja tänapäeva EV seadusandluse vahel	64
III 1.7. Seadusloome areng Pentateuhis; paralleelseaduste võrdlus Ex-s ja Dt-s	67
III 2. Hermeneutilised järeldused Deuteronomiumi seadusandluse kohta ..	69
III 2.1. Ajaloolis-kriitiline meetod hermeneutikas ja sellest johtuvad järeldused	69
III 2.2. Piibel kui erinevate tekstide/versioonide kogum.....	72
III 2.3. Ühiskonna areng ja sellega kaasnev seadusloome edasiarenemine-muutumine.....	73
III 2.4. Deuteronomiumi ja Iisraeli seadusandluse üha süvenev liikumine „teokraatia“ seaduste karmistamise suunas	75
Kokkuvõte	82
Lühendid	88
Kasutatud allikad	89
The Penal Code in Deuteronomy in the Light of Its Emergence and Modern Law	92
Lisa 1. Karistused kirjakohtade järgi.....	97
Lisa 2. Süstematiseerimine karistuse formuleeringus oleva heebreakeelse sõna/väljendi alusel.....	103
Lisa 3. Karistuse formuleeringus kasutatud sõna/väljendi esinemissagedus.....	108
Lih litsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	109

Sissejuhatus

Magistritöö teema: Deuteronomiumi karistusseadustikust religioonilooliselt ja tänapäeva õiguse valguses.

Teema põhjendus. Antud teema pakub mulle huvi mitmest aspektist vaadatuna: kõigepealt seostub ta minu eelnevate õpingutega filoloogia, õigusteaduse ja nüüd religiooniuuringute alal. Pentateuhi õigussüsteemi käsitlus lähtuvalt kuritööst ja karistusest ning selle hermeneutiline tõlgendus on loogiliseks väljundiks eelnevate teadmiste ja usuteaduskonnas õpitu rakendamisel. Teema kitsendamine Deuteronomiumi uurimisele ja seletamisele johtub nii antud korpuse terviklikkusest ja mahust, aga ka selle iseloomust: tegemist on “hüvastijätukõnega”, Moosese testamendiga ehk siis viimase, viienda raamatuga, mis võtab kokku eelneva nelja raamatu tähtsaimad postulaadid. Seda on mõistetud kui Moosese vaimset pärandit juudi rahvale.

Olles Pentateuhi olulisemaid ja huvitavamaid osi, väärrib see ka kaasajal nii ajaloolisest kui kultuuriloolisest aspektist suuremat tähelepanu. Samas, mõista ja tõlgendada Deuteronomiumi tekste on küllalt keeruline tänapäeva Eesti sekulaarses ühiskonnas, kus sotsialiseerumise paradigmasse ei kuulu enam kristlik/usuline kasvatus-õpetus, tänu millele võime väita, et on välja kujunenud oskamatus lugeda piiblitekste: ei tunta sõnavara, teksti sisu mõistmiseni ei jõuta, kuna puudub kogemus Piibli juhendatud/selgitatud lugemisel. Tekstide mõistmise ja seletamise teeb raskemaks ka arhailine tekst ja tänapäeva keelekasutusest kadunud sõnad, väljendid. Sellest johtuvalt jäävad piiblitekstitid lugejale/kuulajale kaugeks ja arusaamatuks. Kui kirikus piirdutakse tekstide pelgalt tsiteerimisega, väites, et neid tuleb mõista sõnasõnalt, ei too see inimesi kirikusse: arusaamatu, arhailine tekst ei suhtestu kuulajaga ja sestap ei too ka hingerahu ja lohutust. Andes edasi piiblisõnumi, sõnade taga peituva tähenduse, loome me silla mineviku ja oleviku vahel. Inimkonna algusaegadest peale on inimesi saatnud ja saadavad ka tänapäeval eksistentsiaalsed küsimused, mis saavadki olla ajaloojõe silla kaarteks. On vaja hermeneutilist lähenemist ja teksti tõlgendust, “võtit”, mis avaks tänapäeva inimesele Pentateuhi seaduskirjanduse mõtte, teksti ilu ja seletaks ajaloolist ja religiooniloolist tausta.

Töö koosneb sissejuhatausest; Deuteronomiumi karistusseadustiku analüüsist; Genesises, Exoduses, Leviticuses, Numeris toodud karistustest ja neile vastavate kuritööde ülevaatest; Pentateuhi käsitlest õigusloomest lähtudes; hermeneutilistest järeldused ja kokkuvõtetest.

Töös püstitan järgnevad uurimisküsimused, millele püüan vastused leida:

1. Milline on Deuteronomiumi seadusloome kontekst ja põhimõtted lähtuvalt karitusest kui kuriteole järgnevast tagajärjest?
2. Millised on Pentateuhi ja tänapäeva õigusloome seosed ja erinevused?
3. Milliseid hermeneutilisi järeldusi saame teha Pentateuhi karistusseadustiku mõistmise ja käsitlest seisukohalt tänapäeva kontekstis?

Uurimismetodoloogia. Töö kirjutamisel on aluseks kvalitatiivne meetod, mis hõlmab lähilugemist, kirjandus-, vormi- ja traditsioonikriitikat. Deuteronomiumi ajaloolis-kriitilise uurimise vallas jätkub ka tänapäeval uurimistöö, seda eriti tingimustes, kus üha enam arenev teadus pakub uusi uurimismeetodeid ja materjale. Erinevad arvutiprogrammid, nende kasutamise võimalused teevad võimalikuks järjest suuremate andmekogude võrdlemise. Nii nagu U. Nõmmik oma artiklis ütleb, ei ole Pentateuhi mõistmisel oluline Pentateuhi puhul uurijate ja tõlkijate poolt kokkulepitud teksti „lõppkuju“, vaid seda teksti „eri ajastutel kujundanud jõujooned“¹. See aga tähendab, et antud töös käsitletav materjal (kommentaaris, artiklid, raamatud) peegeldavad vaid ühte etappi Deuteronomiumi uurimise pikal teekonnal, mis antud töö valmimise ajal on kindlasti astunud juba sammukese edasi hetkel teadlaste poolt uuritavastes küsimustes.

Lähtuvalt kasutatud meetoditest on kaardistatud Deuteronomiumis ja Pentateuhis (andmaks üldtausta Deuteronomiumi käsitlest) seadusandluse seisukohalt tähtsad kirjakohtad, milles käsitletakse kuritegusid, karitust ja neid toime pannud isikuid (NB! ka koduloomade poolt toimepandud kuritegude eest vastutavad nende omanikud). Tekst on jaotatud arvestades sisuliste ühikute raskuspunkte ja nende omavahelist suhet.

Kirjanduskriitika puhul vaadeldakse teksti mahtu, ulatust, päritolu, terviklikkust ja seoseid teiste tekstidega. Siinkohal on heaks näiteks Exoduse ja Deuteronomiumi võrdlemine ja nende sarnasuste ja erinevuste tuvastamine.

Vormikriitika aspektist on analüüsitud seadusi nende sisu-vormi alusel: määratledes neid apodiktalisteks ja kasuistlikeks. Vaadeldud on ka partitsipiaalseaduste esinemist seadusetekstis.

¹ Nõmmik, U. 2008. Pentateuhi ajalooliskriitilise uurimise seisust. – *Usuteaduslik Ajakiri*, nr 1(57), 3-24, 24.

Traditsioonikriitilisest aspektist võrreldakse tekste omavahel, toetudes eri autorite poolt antud kommentaaridele. Analüüsitakse jagatud motiivide keelt, muutumist nii vormi kui sisu puudutavast aspektist, st uuritakse „... nii traditsiooni sisu ja selle muutumist kui ka selle sisu tradeerimise viisi ja arengut“². Antud aspektist lähtuvalt on analüüsitud karistusseadustiku arengut ja muutumist läbivalt Pentateuhis, pöörates erilist tähelepanu vormi ja sisu muutustele: kuritegude määratlemisel kasutatud keelelistele konstruktsioonidele, võimalikele sisulistele erinevustele ja tõlgendustele.

Töö tarvis analüüsisin kõigepealt kirjakohti lähtuvalt kuritööst, karistusest ja teo sooritajast/kurjategijast. Ilmnes, et tegu/tegijat ei ole otstarbekas võtta aluseks süstematiseerimisel: tegude üldistatud nimetaja alla koondamine võib osutada problemaatiliseks (kuriteod hooletusest, tegevusetusest jne), tegijate puhul sageli seaduses neid nimetatud ei olegi. Sellest lähtuvalt on süstematiseerimise aluseks võetud karistus kui seadusest üleastumisele, mittetäitmisele järgnev tagajärg.

Seetõttu osutus otstarbekaks saadud materjal süstematiseerida lähtuvalt karistusest, märkides ära vastavad kirjakohtad ja karistuse aluseks olevad kuriteod ning võimalusel, kui on nimetatud või selgub teksti põhjal, ka kurjategija/seadusest üleastuja. Tulemused on esitatud tabelis (Lisa 1. Karistused kirjakohtade järgi). Antud tabeli alusel on võimalik teha üldistusi ja saada ülevaade erinevates Pentateuhi osades esinevate karistuste, kuritegude, tegijate, aga ka seaduse paiknemise kohta eri kogumikes.

Teadaolevalt kasutatakse tõlkimisel sünonüüme, püütakse anda edasi mõtet ja sellega seonduvalt kasutatakse sageli sama sõnavormi edasiandmiseks erinevaid sõnu, väljendeid. Saamaks võimalikult täpset vastet teksti eestikeelses tõlkes toodule ja võrrelda siis määratud karistusi, otsisin *Bible Hub*'is³ välja vastavad kirjakohtad ja karistuste kohta käiva heebreakeelse(d) sõna(d) vormistasin tabeliks (Lisa 2: Süstematiseerimine karistuse formuleeringus oleva heebreakeelse sõna/väljendi alusel), mis andis hea ülevaate enam kasutatud karistusvormide esinemissagedusest, mille põhjal koostas omakorda karistuse formuleeringus kasutatud sõna/väljendi esinemissagedustabeli (Lisa 3). Transkribeerimisel kasutasin heebrea keele transkribeerimise lihtsustatud reegleid⁴.

Nende kolme tabeli põhjal on võimalik analüüsida, millised kuriteod (isiku-, puhtusreeglite-, vara-, pühadusevastased jt.) on seaduse/jumala silmis karistatavad kõige

² Nõmmik, U., Tasmuth, R. 2006. Sissejuhatus eksegeetikasse. – *EELK Usuteaduse Instituudi toimetised*, nr. 14. Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut, 74.

³ *Bible Hub*. URL: <https://biblehub.com/interlinear/> (vaadatud 08.12.2022).

⁴ *Mišnatraktaat „Sabat“ (Šabbat)*. Piibel kontekstis 2. 2015. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 143.

karmimalt ja millised on võimalik nt hüvitamise teel heastada. Tabelite analüüsimise alusel on hea teha järeldusi Pentateuhi seadusloome põhimõtetest, saada ülevaade, lähtuvalt karistusest, mille eest karistati, mida loeti seaduse rikkumiseks. Tabelist ilmneb ka, millisesse kogumikku antud karistus/kuritegu kuulub, mis omakorda võimaldab teha järeldusi rikutud seaduse sisu kohta (pühaduse-, puhtusereeglite vastane jt). Samuti on tabelis ära toodud subjekt, kellele karistust kohaldati. Tabelid olid abivahendiks karistuste süstematiseerimisel ja aitasid vormistada esimest ja teist peatükki. Taustainfo on saadud kommentaaridest.

Võrreldes eri autorite kommentaare Pentateuhile avaneb võimalus paremini mõista analüüsivat teksti, aru saada sealse karistusseadustiku reeglistikust selle ajaloolises võtmes.

Teksti lahtimõtestamiseks võrdlesin erinevate autorite monograafiaid ja kommentaare. Kommentaarid pärinevad G. von Radilt (1966), D. L. Christensenilt (2001)⁵. Monograafiatest kasutasin: P. C. Craigi (1976), T. Veijola (1988), R. E. Clementsi (1989), J. W. Marshalli (1992), W. Wesselsi (1992), J. C. Gertzi (2012) ja W. S. Morrow (2017) teoseid⁶.

Siinkohal tahan eriti esile tõsta T. Veijola teost „Dekalogi: Raamatullisen etiikan perusteita“⁷, milles autor annab põhjaliku ülevaate dekalooigi uurimisloost, võrdleb eri dekalooige, käsitleb dekalooigi kui tervikut ja iga käsku eraldi, omaette peatükina, milles toob ära seosed Pentateuhi viies raamatus esinevate kirjakohtade vahel, paigutab need konteksti ja vastavasse ajaloolisesse tausta, annab omapoolsed kommentaarid ja tõlgendused ning vaatleb käskude algset sõnastust ja hilisemaid laiendusi. Lisaks käsitleb autor käskude hilisemat retseptiooni ja tõlgendust.

Kaasaegsematest autoritest väärrib eraldi ära märkimist W. S. Morrow monograafia „*An Introduction to Biblical Law*“⁸, mis annab põhjaliku tausta nii piibliseaduste kujunemisloole

⁵ Rad, G. von. 1975. *Deuteronomy: A Commentary*. – The Old Testament Library, kd 4. Philadelphia: The Westminster Press, Christensen, D. L. 2001. *Deuteronomy 1:1-21:9*. Word Biblical Commentary, Vol. 6A. Nashville: Nelson, Christensen, D. L. 2002. *Deuteronomy 21:10-34:12*. Word Biblical Commentary, Vol. 6B. Nashville: Nelson.

⁶ Craigie, P. C. 1976. *The Book of Deuteronomy*. – The New International Commentary on the Old Testament, kd. 2. Grand Rapids: Eerdmans, Veijola, T. 1988. *Dekalogi: Raamatullisen etiikan perusteita*. – *Suomen Eksegeettisen Seuran Julkaisuja*, nr 49. Helsinki: Kirjapaino Raamattutalo, Clements, R. E. 1989. *Deuteronomy*. – Old Testament Guides, 0264-6498, Vol. 11. Sheffield: JSOT Press, Marshall, J. W. 1993. *Israel and the Book of the Covenant. An Anthropological Approach to Biblical Law*. – Soc. of Biblical Literature. Dissertation, Series 140. Atlanta: Scholars Press, Wessels, W. 1992. *Old Testament Science and Reality*. Pretoria: Verba Vitae Publishers Gertz, J. Ch. 2012. *The Partial Compositions*. T&T Clark Handbook of the Old Testament. Edited by Gertz, J. Ch. Berlejung, A., Schmid, K. and Witte, M. London: T&T Clark International, 293-382, Morrow, W. S. 2017. *An Introduction to Biblical Law*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.

⁷ Veijola, T. 1988. *Dekalogi: Raamatullisen etiikan perusteita*. – *Suomen Eksegeettisen Seuran Julkaisuja*, nr 49. Helsinki: Kirjapaino Raamattutalo.

⁸ Morrow, W. S. 2017. *An Introduction to Biblical Law*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.

kui ka Iisraeli ajaloolisele arenguloole, rõhutades Pentateuhi, kui eri ajastutest pärinevate eri autorite tekstide, mosaiiklikku algupära.

Töös olen kasutanud ka mitmeid artikleid, millest eraldi tahan ära märkida A. Annuse „Apodiktalise seadusesõna algupärast“⁹, mis annab ülevaate Pentateuhis kasutatud seaduste stilistilistest vormidest ja nende algupärast. Piibliseaduste seostest ja mõjust tänapäeva seadusandlusele olen saanud ülevaate tänu E. Otto käsitlusele „Heebrea piibli mõju inimõigustele“¹⁰. U. Nõmmiku „Pentateuhi ajalooliskriitilise uurimise seisust“¹¹ sain ülevaate tänapäeval Pentateuhi uurimises käsitletavatest teemadest ja lähtepunktidest.

Alustan töö esimest osa Deuteronomiumi karistuste analüüsiga, kuna tegemist on Moosese raamatutest ühe terviklikuma ja samas ka teistes neljas osas toodud seaduseid kokkuvõtva osaga: seadustepaketiga, milles Mooses võtab kokku ja „pärandab“ juudi rahvale reeglistiku, mida too peab järgima enne Pühale Maale (Töötatud Maale) astumist.

Teises osas analüüsin nelja esimese Moosese raamatu karistusi ja püüan vaadelda eelnevaid seaduseid kui tausta Deuteronomiumile. Kindlasti peab siinkohal arvestama ajaloolist tausta, Pentateuhi kui kogumiku kujunemist eri aegadel ja erinevatest tekstidest: seega ei saa väita, et Deuteronomium oleks vanem kui Exodus ja vastupidi. Mõlemate puhul saame rääkida nii ühisosast arengus, paralleelsusest kui ka iseseisvast kujunemisest.

Kolmandas osas on antud lühiülevaade õiguse teoreetilistest määratlustest (loomuõigus versus õiguspositivistlik lähenemine, vaadeldud karistuste erinevust ja sarnasust Pentateuhis ja tänapäeva Eesti Vabariigi Karistusseadustikus (KarS)¹². Selleks olen kasutanud võrdlust leidmaks ühisosa ja erinevusi võrreldavate seaduskäsitluste ja seaduste vahel. Tuleb silmas pidada, et võrdluse aluseks on erineval ajaloolisel alusel määratavad karistused: kui Pentateuhis räägime me surmanuhtlusega karistatavastest kuritegudest, siis tänapäeval sama kuriteo eest surmanuhtlust enamuses Euroopa riikides ei kohaldata. Saame võrrelda kuritegusid, samas karistuste liigid on drastiliselt muutunud: tänapäeval ei karistata surmaga, saati siis kividega surnuksloopimise või põletamise teel. Muutunud on ka kuritegude „sisu“: orjastamine on kuritegu sõltumata orjastatava rahvusest, vägistamine ei ole puhtusereeglite rikkumine, vaid seksuaalse enesemääramise vastane kuritegu ja ei sõltu soost, jne.

⁹ Annus, A. 2003. Apodiktalise seadusesõna algupärast. – *Usuteaduslik Ajakiri*, nr. 1(51) 3-14.

¹⁰ Otto, E. 2001. Heebrea Piibli mõju inimõigustele. – *Akadeemia*, nr. 5, 955-976.

¹¹ Nõmmik, U. 2008. Pentateuhi ajalooliskriitilise uurimise seisust. – *Usuteaduslik Ajakiri*, nr 1(57), 3-24.

¹² Karistusseadustik. 2023. – *Riigi Teataja, RT I*, nr. 27, URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/106082022027>

Töös käsitletud materjalist lähtuvalt on välja toodud töö alusel kujunenud hermeneutilised (piibli puhul eksegeetilised) järeldused. Siinkohal on eriti tähtis D. F. Fordi poolt sõnastatud põhimõtte hermeneutika kohta: „ Selle eesmärgiks on seostada teksti mõistmise kaht aspekti – teksti maailma ja lugeja maailma –, mis kohtuvad selles taaslugemise kogemuses.“¹³ See tähendab, et töös toodud järeldused on sillaks, mille kaudu tänapäeva piibllilugeja pääseb ligi tekstis kätketud mõttele, mis on peidetud ajaloolise keele, kultuuri ja tausta taha.

Eeldatav tulemus. Antud töö tulemusena valmib süstemaatiline ülevaade Deuteronomiumi karistusseadustikust, käsitletakse hermeneutilisi põhimõtteid, mille alusel rääkida Deuteronomiumist tänapäeva inimesele, kellel puuduvad piibllialased teadmised, usuõpetuse algteadmised ja oskus tõlgendada arhailises väljendusviisis teksti.

Uurimistöö ei ole magistriprojekt, siiski loodan, et sellel töö on ka praktiline väljund. Magistritöö on materjal, mida saaks kasutada pühapäevakoolides, kõrgkoolide kursustel, usundiõpetusega seotud temaatikat aga ka kultuuriloolisi teemasid käsitledes, milles puututakse kokku Piibli temaatikaga.

Töös toodud hermeneutilised järeldused aitavad mõista piiblitekste ajaloolises kontekstis, selgitada teksti mõtet, hajutada väärkäsitlusi piibli seadustekstides leiduvast vägivallale õhutamisest („silm-silma vastu, hammas-hamba vastu“), orjuse õigustamisest, meestekesksusest jne. Peame aru saama, et Piibel ei ole ajalookroonika, mille täpsust peab saama verifitseerida ajaloo faktide alusel, vaid uskliku inimese silmis teejuht jumala juurde, usutunnistus ning ajalooliste faktide täpsus ei peaks mõjutama uskliku suhet jumalasse. Mõistes, et Piibel on eri ajastutest pärinevate tekstide kogum, nagu Morrow väga tabavalt sõnamängu kasutades seda käsitleb (piibliseadus: mooseslik seadus või mosaiik: „Mosaic or Mosaic“)¹⁴, saab meile selgemaks A. Põldsami poolt nutulaulude analüüsis kirjeldatud väljend: mitmehäälsus ja dialoogilisus¹⁵. Piiblitekstides kajab vastu eri autorite looming, mis astub tänapäeva lugejaga dialoogi. Selleks aga, et seda dialoogi arendada, peame me teadma tausta ja oskama keelt, nii nagu dialoogis ikka.

Tähtis on mõista, et vaatamata sellele, et Piibel on kristlaste pühakiri, on Pentateuh siiski juudi rahva narratiiv teest oma jumala juurde, lepingust, mille aluseks on kuuletumine armastuse läbi, truudus, puhtus ja pühadus. Vaadeldes Deuteronomiumi kui Moosese

¹³ Ford, F.D. 2013. *Teoloogia. Põgus sissejuhatus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 183.

¹⁴ Morrow, W. S. 2017. *An Introduction to Biblical Law*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 23.

¹⁵ Põldsam, A. 2022. Kuidas tõlkida kannatust ehk nutulaulude raamatu tõlkimisest uuemate teaduslike lähenemiste taustal. – *Usuteaduslik Ajakiri*, nr 2(82), 94-123, 99.

testamenti oma rahvale enne Tõotatud Maale minekut, näeme me sellesse kätketud sümbolikat: Mooses annab juudi rahvale teistkordselt jumala poolt antud seadused (Deuteronomium – s.t seaduse kordamine) enne kui rahvas ületab Jordani jõe. Jõe ületamine on sümboolne: vesi, voolav vesi, on piiblitekstides puhastavaks elemendiks (Dt 21,4 – tundmatu poolt tapetu kaasuses on nõutud alaliselt voolavat vett puhastamistseremoonial). Minnes Pühale Maale, peab juudi rahvas puhastuma ja seadused teele kaasa võtma. Jumal on oma osa lepingust täitnud, nüüd on rahva kord. Seadused, meie mõistes morali, kõlblus jne. on selles kontekstis teologiseeritud, puhtuse ja pühaduse seadused. Mõistes eeltoodut, leiame ka tee piiblitekstide mõtte juurde, saame aru neis peituvatest ajatutest eksistentsiaalsetest tõdedest.

I Deuteronomiumi karistusseadustiku analüüs

I 1. Surmatoovad karistused

Vaadeldes Dt-s surmatoova karistusega kuritegusid saame tuua välja kaks tegusõna „surema“ (*mvt*¹⁶) vormi, mida kasutatakse: *met* ‘ta sureb’ ja *jumat* ‘ta surgu’ ja kombineeritud ehk kahe tegusõnaga väljendatud karistusi, s.t. surmamise viisi märkivaid *sql, rgm* ‘kividega surnuks viskama’ + *mvt* ‘surema’.

I 1.1. Verb *mvt*

Verbi *mvt* ‘surema’ perfekti 3. isiku meessoos ainsuse vormi *met* ‘ta sureb’, ‘ta peab surema’ on kasutatud järgmiste juhtumite puhul:

- 17,12 – preestri vastu ülbuse ülesnäitamine,
- 18,20 – valeprohvetlus,
- 19,11–13 – tahtlik tapja, kes pagenud pelgulinna,
- 22,25 – kihlatud tütarlapse vägistaja „väljal“ (väljaspool linna),
- 24,7 – iisraellase varastanu ja orjaks müünu.

Sama tegusõna perfekti 3. isiku mitmuse vormi *metu* on kasutatud järgmise juhtumi puhul:

- 22,22 – teise mehe naisega magamine.

Karistused määratakse meessoost isikule (Dt 22,22 siiski nii mehele kui naisele, mitmuse vorm) raskete (valeprohvetlus, tahtlik tapmine, vägistamine, orjaks müümine) kuritegude eest. Verbivormi kasutus võimaldaks arvata, et sellise kuriteo kordasaatnu on praktiliselt juba karistuse saanud; karistus „ta sureb“ on vaid vormi täitmine (perfekti

¹⁶ Siin ja edaspidi on kasutatud „Heebrea keele transkriptsiooni soovituslike reeglite“ 2. versiooni, mis ilmunud: *Mišnatraktaat „Sabat“ (Šabbat)*. 2015. Piibel kontekstis 2. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 140-148.

kasutamine). Kõigi nende kuritegude puhul on kindlasti tegu ka tahtlusega teo sooritamisel, mis omakorda pälvib raskeimat karistuse määra.

Dt 22,22 puhul rikub mees teise mehe naisega magades nii mehe omandi kui õigussfääri, kuna naine on mehe omand. Seejuures ei ole oluline, kas mees ise on abielus või mitte. Mehe tegu ei kvalifitseeru siin moraalivastase kuriteona (abielurikkumisena), vaid pigem teise mehe au ja omandi vastu sooritatud teona: naist loeti mehe omandiks. Naine seevastu, astudes abieluvälisesse suhtesse, on alati abielurikkuja¹⁷.

Nagu üldiselt teada, oli naine juutluse ja vereliini puhtuse tagaja, oma teoga rikkus kurjategija puhtusereegleid. Mees pidi olema kindel, et tema lapsed on tema vereliini jätkajad, mitte aga „kõrvalhüppe“ tagajärg. Mees kandis vere puhtuse eest vastutust oma jumala ees. Jumal andis maa mehele, kes omakorda annab selle üle oma poegadele, maa ei tohi suguvõsast välja minna: kui poegi ei ole, pärivad suguvõsasiseselt abiellunud tütreid. Meesliin peab jätkuma, seda ka pärast mehe surma tema venna abil (leviraadi abielu).

Seevastu Craigie oma kommentaaris väidab, et abielurikkumist loeti mõlema poole, nii naise kui mehe, puhul ustavuse, truuduse murdmiseks, mida võrdsustati religioosse kuriteoga (Dt 5,7: „Sul ei tohi olla muid jumalaid minu palge kõrval!“) ja Lepinguseadusega, mis nõudis ustavust (väljendatuna kuulekuses), mis oli aluseks elu kõikidele sfääridele: nii religioossetele kui sekulaarsetele. Niisiis oli abielurikkumine ühe partneri poolt mitte ainult truudusetus teise partneri suhtes, vaid truudusemurdmine jumalale, teo sotsiaalseks ekvivalendiks oli „teiste jumalate kummardamine“¹⁸.

Christensen väidab, et tegemist näib olevat seadusega, mida harva, kui üldse ellu rakendati, samuti nagu ka „sõnakuulmatut poega“ (Dt 21,18–21) ja „süüdistatavat pruuti“ (Dt 22,13–21) puudutatavat seadust¹⁹. Samuti toob ta välja, et vaba iisraellase varastamine ja orjaks müümine on paralleel Ex 21,16-le, selle vahega, et siin rõhutatakse „inimese varastamist oma vendadelt Iisraeli poegadelt“, tuues nii sisse paralleeli Joosepi müümisest tema vendade poolt²⁰.

¹⁷ Veijola, T. 1988. *Dekalogi: Raamatullisen etiikan perusteita*. Suomen Eksegeettisen Seuran Julkaisuja, No 49. Helsinki: Kirjapaino Raamattutalo, 183.

¹⁸ Craigie, P. C. 1976. *The Book of Deuteronomy*. The New International Commentary on the Old Testament, Vol. 2. Grand Rapids: Eerdmans, 160.

¹⁹ Christensen, D. L. 2002. *Deuteronomy 21:10-34:12*. Word Biblical Commentary, Vol. 6B. Nashville: Nelson, 521.

²⁰ Christensen 2002: 573.

Karistus on eriti karm, kuna, kasutades Craigie' väljendit, on tegu sotsiaalse mõrvaga²¹.

Võttes perelt liikme, jäeti pere ilma ühest töötajast, leiva lauale toojast, veel hullem oli olukord siis, kui tegu oli pere ainsa elatajaga. Määrates pere sel moel nälga ja surma võimegi ülekantud tähenduses sellist tegu käsitleda tahtliku tapmise, mõrvana, mille eest seadus määras surmanuhtluse.

Dt 17,12: Christensen selgitab kommentaarides, et preestri/te poole pöörduti vaidlustes, mis oma olemuselt olid osutunud tavakohtupidamises liigkeerukateks; eriti tsiviilmenetluse asjades, kus tõendusmaterjal oli puudulik, tekkisid kahtlused seaduse mõtte ja tähenduse üle. Sellistel puhkudel oli preester jumala esindajaks ja hääleks maa peal ja talle mitteallumine võrdsustus jumalale vastuhakuga. Nii võis juhtuda, et mõni kuritegu ei oleks lõppenud surmanuhtlusega, aga preestrile mitteallumine, „ülbuse ülesnäitamine“ päädis ülima karistusega – surmaga²².

Craigie seletab antud seaduse lahti lähtuvalt asjaolust, et tihti tekkis küsimus karistuse määras, seda eriti isikuvastaste kuritegude puhul. Tuli välja selgitada, kas tapmise puhul oli tegemist tahtliku teoga, hooletusest tekitatud surmaga jne. Seadus andis raamid: üldised (dekaloogis) ja spetsiifilised (kasuistlik seadustik), samas oli iga üksikjuhtum eriline ja komplitseeritumad juhtumid võisid käia kohalikele kohtutele üle jõu. Sel juhul kuulusid need juhtumid kõrgema kohtu kompetentsi, mis asus Iisraeli peapühamus, „paigas, mille Issand valib“ (Dt 17,10). Kõrgema kohtu otsused olid kohalikele kohtutele siduvad, millega tagati ühtne seadusautoriteet Iisraelis. Kõrgema kohtuinstantsi otsused olid vastuvaidlematult täitmiseks ja nendele mitteallumine („ülbuse ülesnäitamine“ Dt 17,12) tõi kaasa surmanuhtluse. Samas, nii tagati seadusandluse ühetaoline täitmine kogu maal ja välditi kohalike autoriteetide anarhiat seaduste tõlgendamisel. Karm karistus oli mõeldud ka kõrgema kohtu võimu tugevdamiseks ja kogukonnaliikmetes austuse ja lugupidamise loomiseks, aga ka heidutamaks iisraellasi kuritegude korda saatmisest²³.

Dt 18,20 antud seaduses on paika pandud kaks kriteeriumi: prohvet räägib midagi, mida jumal ei ole käskinud rääkida, või räägib teiste jumalate nimel. Viimane on surma

²¹ Christensen 2002: 573.

²² Christensen, D. L. 2001. *Deuteronomy 1:1-21:9*. Word Biblical Commentary, Vol. 6A. Nashville: Nelson, 376.

²³ Craigie 1976: 252.

vääriv patt, mis rikub esimest käsku: „Sul ei tohi olla muid jumalaid minu palge kõrval!“ (Dt 5,7). Kuidas aga aru saada, kas prohvet räägib sõnu, mida jumal on käskinud rääkida – prohvetlikke, ettekuulutavaid sõnu? Sellele saame vastuse Dt 18,22 – „siis kui prohvet räägib Issanda nimel, aga midagi ei sünni ega tule, siis on see sõna, mida Issand ei ole rääkinud. Prohvet on seda rääkinud ülemeelikusest, ära karda teda!“ Niisiis, annab tulevik vastuse.

Dt 19,11–13 pelgulinna pagenud tahtliku tapja vastu ei tohtinud olla halastust ja Christenseni arvates võis siin vihje puudutada tapja sugulasi, kes eeldatavasti oleksid huvitatud hüvitama (varaliselt) valatud vere eest, kuid nii nagu Nm 35,31 (Lv 27,29) ei luba võtta lunaraha mõrvari elu eest, nii keelatakse seda ka antud seaduses: ühiskonna heaolu tagab vaid süü lunastamine läbi süüdlase hukkamise või mõne muu tseremoniaalse tegevuse (juhul kui mõrvarit ei ole leitud)²⁴. Viimast väidet ilmestab kujukalt Dt 21,1–9 tseremoniaalsete tegevuste kirjeldus, mis tuleb ette võtta, kui leitakse väljal tundmatu poolt tapetu.

Craigie omakorda seletab lahti vajaduse puhastada süütust verest maa, kus jumal oma rahvaga elab (Nm 35,34). Samuti viitab Craigie sellele, et veritasu nõudja ei pruukinud olla ilmtingimata, nagu on arvatud, tapetu lähim veresugulane, vaid võis olla linna, kus mõrvar elas (või tapmispaiaga), vanemate esindaja, süüdistaja, kes esitab tõendid süüdistatava vastu ja on ühtlasi ka otsuse täideviija (koos teiste kogukonna liikmetega)²⁵.

Dt 22,25 – antud juhtumi puhul on väga tähtis eristada seda Dt 22,23–24-st. Nagu märgib Craigie, siis esimesel juhul mees leiab naise väljal (maakohas) ja magab temaga, teisel aga leiab-haarab temast kinni-magab temaga. Sõna „haarab“ viitab ilmselgele vägivallale, *pärast*²⁶ mida mees magab naisega. Kohaviit – „väljal“ – annab aga viite sellele, et tütarlapse appikarjeid ei olnud võimalik kellelgi kuulda ja appi tõtata²⁷.

Qumrani käsikirjadest ehk Surnumere kirjarullidest on leitud antud seaduse sõnastusele täpsustus (11Q19 66,4–5): „kauges kohas, linnast varjul“²⁸. Eeldati, et kui naine ei karjunud appi, oli ta ühtega nõus, kuigi vaikimist võis põhjustada ka muu asjaolu, nt hirm oma elu pärast²⁹.

²⁴ Christensen 2001: 423.

²⁵ Craigie 1976: 268.

²⁶ Autori rõhuasetus.

²⁷ Craigie 1976: 294.

²⁸ Christensen 2002: 521.

²⁹ Morrow 2017: 243.

Eeltoodud karistus järgneb pühaduse-, puhtuse- ja isikuvastastele kuritegudele tingimusetult: „ta peab surema“. Ka isikuvastaseid kuritegusid saame me vaadelda antud kontekstis kui pühadusevastaseid: inimese kui jumala loodu, tapmine; puhtusevastaseid: tütarlapse vägistamine. Moraalinormid meie tänapäevases mõistes, kristlikus õpetuses, eksisteerisid tollal teologiseeritud raamistikus puhtuse ja pühaduse reeglitena.

I 1.2. Verb *mvt* koos karistuse täideviimise viisiga

Verbivormi *met* ‘ta sureb’, ‘ta peab surema’ koos karistuse täideviimise viisiga (kividega surnuks viskamine) kasutatakse kahes kombinatsioonis:

a) *rgm + mvt* ‘kividega surnuks viskama’ + ‘surema’

21,18–21 „kangekaelse ja tõrksa poja“ puhul.

Kümne käsu viiendat käsku Dt 5,16 („Sa pead austama oma isa ja ema!“) peetakse Pentateuhi seaduste aluseks ja sellest üleastumine on kõige karmimalt karistatav. Kui võtta arvesse asjaolu, et midrašis võrreldakse vanemaid jumalaga³⁰, siis on selge, et patustamine vanemate vastu on võrdsustatav jumala vastu patustamisega ja seega karistatav surmaga. Antud teo puhul on tegemist viienda käsu rikkumisega eriti rängal moel: lisaks sõnakuulmatusele vanemate suhtes veel kõlvatus ja joomarlus. Kuriteo raskust näitab ka süüdlase viimine linna vanemate kohtu ette ja seejärel süüdlase näidishukkamine: kõik linna mehed peavad viskama süüdlase kividega surnuks. Õpetlik, hirmutav ja oma olemuselt preventiivne.

Christensen toob kommentaarides esile seaduses esineva vormilise korduselemendi, mida kasutatakse sageli analoogsetel juhtudel: „nõnda kõrvalda kurjus enda seast“. Christensen viidates Tigay’le³¹ märgib, et rabiinlikus judaismis interpreteeriti tõrksa poja seadust nii kitsapiirilisel, et seda oli piltlikult öeldes võimatu rakendada: „seadus kohaldub vaid kolmele kuule pärast poja kolmeteistkümneaastaseks saamist ja kui ta on ahnelt söönud poolküpset liha ja joonud osaliselt segatud veini grupis, kuhu ei kuulu ühtegi korralikku isikut, pealegi seda mitte seoses religioosse talitusega, makstes seejuures rahaga, mille ta varastas oma isalt, seda olukorras, kus mõlemad vanemad veel

³⁰ Veijola 1988: 161.

³¹ Tigay, J. H. 1996. *Deuteronomy*. JPS Torah Commentary. Philadelphia: Jewish Publication Society, 382, n. 52.

elavad ja ei ole kurdid, tummad, pimedad, lombakad, käsist sandid, ja ainult siis, kui mõlemad lepivad kokku ta süüdi mõista³².

Craigie omakorda väidab, et kuritegu ei olnud siinkohal mitte niivõrd vanematele mittekuuletumine, kui see, et sõnakuulmatus on põhjustanud poja kõrvalekaldumise õigest elustiilist³³ ja sellisena ei sobi ta jumala lepingukogukonna liikmeks. Poja tavatu käitumine seadis ohtu kogukonna, selle vundamendi – „perekonna kui terviku majandusliku tugevuse ja ühtsuse“³⁴.

Kogukonna kõik mehed peavad võtma karistamisest, kividega surnuksloopimisest, osa, kuna vaatamata sellele, et tegu on peresise asjaga, puudutab see kogu jumala kogukonda ja kogukond peab võtma vastutuse. Kuigi vanemad on vastutavad oma lapse kasvatus eest, ei tohtinud nad seadust ise rakendada hakata³⁵.

Antud seadusega tagati ka koduvägivalla, peresise omakohtu vältimine: Clements märgib, et oli range nõue viia juhtum linna vanemate ette, enne kui seda vägivallega lahendada asuti³⁶.

Christensen toob välja ka selle seaduse vormilise eripära: välise raamistiku, milles tuuakse ära kuritegu ja selle kirjeldus, ning siseraamistiku, mis sätestab legaalse käitumise protseduuri: skeemina ABXBA³⁷:

- A – mehel on sõnakuulmatu poeg,
- B – vanemad peavad ta tooma linna vanemate ette,
- X – nad peavad deklareerima, et ta on jõhkard ja joodik,
- B – kõik linna mehed peavad ta kividega surnuks viskama,
- A – sa pead hävitama kurjuse endi hulgast.

Refereerides Christenseni: Piiblis ei ole mainitud, et antud seadust oleks ellu rakendatud ja arvatavasti oli selle põhieesmärk pigem pedagoogiline: kuivõrd koguduse liikmete distsipliini ja jumalakartust tuli edendada, siis oli parim viis inimesi kasvatada

³² Christensen 2002: 482.

³³ Craigie 1976: 284.

³⁴ Clements, R. E. 1989. *Deuteronomy*. Old Testament Guides, 0264-6498, Vol. 11. Sheffield: JSOT Press, 65.

³⁵ Craigie 1976: 284.

³⁶ Clements 1989: 65.

³⁷ Christensen 2002: 482.

jumala armastamise ja kartuse vaimus: armastus hirmuta on lollus, hirm armastuseta aga legalism³⁸.

Kuigi vanemad on süüdistaja pool, ei ole neil endil õigust karistust, surmamist, täide viia ja ei ole ka mainitud, kas nad peaksid kividega surnuksviskamise protseduuris osalema³⁹.

„Vaatomata sellele, ei ole kindel, et kõigil juhtudel, mis surmanuhtlust nõudsid, seda sõna otseses mõttes ka ellu viidi“⁴⁰. Morrow sõnul kasutati Toora tähtsaimate seaduste metafoorilist aspekti, et osutada sotsiaalse ja religioosse elu tähtsamatele murekohtadele⁴¹.

Eeltoodu on ilmseks näiteks selle kohta, et Dt-s kirja pandu on ideaalühiskonna mudel, mille seaduseid reaalelus sageli ellu ei rakendatudki ja mille eesmärk oli preventiivne, reeglistikku teoreetiliselt pinnalt kirjeldav.

b) *sql + mvt* ‘kividega surnuks viskama’ + ‘surema’

22,23–24 kihlatud tütarlaps, kes linnas teise mehega magas ja appi ei hüüdnud.

Kihlatud tütarlaps võrdsustub seaduse silmis abielunaisega. Siin on paralleel 22,25-le, milles on selgesõnaliselt väljendatud tütarlapse tahte vastane akt: „mees haarab temast kinni“. Antud interpreteeringus (22,23–24) „kinnihaaramist“ ei mainita, küll aga viitab kuriteo võimalusele appihüüdmist eeldav lauseosa („tütarlaps selle pärast, et ta linnas ei hüüdnud appi“), mis aga samas loetakse ka tütarlapse süüd tõendavaks asjaoluks: linnas oleks appihüüdu kuulnud, järelikult ta ei hüüdnud appi ja oli nõus võõra mehega magama. Mees aga saab karistuse mitte vägistamise eest, vaid teise mehe au solvamise eest.

Taas kasutatakse perfekti vormi, rõhutades teo erakordset laadi ja sellega seoses karistuse kõrgeima määra vajadust. Kindlasti on mõlema kuriteo puhul tegu tahtlusega ja puhtusereglitest üleastumisega, mille puhul ei piisa vaid surmast, vaid see surm peab saabuma eriti piinaval moel ja olema õpetuseks teistele ühiskonnaliikmetele, nn näidishukkamine (Dt 22,24: „siis viige mõlemad välja selle linna värava ette ja visake nad kividega surnuks“).

³⁸ Christensen 2002: 484.

³⁹ Christensen 2001: 485.

⁴⁰ Morrow 2017: 152.

⁴¹ Morrow 2017: 152.

I 1.3. Iseseisev verb *sql*

Verbi *sql* 'kividega surnuks viskama' kasutatakse ka ilma tegusõnata *mvt*:

22,20–21 „Isakojas hooramine“ – enne abielu neitsilikkuse kaotanud ja valetades mehele läinud naine. Kui eelnevalt kasutati verbi kinnituseks ka lisaverbi *mvt*, karistuse karmuse kinnitamiseks, siis antud juhul piirduakse verbiga *sql*. Taas on tegu surmamise vormi määramisega ja teistele õpetuseks avaliku karistusega: linna mehed peavad süüdlase kividega surnuks viskama.

Miks on karistus sedavõrd karm? Miks kividega surnuksviskamine isamaja ukse ees?

Cristenseni arvates ei ole seksuaalne väärkäitumine mitte ainuüksi eraasi, vaid tagajärgede all kannatab ka kogukond. Spetsiifiline karistuse täideviimise koht märgib ka vanemate vastutust oma laste seksuaalse käitumise eest ja on ühiskondlikuks hukkamõistuks isale⁴².

Craigie kommentaarides märgitakse ära, et isa vastutus ja süü on ilmne isegi siis, kui ta ei olnud teadlik oma tütre pettusest, kuna isa oli osaliselt vastutav oma tütre käitumise eest. Tütre süü oli isamaja reputatsiooni rikkumine (ei ole märgitud, et tegu ise oleks pidanud olema toimunud isamajas) ja karistuse karmus oli seotud mitte ainult „hooramisega“, vaid ka isa ja peigmehe petmisega. Nii nagu 22,19 süütu neitsi laimamise puhul, on ka siin kaalul Iisraeli au, mille häbistamisega on antud juhul tegu ja mis nõuab kurjuse kõrvaldamist jumalaga lepingu sõlminud kogukonnast⁴³.

I 1.4. Verbi *mvt* vorm *jumat*

Vormi *jumat* 'ta surgu' on kasutatud järgmisel puhul:

13,6 – valeprohvetlus, ennustamine.

Teo toimepanija on meessoost, seekord kasutatakse imperfekti vormi. Võrreldes 18,20 valeprohvetlusega, kus teo toimepanija „suurustledes räägib“, s.t. enda upitamise ja kindla teadmisega kuriteo sooritamisest, võime eeldada, et ennustamist ei loeta nii raskeks kuriteoks, samas ka antud tegu on surma väärt.

Seevastu valeprohveti kavatsus on kallutada iisraellased valele teele, esimesest käsust üleastumisele: „... ta on käskinud taganeda Issandast, teie Jumalast, kes tõi teid

⁴² Christensen 2002: 521.

⁴³ Craigie 1976: 293.

ära Egiptusemaalt ja lunastas sind orjusekojast, et sind hukutada teelt, mida Issand, su Jumal, sind on käskinud käia“ (Dt 13,6). Kuritegu on ränk pühadusereeglite rikkumine.

Religioosse elu aspektist lähtuvalt järgnesid karmimad karistused eelkõige tegudele, mis rikkusid ainujumala positsiooni (ebajumalakummardamine, valeprohvetlus), jumala ja Iisraeli rahva vahel sõlmitud lepingut, truudust ja armastust jumala vastu. Jumala rahval olid kindlad pühaduse- ja puhtusereglid, mida sageli trakteeritakse moraalireeglitenä. EKSS-i järgi on moraal⁴⁴: „väärtuste, põhimõtete, tavade ja normide süsteem, mis reguleerib inimeste käitumist mingi sotsiaalse rühma piires ning suhtumist teistesse rühmadesse“. Sellest aspektist lähtuvalt võime antud töös moraalit käsitletagi kui iisraellaste, kui sotsiaalse rühma, normistikku, mille aluseks olid puhtusel ja pühadusel põhinevad teologiseeritud käitumisreeglid. Loomuõiguse eestkõnelejad peavad teatud käitumismustreid, moraalipõhimõtteid meile sünniga kaasaantuteks, lisaks peame arvesse võtma ka tavaõiguse aspekti (sellest lähemalt ptk-s III).

I 1.5. Muud sagedamini kasutatud verbid

Eraldi saab välja tuua ka verbide *hrg* ‘tapma’, *mvt* hifil ‘surmama’ ning *nkh* hifil ‘hävitama’, *šrp* ‘põletama’ kasutamise.

13,7–11/13,13–17 mõlemal puhul on tegemist pühaduseteotusega ja teiste jumalate teenimisele ärgitamisega, mis loomulikult kvalifitseerub pattude patuna ja on karmilt karistatav mõõga ja tulega (tuli kui puhastaja) tapmise teel.

Kui valeprohveti, ennustaja poolt valele teele kallutamine toimub avalikult, põhitudes märgile või imele, siis siin toimub kiusatusse tõukamine salajas ja intiimsemas õhkonnas või sõprade poolt. Kuna tegu on lähedaste-sõpradega, on ka kiusatuse mõju ilmsem, samas ka kiusajale ohutum: saladuskatte all toimetamine annab turvatunde ja võimaluse karistusest pääsemiseks. „... tegelik kiusaja eesmärk on kogu Iisraeli ühtsuse õõnestamine“. Seetõttu tuleb kõrvale jätta „vennaarm“ ja karistada kiusajat vastavalt seadusele. Kuritööst teataja viskab esimese kivi, mis on tagatiseks, et ta valet ei vannu, sest muidu tabab teda valevandujatele määratud karistus⁴⁵.

⁴⁴ Eesti keele seletav sõnaraamat. [EKSS]. 2009. URL: <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=moraal&F=M>.

⁴⁵ Craigie 1976: 225.

Sel moel tagati kogu ühiskonna enesekontroll, ennetati esimesest käsust üleastumist. Kindlasti tagas kuuletumist ka Dt needuste kinnitatav põhimõte: kui ka inimese silmad/kõrvad kuritegu ei näe, siis jumal näeb ja karistab.

13,7–11 on surmamise viisi täpsustatud: kividega surnuks viskamine (*sql*).⁴⁶

Analüüsid eeltoodud kuritegusid, saab välja tuua kaks tunnusjoont: tegu on raskete isiku- ja pühadusevastaste kuritegudega, mille tunnusjooneks on tahtlus. Samuti saab need kuriteod taandada Dt tähtsaima, kümne käsu, rikkumisele, mille karistuseks on surm. Mõistmaks ja kommenteerimaks Dt karistusi on oluline silmas pidada dekalooži.

Esimene käsk: „Sul ei tohi olla muid jumalaid minu palge kõrval!“

Dt 5,7/Ex 20,3: valeprohvetluse, ennustamise, preestri vastu ülbuse ülesnäitamine mahuvad just sellest käsust üleastumise alla.

Viies käsk: „Sa pead oma isa ja ema austama, et su elupäevi pikendataks sellel maal, mille Issand, su Jumal, sulle annab!“

Dt 5,16/Ex 20,12: tõrksa poja juhtum.

Kuues käsk: „Sa ei tohi tappa!“

Dt 5,17/Ex 20,13: tapjale karistus vaatamata pelgulinna kaitsvale staatusele (tapjat ei kaitse ka altari juurde pagemine).

Seitsmes käsk: „Sa ei tohi abielu rikkuda!“: Dt 5,18/Ex 20,14: teise mehe naisega magamine, seda aga vaadatuna naise süü aspektist. Mehe süü kvalifitseerub siin pigem Dt 5,21/Ex 20,17 alla („Sa ei tohi himustada oma ligimese koda! Sa ei tohi himustada oma ligimese naist, sulast ega teenijat, härga ega eeslit ega midagi, mis su ligimese päralt on!“).

Kaheksas käsk: „Sa ei tohi varastada!“: Dt 5,19/Ex 20,15: vargus on vargus ja siia alla kuulub ka inimvargus, vaba iisraellase „venna“ rööv.

I 2. Muud karistused Deuteronomiumis

I 2.1. Nimisõna *qalala* ja verb *'rr*

Teine enam esinenud karistus *qalalā* ‘needus’ + *'arur* ‘on/olgu neetud’ (verbist *'rr*) esineb Dt 28,15–68, mis käsitleb karistusena needust erinevate kuritegude eest. Siia alla on koondatud praktiliselt kogu Pentateuhis käsitletud seadustik: nii üleastumised kümnest

⁴⁶ Piibel. 1997. *Piibel.net*. URL: <https://eelk.ee/et/piibel/piibel-veebis/>

käsust, kui ka teised patud: „Aga kui sa ei kuula Issanda, oma Jumala häält, ei pea hoolsasti kõiki tema käsked ja seadlusi, mis ma täna sulle annan, siis tulevad su peale kõik need needused ja tabavad sind.“ (Dt 28,15).

Niisiis on needmise alla sattumise põhjuseks kõikide eeltoodud seaduste, käskude/keeldude üleastumine:

- a) teise käsu vastu eksimine: pühaduseteotus: issandast kuju valmistamine (Dt 5,8/Ex 20,4);
- b) viienda käsu vastu astumine: isa-ema vastu lugupidamatuse ülesnäitamine (Dt 5,16/Ex 20,12);
- c) kümnenda käsu vastu eksimine: ligimese vara himustamine (Dt 5,21/Ex 20,17);
- d) kuuenda käsu vastu eksimine: teise inimese tapmine (Dt 5,17/Ex 21,12);
- e) pühaduse ja puhtusereeglite rikkumised (tänapäeva mõistes moraalil- ja kõlblusevastased teod)
- f) väetite ja kaitsetute vastased kuriteod: pimedate teelt eksitamine, võõra, lesknaise ja vaeslapse õiguste rikkumine, kelle kaitsjaks jumal ise on.

Uurijad on pööranud tähelepanu tõsiasjale, et salmid 1–14, milles esitatakse õnnistused, ja salmid 15–68, milles on needused, ei korreleeru, ehk needusi on neli korda enam. Samas on needuste järjest pingestuvat gradatsiooni lihtne mõista 587. a eksiili valguses, mida paljud on vaadelnudki otsese katastroofiähvarduse täitumisena⁴⁷.

Arvatavasti on algselt õnnistused (salmid 3–6) ja needused (salmid 16–19) olnud tasakaalus ja seoses hilisemate lisanduste ja ümberpaigutustega värssides on jõutud antud lõppvormini, mis sellisel kujul seob erinevaid ajakihistusi.⁴⁸

Eeltoodu näitab ilmekalt Pentateuhi kui erinevate tekstikogumike, „lapiteki“ olemust, mis kajastab erinevaid kihistusi, lisandusi, ümberpaigutusi.

I 2.2. Verb *nvs*

Verbivorm *nvs* ‘pagema’ esineb järgmistel juhtudel:

- a) Dt 4,41–42 seoses tahtmatu tapmisega kurjategijale võimaluse andmisega pageda pelgulinna;

⁴⁷ Rad, G. von. 1975. *Deuteronomy: A Commentary*. The Old Testament Library, Vol. 4. Philadelphia: The Westminster Press, 173

⁴⁸ Von Rad 1975: 174-175.

b) Dt 19,4–6 seoses tahtmatu tapmisega (hooletusest) kurjategijale võimaluse andmisega pageda pelgulinna.

Arvatavasti on salmid 41–43 hilisem lisand, kuna pärast Dt 1,5 ei räägita Moosesest enam kolmandas isikus. Tegu on hilisema teksti täiendajaga, kes tundis nii Nm 35,9–15 kui ka Jos 20 ja oli mures, et Mooses ei maininud oma surmaeelses kõnes vähemasti Jordanist idapoole jäävaid linnu. Ta võttis linnade nimed Jos 20.8-st⁴⁹.

Christensen selgitab pelgulinna vajadust veretasu kohustusega, mis langes tapetu lähimale meessugulasele, kelle ülesandeks oli leida ja tuua kodulinna süüdlane, et tema üle saaks vastavalt seadusele kohut pidada. Sageli aga püüdsid juhtunust vapustatud kodanikud võtta õigusemõistmist oma kätte, ise kätte maksta. Tagamaks sellistel puhkudel tapja õiguseid, nimetas Mooses kolm pelgulinna⁵⁰.

Seevastu Craigie on arvamusel, et veritasuja võis olla ka linna vanemate poolt saadetud esindaja (vt I 1.1.).

Võimaluse pageda pelgulinna saab aga vaid tahtmatult teise inimese tapnud kurjategija: tapja, kes tappis tahtmatult, ta ei olnud ohvriga eelnevalt vaenujalal. Christensen toob siin välja paralleeli Nm 35,16–24: mees tapeti õnnetusjuhtumi tagajärjel metsas sõbra kirve läbi⁵¹.

Nm 35,25–28, sedastab: „sest tapja peab jääma oma pelgulinna kuni ülempreestri surmani; pärast ülempreestri surma võib tapja minna tagasi oma pärisosa maale“.

Ülempreestri surma käsitati veresüü lepitusena⁵².

Kindlasti ei saanud tahtlik tapja, mõrva sooritanu, võimalust pelgulinna pageda, teda ei kaitsnud automaatselt ka mitte altar: seda fakti illustreerib ilmekalt Joabi hukkamine (1Kn 2,28–31)⁵³.

Niisiis oli tahtmatu/hooletusest tingitud tapmise eest kurjategijal võimalik pageda pelgulinna, kus ta oli veritasujate eest kaitstud. Seaduse eesmärgiks oli aga ära hoida omakohus ja vägivald ning tagada kord ja rahu ühiskonnas.

⁴⁹ Von Rad 1975: 51.

⁵⁰ Christensen 2001: 99-100.

⁵¹ Christensen 2001: 422.

⁵² Craigie 1976: 267.

⁵³ Morrow 2017: 79.

I 2.3. Verb *nkh* hifil

Verbivorm *nkh* hifil 'lööma' esineb Dt 25,1–3 kohtumõistjapoolse karistusena kahe mehe vahelises tülis süüdimõistetud poolele.

Antud kontekstis määratakse hoopide arv vastavuses süüle, samas hoopide piirmäär on paika pandud. Siin on seaduseandja lähtunud mitte niivõrd teoloogilistest kaalutlustest, kuivõrd inimväärikuse kontseptsioonist, mida ei tohi ohustada⁵⁴.

Samal arvamusel, on ka Craigie: teist iisraellast „su venda su silma ees ei häbistataks“ (Dt 25,3) ja samas oleks tagatud karistuse vastavus teole⁵⁵.

Seadusega tagati ühiskonna tasakaal, hoiti ära ülemäärane vägivald.

I 2.4. Väljend *qšš 'et kap*

Väljend *qšš 'et kap* 'kätt maha raiuma' esineb Dt 25,11–12 karistusena naisele, kes meeste kakluse käigus haarab kinni tema meest ohustava mehe häbemest (eestikeelses tõlkes „häbe“, inglise keele tõlkes *by the genitals*⁵⁶: „suguelundid“).

Karistus on unikaalne terves Pentateuhi korpuses nii kuriteo kvalifikatsiooni (naine, kes läheb appi oma mehele, saab karistatud) kui ka ranguse poolest.

Nagu ka G. von Rad märgib: kehalise mutilatsiooni kasutamist karistusena on sageli mainitud Hammurapi koodeksis, kuid seda ei kasutata kusagil mujal Iisraeli seadusandluses.⁵⁷

Kindlasti peame siin pöörama tähelepanu puhtusreeglite, mida peeti eriti „puutumatuteks“, rikkumisele, aga ka meeste ja naiste erinevale sotsiaalsele staatusele Iisraeli ühiskonnas.

Christensen pakub aga välja hoopis uudse lähenemise antud seaduse mõttele: kui kujutada ette, et rahvas on „naine“ ja Jahve on mees, siis Jahve ei vaja rahva (meie) abi oma võitluses, pigem vastupidi – appi tulemine võib meile lõppeda suure valu ja kannatusega. See võitlus kuulub Jahvele ja me peame õppima usaldama teda ja jääma selles võitluses pealtvaatajateks⁵⁸. Arvatavasti toetub Christensen siin väga tuntud võrdpildile Hoosea raamatust.

⁵⁴ Von Rad 1975: 154.

⁵⁵ Craigie 1976: 312.

⁵⁶ BDB, <https://biblehub.com/interlinear/deuteronomy/25-11.htm>

⁵⁷ Von Rad 1975: 155.

⁵⁸ Christensen 2002: 614.

Craigie' arvates on seadus näiteks sellest, et eesmärk ei pühitse abinõu: naine tahtis päästa oma meest ründaja käest, kuid sellised vahendid ei ole tolereeritavad. Võib-olla oli tegemist naise tagasihoidlikkust puudutava teemaga. Tõenäolisemalt oli tegemist faktiga, et naise tegevus võis põhjustada mehele korvamatuid vigastusi, kuni lastetuks jäämiseni. Samuti arvab Craigie, et siinkohal võib tegemist olla *lex talionis*'e, veritasu, kasutamise erijuhuga, kus viimast kasutatakse ülekantud tähenduses⁵⁹.

Morrow sõnul soovib Sandra Jacobs Dt 25,11–12 seletada, tuginedes Dt 23,2-le: ükski vigastatud suguorganitega mees ei saa olla täisväärtuslik Iisraeli usukogukonna liige, kuna vigastatutel ei ole lubatud siseneda pühapaika.⁶⁰

Antud juhul põhjustaks naise käitumine nii mehe järeltulijateta jäämise, pereliini katkemise kui ka võimetuse teenida jumalat pühakojas, muutes ta nii paariaks, nendesarnaseks, keda jumal oma kotta ei oota, isegi keelab ja karistab pühakotta tuleku eest (Dt 23,2).

Tegemist siis nii puhtuse-kui pühadusereeglite rikkumisega.

I 2.5. Väljend *ḥlš na'al + jrq*

Verbivorm *ḥlš na'al + jrq* 'sandaali jalast kiskuma' + 'sülitama' esineb Dt 25,5–10 karistusena mehele, kes ei taha täita mehevenna kohustust ja võtta naiseks oma venna leske. Sama kohustus on ka Gn 38,7–10 kirja pandud.

Kontekstis, kus seaduse toimimise ajal oli tegemist suurperega, kus elased koos ülenevad ja alanevad, aga ka n-ö mööda horisontaalliini sugulased, oli kohustus hoolitseda leskede, orbude eest, hoida koos pere omandit, kanda edasi pere nime, oli ratsionaalseim viis antud ülesannete lahendamiseks kohustuse ülekandmine teisele pereliikmele, s.t surnud mehe vennale. Häbistamine antud juhul oli mitte ainult konkreetse mehe mittemeheliku käitumise tagajärg, vaid ka kogukonna avalik hukkamõist oma liikme suhtes, kes ei käitunud vastavalt korrale ja traditsioonile, vedades nii alt ka kogukonda.

Taas on tegemist ainukordse sedalaadi karistusega, mis oma avalikkuse ees täideviimisega on võrreldav avalikult kividega surnuks loopimisega: näidiskaristamisega.

⁵⁹ Craigie 1976: 316.

⁶⁰ Morrow 2017: 241.

Tõsi, siin ei ole tegemist surmava, küll aga au ja väärkuse vastase karistusega, mis mõnel juhul on surmast hirksam.

Siiski, nagu märgib Craigie, kohaldus antud seadus vaid teatud tingimuste puhul:

a) vennad pidid elama koos ühes peres, olema ühe suurpere liikmed ja jagama teatud kohustusi

b) lesk pidi olema lastetu, s.t tal võis olla küll tütar, aga mitte poega, kes esmasündinuna oleks oma isa vara pärija

Venna keeldumine võis olla seotud sooviga saada vara enesele. Samas, jättes lese lastetuks (pojatuks) rikkus vend ka lepinguseadust, mille kohaselt leping jumalaga kestab nii mehe eluaja. Aga ka tema surma korral kanduvad jumala poolt antud lubadused ta järeltulijatele. Niisiis oli leviraat (venna lesega abiellumine) taaskord „kooskõlas Iisraeli ja jumala vahelise lepinguga“⁶¹. Selle rikkumine aga võrdsustus pühaduseteotusega, jumalaga sõlmitud lepingu rikkumisega, vereliini katkemisega.

I 2.6. Väljend *ntn kesep*

Väljend *ntn kesep* ‘hõbedat andma’ esineb Dt 22,28–29 varalise hüvituse vormina tütarlapse isale, kelle neitsist (mitte kihlatud) tütreaga mees vägisi magas, vägistas („võtab ta kinni“). Seda võiks isegi käsitleda liitkaristusena: mees peab tütarlapsega abielluma ja ei tohi teda elu lõpuni ära saata.

Arvestades, et pruudi eest sai isa alati lunaraha (pruudi eest tasu), siis antud kuriteoga jättis mees isa ilma varalisest sissetulekust, sest „äranaerdud pruuti“ ei võtaks keegi naiseks. Siin on karistus mõeldud teise vaba mehe (nii isa kui tulevase mehe) „vara“ rikkumise eest. Samas ei saa eitada, et mõeldud on ka tütarlapsele: mees peab ta naiseks võtma ja ei tohi kogu elu jooksul ära saata.

Kindlasti on tegemist ka ühiskondlikku korda ja tasakaalu järgiva otsusega: keegi ei vaja lisakohustust üksiku naise eest hoolitsemise näol, sest „ärarikutud pruuti“ ei taheta naiseks võtta ja ta jääb kogukonna õlule. Iisraelis teatavasti ei olnud sotsiaalhoolekannet nagu me seda mõistame tänapäeva tähenduses.

Craigie’ arvates kaitses karistuse selline sõnastus ka naise võimalikku tulevast last, kes võis antud ühtest sündida ja keelas mehel ka tulevikus naisest lahutada⁶².

⁶¹ Craigie 1976: 314.

⁶² Craigie 1976: 295.

Christensen on viidanud Tigay argumendile, et antud juhul pidi vägistaja maksma pruuditasu (u 30 hõberaha) ja sellele lisaks ka „karistusena määratud 20 hõberaha (kokku 50 hõberaha)“. Antud seadus läheb samas vastuollu juudi traditsiooniga, milles nii tüdruku isa kui ka tüdruk ise võisid abielust loobuda (vrd Ex 22,15–16). Samuti viitab Christensen Tigay näitele Kesk-Assüüria seadustest, kus vägistaja pidi maksma kolmekordse pruudiluna ja abielluma tüdrukuga (kui isa sellega soostus), omamata õigust temast tulevikus lahutada. Kui aga vägistajal oli naine, siis, nagu tüüpilises Mesopotaamia seadusandluses viidatud, oli lisatud lisakaristus: hammas hamba vastu – tüdruku isa sai loa vägistaja naise vägistada ja selle seejärel endale võtta⁶³.

Craigie seevastu märgib, et karistus on leebem kui kihlatud või abielus naise vägistamise puhul, kuna tegu ei ole suhte rikkumisega, nii nagu see leiab aset abielurikkumise puhul⁶⁴.

Abielurikkumise puhul seati ohtu pere järglasliini puhtuse küsimus, samuti ei võrdsustu kuritegu juba seetõttu abielurikkumisega, et tütarlaps ei olnud kihlatud. Kihlatud tütarlaps oli aga seaduse silmis võrdsustatud abielunaiselega.

I 2.7. Verb *jsr*

Verbi *jsr* ‘karistama’ on Dt 22,13–19 määratletud rahalise kompensatsiooni vormis tütarlapse isale, kelle tütar väimees neitsilikkuse puudumises (vale)süüdistas.

Lisaks rahalisele kompensatsioonile peab mees tütarlapsega elu lõpuni abielus olema, st. ta ei saa temast lahutada. Arvatavasti valesüüdistuse esitamise motiiviks oli just lahutuseks põhjuse leidmine.

Kahekordse karistuse rakendamist põhjendab seadus ka asjaoluga, et mees laimas Israeli neitsit, solvates nii „varasema Israeli uhket eneseväarikust“⁶⁵.

Tütarlapse isa pidi kohtule esitama tõendid tütre süütuse kohta (pulmakambrist võetud verise lina näol). Vältimaks pettust nii pruudi kui peigmehe poolt, otsiti mõnel puhul kumbki enne pulmakambrisse minekut läbi (et tütarlaps ei tooks verist, mees puhast lina kaasa)⁶⁶.

⁶³ Christensen 2002: 522.

⁶⁴ Craigie 1976: 295.

⁶⁵ Von Rad 1975: 142.

⁶⁶ Christensen 2002: 516.

Craigie väidab, et lisaks rahalisele kompensatsioonile, mis oli pea kolmekordne pruudiluna (100 hõberaha), karistati meest ka füüsiliselt: verb *jsr* tähendab ka kehalist karistamist – piitsutamist⁶⁷.

Siit nähtub, et vastupidiselt arvamusele, et piibliseadused olid valdavalt meeste poole kaldu, näeme, et antud seadus kaitseb naist nii sotsiaalses mõttes (valesüüdistaja ei saa naisest lahutada) kui ka rakendab kuriteo toimepanija suhtes nii varalist kui ka füüsilist (häbistavat) karistust.

I 2.8. Verb *'šh*

Verbi *'šh* 'tegema', Dt 19,17–21, käsitleb *lex talionis*'e juhtu, mida on sageli toodud Dt ja Hammurapi seaduse sarnasuse näiteks. Antud juhul siiski ei saa võtta teksti sõnasõnalt „hing hinge vastu, silm silma vastu, hammas hamba vastu, käsi käe vastu, jalg jala vastu“, vaid tegu on seadusega, mis kohustab süüdlasele määrama samaväärse karistuse, mille tema vaelevanne oleks süüdimõistetule kaasa toonud. Seadusega piiritleti karistuse karmust, tagati võrdne kohtlemine kõigile ühiskonna liikmetele ja välditi konflikte.

Kuna süütuse presumptsiooni tol ajal ei tuntud ja süüdistataval lasus kohustus enda süütust tõestada, olid äärmiselt olulised just tunnistajate ütlused. Seetõttu asendati algselt ühe tunnistaja nõue vähemalt kahega, hiljem kolmega.

Ehk siis „tegemine“ antud juhul tähistab karistust (mida oleks süüdimõistetule kohaldatud), millega karistatakse vaelevandujat.

Vaelevanne oli eriti ränk süütegu, sest vannuti jumala nimel. See tähendab aga juba uut taset: pühaduse teotust. Vanne jumala nimel oli aluseks ka nende vaidluste puhul, kus ei tõendite ega tunnistajate ütluste põhjal ei olnud võimalik asja lahenduseni jõuda – sel juhul vandus oma süüdistatav oma süütust jumala ees (assertooniline vanne). See omakorda tähendas, et kui süüdlane arvas pääsevat ilmalikust karistusest, oli ta juba jumala poolt süüdi mõistetud ja karistus oli vältimatu. Vaelevande eest ei olnud määratud surmanuhtlust, kuna „inimeste poolt määratud surmanuhtlus oleks kõigutanud usku jumala võimesse karistada vaelevandujat ja pannud kahtluse alla keelu põhjendatuse“⁶⁸.

Veijola väidab, et ka jumala nime kasutamise keeld (kümne käsu kolmas käsk, Ex 20,7/Dt 5,11) tähistas tegelikult vaelevannet⁶⁹.

⁶⁷ Craigie 1976: 293.

⁶⁸ Veijola 1988:108-109.

⁶⁹ Veijola 1988: 111.

Arvamused vande andmise ja kohtupidamise koha kohta lähevad siinjuures lahku: Craigie väidab, et kuna esimeses kohtuastmes tõde ei selgunud, saadeti asi kõrgema kohtu ette, mis asus jumala pühamus: nad saadeti jumala ette, mis tähistas pühamu sümboolset nimetust ja nende kohtuvaidlust lahendasid preestrid ja kohtunikud, kes resideerusid kõrgema kohtuna pühamus⁷⁰.

Christensen omakorda väidab, et mõeldud oli kohaliku linna keskväljakut (kogunemiskohta) või siis lähimat levitide linna. Teiseks võimaluseks oli (Tigay arvates), et fraas „Jahve ette“ tähistas hoopiski mitte kohtupidamise paika, vaid, et preestrid ja kohtunikud on Jahve esindajad ja ta on nendega otsust langetamas⁷¹.

Karistuse seisukohalt olid saduserid ja variserid erineval seisukohal: saduseride arvates tuli valesüüdistajat karistada juhul kui süüalune sai valesüüdistuse alusel karistuse kätte, variserid olid aga arvamusel, et kui süüdistus oli langetatud, oli see aluseks valesüüdistaja karistamisel⁷².

Taas rõhutatakse karistust kui ennetavat ja hoiatavat aktsiooni: karistus olgu avalikult teada antud ja õpetuseks kõigile: „Sellest kuulgu ka teised ja kartku, nõnda et nad enam kunagi ei tee niisugust kurja su keskel!“ (Dt 19,20). Karistus tagas ühiskonnas valesüüdistuste ärahoidmise/minimeerimise, toimis preventiivse meetmena.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Dt-s on karistusena enim välja toodud surmanuhtlust ehk siis verdikti kurjategijale surmanuhtluse määramisega. Surmanuhtluse täideviimise viise ei ole mitte alati ära märgitud, küll aga on seda tehtud juhul, kui karistus peab olema nn „näidishukkamine“: avalik, õpetuseks teistele ja kogukonna poolt täide viidud (kividega surnuks viskamine linna meeste poolt: Dt 21,18–21; 22,20–21; 22,23–24).

Eraldi tekstikorpuseks esineb needus kui karistus, mis saab osaks pea kõigi üleastumiste, kuritegude eest, mis Pentateuhis käsitlust leiavad: see on kokkuvõtteks, mille mõtteks võiks olla: kellelgi ei ole pääsu jumaliku karistuse eest, ka siis mitte, kui seda seaduse/keeluna otseselt sõnastatud ei ole või kui kurjategijat ei tabata. jumal näeb ja karistab: neab.

⁷⁰ Craigie 1976: 270.

⁷¹ Christensen 2001: 430.

⁷² Christensen 2001: 430.

Eriti raske kuriteona, ühiskonna „sotsiaalhoolekande“ vastase teona on välja toodud kuriteod leskede ja orbude vastu, keda kaitseb jumal ise, nad on tema erikaitse all (Dt 27,19: „Neetud olgu, kes väänab võõra, vaeslapse ja lesknaise õigust!“), aga ka ühiskonna seisukohast valitseb teatud kord, mille alusel korraldatakse majanduslikust turvalisusest ilma jäänud ühiskonnaliikmeid. Niisiis sooritab kurjategija nii jumala- kui ühiskonnavastase teo.

Tahaksin välja tuua kaht karistust, mida üheski teises Pentateuhi osas ei mainita:

➤ käe maharaiumine (Dt 25,11–12). Karistuse karmus seostub siin eelkõige puhtusreeglite rikkumisega, pühadusevastase kuriteoga ja ülekantud tähenduses *lex talionis*'e rakendamisega. Karistuse karmus näitab selgelt millist kuritegu peeti pühaduse- ja puhtusreeglite eriti rängaks rikkumiseks: tegu, mis võttis mehelt võimaluse jätkata oma vereliini (jumala poolt talle pealepandud kohustus Gn 1,28 „Olge viljakad ja teid saagu palju!“) ja teenida pühakojas oma jumalat (Lv 21,23: „... ometi ta ei tohi tulla eesriide juurde ega ligineda altarile, sest ta on vigane; ta ei tohi teotada minu pühi paiku, sest mina olen Issand, kes need on pühitsenud!“).

➤ süüdlaselt sandaali jalast võtmine, ta peale sülitamine ja verbaalne häbistamine (Dt 25,5–10). Teo ja sellele järgneva karistuse erakordsust rõhutab asjaolu, et süüdlase meelt püütakse muuta ja ka karistus lõpuks määratakse vanemate poolt linnavärvavas. See, et konflikte lahendati ja kohut peeti linnavärvavas, enne kui ühiskond arenes nii kaugele, et tekkisid kohtud kui institutsioonid, on teada-tuntud fakt ajaloost, erakordseks teeb selle karistuse teksti see, et määratud on koht ja kohtunikud – linna värvavad ja linna vanemad. Tavaliselt piirduakse karistuse määramisega, otsustajaid ja kohtupidamise kohta kindlaks määramata. Antud sõnastus viitab Dt 16,18–20, milles kutsutakse üles määrama kohtumõistjaid, aga ka looma kohalike kohtute süsteemi „järelvaatajaks“ ülemkohtu institutsiooni, mille otsused olid kohalikele kohtutele kohustuslikud.

Hüvitamine karistusena esineb Dt-s harvem (Dt 22,28–29; 22,13–19).

Dt kuriteod võib antud peatükis esitatu põhjal niisiis jagada:

- a) rasketeks isikuvastasteks
- b) puhtuse- ja pühadusevastasteks (moraalivastased tänapäeva mõistes)
- c) perekonna- ja kogukonnavastasteks

Marshall nimetab Pentateuhi seadusi kaitseseadusteks ja toob välja erinevuse agraar- ja pastoraalühiskonna seaduste suunas: pastoraalühiskonna seadused tegelevad enam

mõrvaga, agraarühiskonna omad aga ohuga isikute ja ühiskonna vastu. Sellest johtuvalt jõuab ta järeldusele, et Pentateuh on enam kallutatud agraarühiskonna seadusloome poole, kuna sisaldab enam kaitseseaduseid⁷³.

Morrow väidab, et ei saa üks-ühele mõista piibli seaduse ja Vana-Iisraeli igapäevaelu vahelist suhet⁷⁴. Nii mõneski aspektis on Iisraeli seadusloome idealiseeritud jumalariigi normide kogu, mis mitte alati ei peegelda argielus toimuvat ega reguleeri seda.

Iseloomulikuks tunnuseks on ka, et Dt-s loetletud kümne käsu prohibitiivid vormuvad enamasti kasuistlikeks seadusteks „kui [...], siis“, mis omakorda tähistab üleminekut kohtupidamise keerukamatele ja täpsematele vormidele, kus arvestatakse konkreetse kaasusega kaasnevaid asjaolusid, püütakse koguda kuriteoga seonduvat tõendusmaterjali.

Oluline on ka asjaolu, et kohtusüsteem, administratiivaparaat ei olnud veel välja kujunenud või oli kujunemas ja sageli ei olnud võimalik täpselt piiritleda kuritegukaristust (selle täideviijat) ja nagu väidab Morrow, oli enamikus 'ära löikamise' (*krt*) vormelis karistus arvatud olevat pigem administreeritud inimagentsust kaasamata, kuigi ka siin tundub olevat kattuvust: mõningatel juhtudel (sabati käskude eiramisel, ebajumalakummardamine) oli karistuse täideviijaks inimagentsus, millega kaasus ka jumalik agentsus⁷⁵. Lähtuvalt Morrow väitest võiksime tõlgendada „ära löikama“ tähendust kui jumala enda poolt täideviitavat karistust, mis on vältimatu ja inimsekkumist ei vaja. Või siis: kui kurjategija jääb kaasinimeste/seaduse täideviijate poolt karistamata, siis jumalikust karistusest ta ei pääse.

Morrow märgib⁷⁶, et Dt pani aluse seaduse reformidele, mille eesmärgiks oli kindlustada ja tugevdada juba eksisteerivat legaalset ja religioosset traditsiooni Iisraelis, mille tulemusena võib välja tuua neli põhiteemat:

- a) professionaalse(te) kohtunikonna/kohtute nimetamine
- b) tõendite reeglistiku sisseviimine
- c) pelgulinna määramine

⁷³ Marshall, J. W. 1993. *Israel and the Book of the Covenant. An Anthropological Approach to Biblical Law.* – Soc. Of Biblical Literature. Dissertation, Series 140. Atlanta: Scholars Press, 122

⁷⁴ Morrow 2017: 39.

⁷⁵ Morrow 2017: 152.

⁷⁶ Morrow 2017: 231.

d) juriidiliste protseduuride modifitseerimine, mis puudutavad raskeid kuritegusid.

Eeltoodust nähtub, kui tähtis side oli Dt-i reformidel eeltoodud karistuste määramisele eelnenud uurimisprotseduuride reeglistiku ja kohtupidamise professionaliseerumisele.

II Ülevaade Genesises, Exoduses, Leviticuses, Numeris toodud karistustest ja neile vastavatest kuritöödest

II 1. Genesis

II 1.1. Surmaga lõppevad karistused

II 1.1.1. Surmanuhtlus

Gn 34,2 ja 34,25–31. Karistus Iisraeli neitsi vägistamise eest. Tegemist oli mitmekordse kuriteoga: kõigepealt Iisraeli solvamine/häbistamine, selle au riivamine ja teiseks vaba Iisraeli neitsi vägistamine. Sellele kuriteole pidi kindlalt järgnema surmanuhtlus.

Gn 38,7–10. Karistus oma vennakohuse täitmata jätmise eest surnud venna naise ees. Suguvõsa pärimisliini jätkamine oli tähtis. Jättes täitmata oma vennakohustuse katkestas vend oma surnud venna pärimisliini.

Antud juhul, saame tõmmata paralleeli Dt 25,5–10, kus karistust ja ka kuritegu on täpsustatud ja selgitatud detailsemalt, kirjutatud lahti protseduur, kuidas peab käituma vennanaine, mis on kaebuse aluseks, kuidas toimivad otsustama määratud vanemad ja mis tingimustel ja milline on karistus. Kui Gn-s karistatakse oma kohustuste täitmisest keeldujat surmaga, siis Dt-s tabab teda avalik häbistamine, mis teatud mõttes võib olla veel suuremgi karistus oma olemuselt patriarhaalses ühiskonnas. Tähtis on aga tähele panna, et võrreldes Gn-ga on Dt seadus detailsem ja näitab seadusloome arengut. Dt-s seadustatakse nõuet kuritegude tõendamisele (asitõendid, vähemalt kahe tunnistaja nõue, kohtunike nimetamine ja kohtute süsteemi loomine).

II 1.1.2. Elusalt põletamine

Gn 38,24. Hooramas käinud minia karistus.

Hooramas käinud minia ohustas pere/suguvõsa pärijate puhtuseliini, luues olukorra, kus perre võis sündida võõrast suguvõsast pärinev laps. Samas rikkus minia ka truudust, mitte ainult oma mehele, vaid ka jumalale, rikkus pühaduse- ja puhtuse reegleid.

Dt 22,20–21 näeme me sama sõnastusega seadust, mis puudutab „isakojas hooramist“. Gn-s on ära toodud põhimõtteliselt see põhjus, miks karistus „hooramise“ eest on karm: oht, et suguvõssa sünnib vereliinist väljaspool olev laps: Taamar jäi lapseootele. Kui Gn-s teenib karistus patust puhastamist tulega, siis Dt-s visatakse patustaja kividega surnuks isakoja ukse ees, kõigi linna meeste poolt. Nii nagu ka eelneva karistuse võrdlusel Dt-ga näeme, et karistused muutuvad üha enam preventiivseteks läbi avaliku hukkamõistu ja ühiskonnaliikmete kaasatuse karistuse täideviimisel.

II 1.1.3. Kõrvaldamine

Gn 17,14. Ümberlõikamise seaduse täitmata jätjat karistatakse surmaga: kõrvaldatakse.

Tegu lepinguga, mille sõlmisid jumal ja Aabraham ja mille märgiks oli ümberlõikamine. Aabraham ja tema järglased on kohustatud, lepingu märgiks, mehed ümber lõikama. Kes meestest seda ei tee, ei ole lepingu osa ja kuulub rahva hulgast kõrvaldamisele kui lepingu rikkuja. Antud juhul jätab kõrvaldamine lahtiseks tegeliku karistuse: verb *krt* nifalis tähendab „ärälõikamist“, ta kas siis tapetakse ehk „lõigatakse ära“ ühiskonnast.

II 1.1.4. Hävitamine

Gn 6,13. Karistuseks inimeste vahel valitsevale vägivallale otsustab jumal hävitada nii maa kui inimesed.

Gn 6,5–7. Karistus inimeste kurjuse eest maa peal on nii inimeste kui loomade hävitamine.

Gn-i ajal ei ole veel sõlmitud lepingut jumala ja iisraeli rahva vahel. Seega kurjuse hävitamiseks on vaid üks tee: hävitada tuleb kõik elusolendid. Ei ole lepingut, ei ole kohustust: kedagi ei õpetata ega kasvatata.

II 1.2. Pagendamine

Gn 3,23. Pärast inimese pattulangemist pagendab jumal inimese Eedeni aiast.

Lubades endale fantaasiarännakuid, võiksime leida paralleele Eedeni aia ja Tootatud Maa vahel (Dt 8,7–8: „Sest Issand, su Jumal, viib sind heale maale, veeojade, allikate ja sügavate vete maale, mis voolavad orgudes ja mägedes, nisu, odra, viinapuude, viigipuude, granaatõunapuude, õlipuude ja mee maale ...“). Jumal otsustab anda inimestele, seekord ühele väikesele rahvale (Dt 7,7: „Mitte, et te olete suurim kõigist rahvaist, ei ole Issand teid eelistanud ja valinud, ei, te olete ju väikseim kõigist rahvaist ...“), veelkord võimaluse. Seekord aga mitte taevas, vaid maa peal. Dt võtab Moosese kõnes kokku, mis eelnes Tootatud Maale jõudmisele, mis sellele järgneb ja mis on tuleviku õnnistuse reeglid ja tingimused: lepingu täitmine jumala ja iisraeli rahva vahel.

II 1.3. Needmine + pagendamine

Gn 4,11. Jumal neab ja pagendab venna tapnud Kaini.

Võrreldes Dt 19,11–13 pagendamisega seotud karistusega näeme, et suhtumine teise inimese tahtlikult tapnud kurjategijasse on drastiliselt muutunud: kui Gn-s Kain pagendatakse, siis Dt-s tahtlik tapja-mõrvar mitte ainult ei ole surma väärt, vaid talle ei tohi varjupaika pakkuda ka mitte pelgulinn. Samas võime me oletada, et Dt-s ja enne seda ka Ex-s 21,13, Nm-s 35,6–32 käsitletud pelgulinnade teema kinnitatakse seadusega Dt 4,41–42 sellega, et Mooses valib välja kolm linna teisel pool Jordanit.

II 1.4. Karistus pariteetsuse alusel, *lex talionis*

Samaväärse kättemaksu (karistuse) seadus: silm silma vastu.

Gn 9,5–6. Karistuseks inimese tapmise eest („eluvre“ eest) on surm. Elu elu vastu, veri vere vastu. Karistuse määr pidi vastama tehtud ülekohtule, st ei tohtinud ületada kuriteoga põhjustatud kahju ja hoidma ära konfliktid ühiskonnas.

II 1.5. Lastetuks jätmine

Gn 20,18.

Üks hirrsamaid karistusi, isegi võiks öelda, et raskem karistus kui kellegi surmamine: tema soo maa pealt hävitamine.

Kui leviraadi puhul on tähtis suguvõsaliini jätkamine ja venna kohustusest keeldumine on karistatav, siis antud karistuse raskus tuleb selles valguses eriti ilmekalt

esile. Soo jätkamine, mis on Piiblis üks põhikohustusi (Gn 1,28: „Olge viljakad ja teid saagu palju, täitke maa ja alistage see enestele“) peatatakse jumala enda poolt.

Genesises on otseseid viiteid karistustele vähe, seevastu paistavad siin silma puhtusreeglite, pühaduse- ja isikuvastaste tegude eest määratavad eriti karmid karistused. Maailm on jumala poolt alles loodud ja juba ta kahetseb tehtut, on pettunud ja valmis kõike hävitama: Gn 6,5–7,13. Ühiskond ei ole veel välja kujunenud ja sotsiaalse elu seadusi, varalisi norme reguleerivaid seadusi veel tekstis ei kohta. Pigem on karistused tavaõiguse (nt teise inimese tapmine), puhtusreeglite rikkumiste (hooramine), ja pühaduse valdkonda kuuluvate kuritegude eest.

Samas näeme juba siin Dt tulevase seadusekorpuse esimesi piirjooni ja karistuste aluseid: pagendamine käsust üleastumise eest Eedeni aias (Gn 3,23); pagendamine + needmine venna vere valamise eest (Gn 4,11), *lex talionis*, lastetuks jätmine (Gn 20,18), surmanuhtlus vägistamise eest (Gn 34,25–31), surmanuhtlus põletamise läbi, mis on hooramise palgaks naisele (Gn 38,24), perekonna/ühiskonna vastu kohustuste täitmata jätmine (Gn 38,8–10 – surnud venna lesega soo jätkamisest keeldumine) tõi kaasa surma. jumala käsu, lepingu vastu eksimine oli karmilt karistatav: selline mees tuli kõrvaldada (Gn 17,14). Verb *krt nifalis*, mida ka edaspidi kasutatakse karistuse määramisel, tähendab „ärälõikamist“. Mõeldi ümberlõikamata mehe kõrvaldamist kogukonnast.

II 2. Exodus

Alltoodud seadused ja karistused kuuluvad kogumikesse:

Lepinguraamat 20,22–23,33

Kogudusetelgi seadus 25–31.

II 2.1. Surmanuhtlus

II 2.1.1. Tahtlik tapmine

Ex 21,12; 21,14.

Inimene on jumala poolt loodud, tema looming ja omand. Seetõttu teise inimolendi tapmine oli eriti raske kuritegu: jumala loodu hävitamine.

Surmanuhtlust rakendati kuritegude eest, mis puudutasid abielurikkumist (puhtusevastased), ebajumalakummardamist (jumala, pühadusevastased kuriteod) ja mõrva (isikuvastased kuriteod). Samas tehti vahet tahtlikul ja ettekavatsemata tapmisel.

Surmanuhtlus ettekavatsetud tapmise eest oli nii suur kuritegu, et isegi pühakoda ei pakkunud sellise teo toimepanijale varjupaika.

Abielurikkumine kui puhtusevastane kuritegu oli eriti karmilt karistatav, kuna sellega, nii nagu väidab Veijola, rikuti suguvõsa integriteeti⁷⁷, seega omandi säilimist õigetes kätes. Tähtis oli tagada, et lapsed oleks kindlasti abielumehest pärinevad, mitte aga kellegi teisega juhusuhtest sündinud. Niisiis oli naise abielurikkumine karmilt karistatav just eeltoodust johtuvalt. Naine oli suguvõsaliini kandja ja selle puhtuse eest vastutaja. Mees seevastu võis omada abieluväliseid suhteid, käia lõbunaiste juures⁷⁸. Ühelt poolt võime siin näha seaduse kallutatust meeste õiguste poole, peame aga siiski arvestama naise kui järeltulijate ilmaletooja, suguvõsaliini puhtuse tagaja rolli.

II 2.1.2. Isa või ema löömine

Ex 21,15.

Isa-ema vastane lugupidamatus, saatigi vägivald oli kuritegudest üks rängemaid, keeld kuulub kümne käsu hulka Dt 5,16 ja võrdsustub jumala enda vastu kordasaadetud, st pühadusevastaste tegudega. Samuti näeme siin paralleeli kirjakohtudega Dt 21,18–21. Kui Ex käsitleb vanemate vastast füüsilist vägivalda, siis Dt räägib kangekaelsest/tõrksast pojast, st kuriteoks kvalifitseerub ka mittefüüsiline tegu. Kuna vanemaid loetakse jumala käepikenduseks maa peal, siis arvestades Dt seadusandluses kuritegude hindamist järjest enam teoloogilisest, pühadusevastasest aspektist, osutub ka mittefüüsiline lugupidamatus surma väärivaks, jumalavastaseks kuriteoks. Raskendavaks asjaoluks on seegi, et selline käitumine annab ühiskonnale vale signaali, näitab perekonna, vanemate suutmatust kasvatada jumalale kuulekaid kodanikke, kes tulevikus võivad ohtu seada ühiskonna korra ja jumalariigi alused. Selline paise tuleb ilmtingimata eemaldada.

II 2.1.3. Inimese röövimine ja edasimüümine

Ex 21,16. Inimese röövimine ja edasimüümine.

⁷⁷ Veijola 1988: 186.

⁷⁸ Veijola 1988: 183.

Teiselt inimeselt vabaduse võtmine on karistatav surmaga. Iisraeli rahvas on Jahve rahvas, vabad kodanikud ja siinkohal võib teiselt inimeselt vabaduse võtmist, orjaks müümist käsitledagi kui tapmist. Tapmine on aga käsitletav kui jumala loodu vastu käe tõstmine, jumala enda vastu astumine. Pealegi on tegu tahtlusega.

Võrreldes eelmises peatükis toodud paralleelse seadusega ei näe me siin Dt-s lisatud täpsustust: varastatu on Iisraeli laps, vend. Kogu Pentateuhi seadusandlust läbib juudi rahva, vaba iisraellase erilisuse rõhutamine. Dt täpsustab siinkohal, et kuritegu ei ole lihtsalt teise inimese, vaid juudi, jumala püha rahva esindaja röövimine. Taas näeme ilmset liikumist suurema teologiseerimise poole seadustes: inimrööv muutub jumala kui inimese looja vastaseks süüteks. Võiks isegi öelda, et tavaõigus muutub jumalaõiguseks, teologiseerub.

II 2.1.4. Isa või ema needmine

Ex 21,17. Isa või ema needmine

Ka isa-ema needmine on otseselt jumala vastu, pühaduse vastu sooritatud kuritegu, nagu ka Ex 21,15.

Seaduse sõnastuses kasutatakse kurjategija määratlemiseks asesõna “kes“ (see, kes), järgneb teo kirjeldus ja karistuse määramine.

Kui seaduste puhul räägitakse apodiktulistest ja kasuistlikest, siis eeltoodud seaduste puhul on neid nimetatud ka partitsipiaalseteks seadusteks: kasutatakse partitsiipi, et iseloomustada tegevust, millele seadus on suunatud⁷⁹.

Omaette tähelepanuväärivaks tõigaks on ka vanemate, ema ja isa, needmise ja löömise eest rängima karistuse määramine. Ühelt poolt on see seletatav perekonna, hõimu ja sealt laienevalt kogu Iisraeli rahva, kogukonna suhete reguleerimise vajadusega, kus perepea, seejuures ka ema (NB! juutluse üheks määrajaks on põlvnemine juudist emast), on selle korra tagamise alustalaks, teisalt on seda peetud ka jumaliku aura sümboliks vanemlikule autoriteedile: käsk austada vanemaid leiab verbaalse paralleeli reeglis austada jumalat (Õp 3,9)⁸⁰. Paralleeli võiks tõmmata ka Jahve kui Iisraeli rahva isa ja isa kui perepea vahele, kes oleks justkui Jahve autoriteedi maine esindaja.

⁷⁹ Morrow 2017: 75.

⁸⁰ Morrow 2017: 51.

Ka Timo Veijola toob „Dekaloogis“ välja, et hilisem juutlus on midrašis rõhutanud vanemate austamise kohustust, võrreldes vanemate positsiooni jumala omaga ja põhjendades sellega laste kohustust hoolitseda oma vanemate eest⁸¹.

Palestiina Talmudis räägitakse mehest, kes tuues isale maitsva linnuprae, ütles: „Taat, pista nagu koer!“ – see mees lõpetas põrgus⁸².

Luther omakorda ütleb, et isa on lastele jumal, härra, kohtunik ja õpetaja („*Pater est deus, dominus, iudex, doctor filiorum*“)⁸³.

Eeltoodust lähtuvalt sooritab teo toimepanija jumalavastase kuriteo, rikub pühadusreegleid.

Antud seaduse sügavam mõte peitub selles, et arvestades Iisraelis ühiskonna aluseks olevat suurperet, elasid ühe katuse all mitu sugupõlve, sh ka töövõime kaotanud vanemad-vanavanemad, kelle eest hoolitsemine langes nooremate pereliikmete õlule. Seadustades vanemate eest hoolitsemise kohustuse, tagas kogukond ka oma normaalse toimimise ja hoidis ära vanemate inimeste sattumise „vallasantideks“ ning sellega seoses kogukonnale lisakohustuste ja -kulu tekkimise.

Järgnevad seadused on kasuistliku õiguse normid, mis algavad „kui“, tingimusliku määratlusega, millele järgneb teo kirjeldus ja sellele vastav karistus.

Tihti on seda liiki karistust nimetatud silm-silma vastu, Hammurapi seadustest tuntud printsipi järgi. Siiski, tegu on *lex talionis*'ega.

Lepinguseaduse juriidiline eesmärk on sotsiaalse konflikti reguleerimine⁸⁴ ja sellega seoses ühiskonna normaalse toimimise tagamine.

Ex 21,22–25. Rasedale naisele kakluse käigus tekitatud kahju: vigastused, enneaegne sünnitus.

Väljend „kui tekib kahju“ – siin on täpsustamata, mis liiki kahju, kas tegu eluohtliku situatsiooniga, kui jah, siis kelle jaoks. Surma kui karistust otse välja ei tooda, lähtutakse *lex talionis*'e põhimõttest. Seaduse tekstist ei ilmne, kas eluohtlikkus puudutab ainult naist või siis ka sündinud/sündivat last.

Rabi L. G. Herrmann väidab, et juudi ja kristlikus traditsioonis seletatakse antud kirjakohta erinevalt. Kristlikus traditsioonis (järgides Septuaginta kreeka keelset tõlget)

⁸¹ Veijola 1988: 161.

⁸² Veijola 1988: 161

⁸³ Veijola 1988: 163.

⁸⁴ Morrow 2017: 89.

tõlgitakse heebrea väljendit „kahju ei järgne“ „ta laps sünnib veatuna“ (täielikult/täiuslikult väljaarenenuna). Seega käsitletakse sündimata last täielikult väljakujunenuna ja rünnakut tema vastu mõrva/tapmisena. Juudi traditsioonis, Raši järgi, on antud kirjakohas mõeldud kahju, mis tekib naisele, mitte lapsele.⁸⁵

Juudi eetikas on tähtis säilitada, kaitsta elu, inimest, kes on juba sündinud. Kui tekib küsimus sünnitusel, kas päästa ema või laps, siis ema elu on alati primaarne: laps, ka sündiv, kuid mitte veel emahüst väljunud (tema kehaosa ei ole veel emast väljunud), võidakse emahüst tappa ja osadena välja võtta, juhul kui sünnitus on ohtlik ema elule. Erandiks on vaid olukord, kus lapse pea, jäse on juba emast väljunud: sel juhul on ta kaitstav nii nagu iga teine inimene ja tema elu on samaväärne ema omaga (Mišna Oholot 7,6)⁸⁶.

Eriti ekstreemsel viisil on selgitatud sündimata/sündiva lapse staatuse vahet mišna traktaadis 'Arakin 1,4: kui naine on määratud hukatavaks, siis ei pea ära ootama aega, mil ta on lapse ära sünnitanud. Vaid siis, kui ta on juba sünnitustooli istunud, tuleb lapse sünd ära oodata ja seejärel naine hukata⁸⁷.

Eeltoodust on võimalik järeldada, et kirjakohta mõtte on kahju tekitamine naisele, mitte üsas olevale lapsele, keda ei peeta antud juhul seaduses puudutatud subjektiks.

Tähtis on ka tõdeda, et tegu on tahtmatu, ettevaatamatusest tekkinud kahjuga, mis teatud tingimustel võimaldab ka rahalist kompensatsiooni.

Antud seadus näitab ilmekalt, kui tähtsal kohal oli naine kui ema ja järglaste ilmaletooja roll tollases ühiskonnas: esikohale seati ema elu ja tervis. Sündimata lapse puhul ei olnud kindel, kas laps sünnib elusalt, jääb sündides ellu, ema aga nähti ka edaspidi järglaste ilmaletoojana, suguvõsaliini jätkajana.

Ex 21,28–29. Härjaomaniku hooletuse tagajärjel mehe või naise surm härja rünnaku tagajärjel: tahtmatu, hooletusest tingitud tapmine.

Antud juhul võrdsustatakse tahtlik tapmine hooletusest põhjustatud surmaga, kuna süüdistatavat oli hoiatatud eelnevalt tema tegevusest johtuva tagajärje võimalikust saabumisest.

⁸⁵ Herrmann, L. G. 2017. *Abortion: Jewish Textual Perspectives Compiled by Rabbi Lauren Grabelle Herrmann*. – Sefaria.org, December 15. URL: <https://www.sefaria.org/sheets/92013?lang=bi> (vaadatud 25.02.2023), 2.

⁸⁶ Herrmann 2017: 4.

⁸⁷ Herrmann 2017: 2.

Peab silmas pidama ka ajaloolist konteksti, milles seadus toimis: tegemist oli agraarihiskonda reguleeriva seadusega ja omaniku vastutusega oma looma (tootmisvahendi) eest. Ülekantud tähenduses rakendus siin *lex talionis*: hooletu omaniku käitumine võttis perelt liikme, kelle panus perekonna majanduslikus ellujäämises oli oluline. Niisiis maksis süüdlane selle eest eluga.

Ex 21,31. Eelneva seaduse analoog, erinevus vaid ohvris: poiss või tüdruk.

Antud seadusega võrdsustatakse lapsed täiskasvanutega, nende elu väärtus on võrdne täiskasvanud iisraellase omaga. Siin saab veelkordselt kinnitust Toora seadus, mille kohaselt võrdsustatakse kõik inimesed (v.a orjad, keda peetakse „vahepeelses staatuses“ olevateks: omaniku varaks, kelle tapmine/vigastamine ei too omaniku jaoks kaasa *lex talionis*'e rakendamist). Orja karistamiseks, kuulekusele sundimiseks kasutati keppi, sellest johtuvalt ei peetud kepi löögist surnud orja tapmist tahtlikuks tapmiseks – mõrvaks⁸⁸.

Ex 22,1–2. Varga tapmine enesekaitse käigus, öisel ajal.

Antud seaduses on analoogia tahtliku/ettekavatsemata tapmise eest määratava karistusega.

Ex 21,2. Kui öösel varast ei olnud võimalik näha, võis tema tapmist kvalifitseerida tahtmatuks tapmiseks, seevastu päeval on tegu pigem teadliku tapmisega või siis ka enesekaitse piiride ületamisega.

Varga tapmisega seonduvad seadused peegeldavad ilmekalt Pentateuhi seaduste läbivat printsiipi: kogukonna tasakaalu tagamine, vägivallast hoidumine ja selle piiramine.

Järgnevad karistused on seotud ebajumalakummardamise, pühadusevastaste tegudega, mida pidi eriti karmilt karistatama: rikkusid need ju jumalaga sõlmitud lepingu kõige pühamaid aluseid:

Ex 22,17. Kasuistlike seaduste vahel on apodiktilise loomuga seadus nõidadest, mille puhul ei ole antud karistuse täideviimse moodust, küll aga selle lõppresultaat – nõia surm („Sa ei tohi nõida ellu jätta!“). Ilmselgelt ebajumalakummardamise vastu suunatud seadus. Dt 18,20 leiame vastavasisulise valeprohvetlust käsitleva seaduse, mis samuti seostub ebajumalakummardamisega.

Ex 22,18–19. On partitsipiaalsed seadused, määratlevad tegija, teo ja karistuse.

⁸⁸ Veijola 1988: 172.

Zoofiiliat, kui ebapuhtuse, rüvedusega seonduvat kuritegu, loetakse raskeks kuriteoks, patuks ja seda karistatakse surmaga. Tegemist taas ebajumalakummardamisega seonduva seadusega: Jahvele truu rahvas nii ei käitu, seda võivad enesele lubada teiste jumalate kummardajad. Ka teos osalenud loom, kui ebapuhas, surmatakse.

Ex 22,19. Ohverdamine teistele jumalatele: teiste jumalate kummardamine.

Antud kuriteo karistuseks on „hävitamine“. Hävitamine tähendab surma, samas antud karistuse täideviimise moodust ei ole täpsustatud.

Ex 22,21–23. Orbude ja leskede halvasti kohtlemine. Need on kaks inimrühma, mis on jumala erikaitse all. Antud kuriteo raskusastet näitab asjaolu, et jumal ise tuleb karistust ellu viima („... ja ma tapan teid mõõgaga ...“).

Ex 31,14. Karistus hingamispäeval töötegemise eest. Tegemist oli raske kuriteoga, kuna rikuti pühaduseseadust: hingamispäev oli tähiseks jumala ja Iisraeli rahva lepingust, päev, mil ei tegeldud profaansete asjadega, jumalale pühendatud päev.

Eelnevaid seadusi vaadates on näha, et karistuse täideviijat ei ole määratud (v.a 22,21–23). Kohtupidamisel, eriti vanemal ajal, võttis tunnistaja kohtus süüdimõistva otsuse puhul karistuse elluviimisest osa⁸⁹.

II 2.2. Pelgulinnadesse pagendamine

Ex 21,12–13. Tahtmatu tapmise eest pelgulinnadesse pagemise võimaldamine.

Ka selle seaduse puhul arvestatakse ühiskonnas tasakaalu ja korra säilitamise vajadust, konfliktide vältimist: tapmise tagajärjeks on veritasu kohustus. Saates aga süüdlase (tahtmatu/ettevaatamatusest põhjustatud tapmise puhul) ära pelgulinna, kus teda veritasu ei ähvardanud, lahendati konflikt verevalamiseta. Kuni süüdlane pelgulinnas püsis, ei surmatud teda. See aga ei tähendanud, et teole ei järgnenud karistust; pagendus kestis kuni ülempreestri surmani: st määramata ajaperioodini.

Pagendus oli kurjategijale karistuseks ja patukahetsuseks. Ülempreestri surma käsitati Craigie' väitel veresüü lepitusena⁹⁰.

Dt 19,11–13 näeme aga taas seaduse täpsustamist: tahtlikul tapjal ei olnud võimalust pelgulinna pageda, tema vastu ei tohtinud olla halastust ega võimalustki lunarahaga tegu kompenseerida.

⁸⁹ Veijola 1988: 207.

⁹⁰ Craigie 1976: 267.

II 2.3. Hüvitise maksmine

Ex 21,18–19. Meestevahelise tüli käigus vigastuse tekitamine ja hüvitise maksmine tervenemise aja ja kulu kompenseerimiseks.

Karistus on jäetud ebamääraseks, kuid arvestama peab asjaolu, et ei ole teada, kui palju vahendeid ja aega kulub tervenemise ja „kaotatud aja“ peale. Tegemist on kahe tülitseva mehega, st ei ole selgitatud tüli põhjust ega süüdlast, seadusega tagatakse korra taastamine kogukonnas ja kannatadasaanu kulude kompenseerimine.

Ex 21,20–21. Orja löömise eest, juhul kui viimane sureb

Orja staatus oli inimese ja omandi vahepeal. Siin ei kasutatud *lex talionis*'t. Orja karistamiseks, kuulekusele sundimiseks kasutati keppi, sellest johtuvalt ei peetud kepi löögist surnud orja tapmist tahtlikuks tapmiseks – mõrvaks⁹¹.

Formuleering „karistust kanda“ on keeleliselt verbikasutuselt (Ex 21,20) – võrdne veritasuga („talle peab kätte makstama“)⁹². Seega kui ori suri vahetult pärast löömist, järgnes sellele veritasu, mille viis täide vanematest moodustatud kohus kui ühiskonna esindaja⁹³.

Kuigi *lex talionis*'t ei kasutatud, pidi orja löömisest põhjustatud surma korral omanik hüvitist maksuma: see näitas orja seisundit – inimese ja omandi vahepealset staatust.

Ex 21,22. Kakluse käigus raseda naise tõukamine, mis põhjustab enneaegse sünnituse.

Tähelepanu tuleb pöörata siin Ex 21,22–25 antud kommentaaridele.

Kuna loodet ei võrdsustata inimesega, on antud juhul lubatud hüvitamine.

Hüvitise suurust ei ole kindlaks määratud, selle otsustab kannatanu mees koos kohtuga. Antud seadus erineb teistest selle poolest, et otsustama on pandud ka kohus, mida teistes seadustes tavaliselt ei mainita.

Kindlasti on siin oluline ära märkida tahtluse puudumist – „kakluse käigus tõugatakse“.

Rääkides piibliseaduste meestekesksusest, on siin see hästi välja toodud: hüvitise suuruse otsustab mees. Teisalt aga, peame siin silmas pidama asjaolu, et perekonnas oli

⁹¹ Veijola 1988: 172.

⁹² Veijola 1988: 172.

⁹³ Veijola 1988: 172.

mees vastutav materiaalse poole eest ja seda seadust võib käsitleda ka sellest vaatenurgast lähtuvalt.

Ex 21,28–32. Härja poolt surmatud mehe, naise, poisi, tüdruku surnuks pusklemise eest omanikule, keda eelnevalt härja pusklemise pärast hoiatatud ei oldud (puudus hooletuse komponent), lunaraha määramine. NB! Orja/orjatari puhul oli lunarahaks kolmkümmend hõbeseeklit.

Karistuseks tahtmatu tervisekahjustuse tekitamise eest on lunaraha maksmine.

Lunaraha suurust antud seaduses ei täpsustata, v.a orja puhul (30 seeklit hõbedas). Vaba mehe ja naise eest makstav lunaraha aga on sätestatud (Lv 27,2–7).

Üle 60 aasta vanune mees 15 seeklit, naine 10, 20–60-aastane mees 50, naine 30, üks kuu – 5 aastat: mees 5, naine 3. Niisiis, kuna orja näol on tegu tööjõuga, võrdsustatakse tema eest tasu tööealise naise omaga.

Härja karistuseks on aga surm rituaalsel viisil: kividega surnuks viskamise teel.

Ex 21,33–34. Hooletusest (kaevu või augu lahtijätmine) looma (härja, eesli) surma põhjustamine.

Karistus hooletuse eest: hukkunud looma hüvitamine omanikule. Samas näeme siin taas Pentateuhi seaduse põhimõtet: taastada ühiskondlik kord, lahendada konflikt, tagades mõlema osapoole võrdne kohtlemine, et kumbki pooltest ei oleks eelistatud seisundis⁹⁴.

Ex 21,35–36. Teise mehe härja surnukspusklemine hooletu/hoolsa peremehe härja poolt.

Karistus härja poolt kahju tekitamise eest (hoolas peremees): „süüdlase“ müük ja raha ning surnud looma pooleksjagamine, lahendamaks konflikti mõlema osapoole suhtes võrdselt.

Kui aga tegu on hooletusest, tegevusetusest põhjustatud kahjuga (omanik teadis, et ta loom on „puskleja“ ja ei olnud piisavalt hoolas), peab härja omanik tasuma surnud looma eest, samas jäetakse tapetud loom talle, mitte ei anta kahju kannatajale. Taas näeme, et mõlema osapoole suhtes püütakse leida tasakaal.

Ex 21,35–37. Karistus härja või lamba varguse eest. Karistus loomavarguse eest on mitmekordne kompensatsioon: härg – ½-le, lammas – ¼-le, st viie- või neljakordset kompensatsiooni.

⁹⁴ Morrow 2017: 89.

Karistus pudulojuste varguse eest on eriti karm, kuna tegu agraarühiskonnaga, kus loomad olid nii tööriistadeks (härjad) kui ka toidu allikaks. Nende vargus ähvardas seisata põllutööd ja jätta suurpere nälga, mis omakorda ohustas kogukonna sotsiaalsed heaolu.

Ex 22,3. Loomavargus, kui loom leitakse varga juurest elusana.

Karistus loomavarguse eest on selles seaduses leebem eelmisest, kuna omanik saab tagasi nii oma looma kui ka kahekordse kompensatsiooni.

Ex 22,4–5. Tahtlikult kahju tekitamine karjale, põllule, viinamäele, viljale.

Karistuseks kahju tekitamise eest on kompensatsioon ehk endise olukorra taastamine täies mahus. Kuna tegemist agraar-/pastoraalühiskonnaga, oli täismahus kahju hüvitamine elu ja surma küsimus perekonnale, suguvõsale ja seadis ohtu ühiskonna tasakaalu- ja turvatunde.

Ex 22,6–8. Hoiule antud asjade varastamine.

Karistuseks hoiule antud asjade varastamise eest on kahekordne hüvitis: nii nagu ka enne, varguse puhul, võetakse arvesse tahtlikku tegevust ja selle karistuseks ei ole mitte ainult endise olukorra taastamine, vaid ka lisakaristus – kompensatsioon.

Vaidluste lahendamine vara kuuluvuse küsimuses: jumal määrab süüdlase, süüdlane hüvitab.

Antud karistuse määramise aluseks on jumala kohtuotsus. Arvatavasti on tegu tunnistajate ütluse puudumisega ja sel puhul tuleb appi kõikenägev jumal.

Veijola väidab, et sel juhul kasutati arvatavasti assertoonilist ehk nn puhastusvannet: süüdistatav kinnitas jumala nimel oma süütust⁹⁵.

Pentateuhi seadusandlusele omaselt on teatud olukordades maisest kohtupidamisest ja karistusest vajakajäämise puhul lõppotsustajaks ja karistuse täideviijaks jumal, kes näeb ja kuuleb kõike ja kelle karistuse eest pääsu ei ole. Samast põhimõttest lähtub ka Dt needuste plokk: jumala karistava käe ja kõikenägeva pilgu eest ei pääse keegi.

Ex 22,9–10. Hoiule antud looma surm, vigastamine või äraviimine, kui tunnistajaid ei ole.

Karistust ei järgne, kui süüdistatav annab nn assertoonilise puhastusvande: kui tema vastu ei olnud süütõendeid, sai ta andes puhastusvande süüst puhtaks. Kui ta aga vandus valet, pidi ta korvama omastatud vara koos protsentidega ja ohverdama templis patuohvri (Lv 5,25–26).

⁹⁵ Veijola 1988: 108.

Valevandumise eest ei olnud määratud surmanuhtlust, kuna see oleks kõigutanud usku jumala võimesse karistada valevandujat⁹⁶.

Valevanduja saab jumala õiglase karistuse kindlalt ja vääramatult. Vandudes valet rikub valevanduja suhet jumalaga (vannub tema nimel), pühaduse reegleid: olla truu jumalale, kuuletuda tema seadustele.

Dt 19,17–21 näeme eelmises peatükis käsitletud valevandujale *lex talionis*'e rakendamist, mis lisaks jumala karistusele rakendub juba maa peal.

Ex 22,11. Hoiule antud looma varastada laskmine.

Karistus järgneb hooletu suhtumise eest hoiule usaldatud vara hoidmisel: tuleb maksta hüvitist, samas hüvitise määra ei ole täpsustatud.

Ex 22,12. Hoiule antud mahamurtud looma ei pea hüvitama, kui on korjus ette näidata.

Karistust ei määrata, kuna tegemist oli hoiustaja tahtest sõltumatu sündmusega, mis ei olnud seotud tema hoolsuse määraga.

Ex 22,13–14. Laenatud looma surm omaniku juuresolekul.

Karistus seostatakse looma omaniku juuresoleku või selle puudumisega: kui omanik oli ise juures, sai ta ise oma looma hea käekäigu eest vastutada ja laenaja ei pea talle looma hüvitama. Kui aga omanikku juures ei olnud, vastutas laenaja, kelle hoolsuse astmest sõltus looma heaolu. Seetõttu on hooletuse jms eest karistuseks kompensatsioon.

Karistuseks looma vigastusega/surmaga lõppenud teo või tegevusetuse eest, ka siis, kui omanik oli juures, on tasulise lepingu puhul laenutasu.

Eeltoodud karistuste puhul on tähtis hoolsuse määra arvestamine. Jumal ootab oma rahvalt kuulekust ja hoolsust ja kui vastavalt sellele käitutakse, ei järgne ka karistust.

Ex 22,15–16. Neitsi, kes ei ole kihlatud, võrgutamine ja temaga magamine.

Kuna abiellumisel oli kohustus maksta mõrsjaluna, siis karistus neitsi (NB! kes ei ole kihlatud) võrgutamise eest on mõrsjaluna maksmine ja neitsiga abiellumine. Kui aga neitsi isa mingil põhjusel selle abieluga ei nõustu, jääb karistuseks mõrsjaluna.

Hoopis teised karistused aga on seotud juhtumiga, mil neitsi oli kihlatud: antud juhul häbistati teist meest, neitsi kihlatut ja sel puhul rakendusid teised karistused nii võrgutajale kui neitsile.

⁹⁶ Veijola 1988: 108-109.

Kihlatud neitsit loeti juba võrdsustatuks abielus oleva naisega ja seetõttu seadis eeltoodud kuritegu ohtu suguvõsa järglasliini puhtuse.

Dt 22,25 käsitleb põhimõtteliselt eeltoodust erinevat juhtumit: vägistamist. Ex räägib võrgutamisesest, st tegemist on konsensusega, mitte vägivallajuhtumiga. Tähtis on aga siinkohal märkida ranget vahetegemist kihlatud/mittekihlatud neitsi küsimuses. Kui ühel juhul on võimalik karistusena hüvitus (mittekihlatud), siis teise puhul on pühaduse-, puhtusereeglite rikkumine niivõrd ränk üleastumine, mille „mahapesemist“ on võimalik vaid surmanuhtluse abil saavutada (vrd Dt 22,25 käsitlust eelmises peatükis).

II 2.4. Karistus orja omanikule: orja orjusest vabastamine

Ex 21,26–27. Orja silma vigastamine või hamba väljalöömine.

Karistus kehavigastuse tekitamise eest orjale on tolle vabakslaskmine ehk siis karistuseks on omaniku jaoks varast loobumine. Vaba mehe-naise-lapse puhul oleks rakendunud *lex talionis*.

Kuigi antud karistus peegeldab orjade ebavõrdset kohtlemist, nende staatust omandina, kandis see preventiivset iseloomu, püüdes ennetada vägivalda. Orja, peremehele tähtsa töötegija, vabastamine tähendas omanikule märkimisväärset materiaalselt kahju.

Seaduses ei täpsustata, kas tegu orja puhul võis olla ka orjusesse sattunud vaba iisraellasega, küll aga seletab seaduse mõtet Lv 25,39–44: „Kui su vend su kõrval jääb kehvaks ja müüb ennast sulle, siis sa ei tohi tema peale panna orjatööd, vaid ta olgu su juures nagu palgaline, nagu majaline; ta teenigu sind kuni juubeliaastani! Siis ta võib ära minna su juurest, tema ja ta lapsed koos temaga, et ta saaks tagasi oma suguvõsa juurde ja tuleks jälle oma isade maaomandile. Sest nemad on minu sulased, keda ma tõin ära Egiptusemaalt; neid ei tohi müüa, nagu orje müüakse! Sa ei tohi teda valitseda vägivallaga, vaid karda oma jumalat! Aga kes peavad saama sulle orjaks ja orjatariks, need ostke ümberkaudsete rahvaste hulgast orjaks ja orjatariks!“). Ilmselgelt ei saanud tegu olla vaba iisraellasega.

Kokkuvõttena võib karistuste puhul välja tuua kaks põhikaristust: surmanuhtluse ja kahju hüvitamise varalisel teel.

Surmanuhtlust karistusena mõisteti isikuvastaste tegude eest, millega kaasnes kannatanu surm või tervisekahjustus. Seejuures pidi kindlasti tegu olema tahtlusega: ettekavatsemata tapmisele järgnes halvimal juhul pelgulinnadesse saatmine. Hooletusest, ettekavatsemata tapmise, vigastuse tekitamise eest määrati varaline hüvitis. Rangelt karistati ka inimröövi eest, mis sisuliselt võrdus orjastamisega: orjadeks said olla sõjasaagiks saadud vangid, mitte vabad iisraellased (erandina võlaorjusse sattunud vabad iisraellased, keda pidi hiljemalt seitsmendal aastal vabastatama).

Kuriteod isa-ema vastu, füüsilised, vaimsed, tõid ka eranditult kaasa surmanuhtluse: isa ja ema olid ühiskonna alustaladeks, suurperede korra ja toimimise garandiks ning jumala kui isa “asemikeks” maa peal.

Ebajumalakummardamine, nõidumine ja zoofiilia tõid endaga kaasa kindlalt surmanuhtluse. Nõidumist mõisteti tegevusena, mille kaudu püüti “musti jõude” ja maagiast appi võttes saada mingeid hüvesid, mitte võlukunsti tsirkuses ja laadaplatsil.

Zoofiilia puhul oli karistus aga range, kuna sellise tegevusega rikuti jumala loodud korda, püha-profaanse, puhtuse-rüveduse piire. Asjaolu, et zoofiiliat käsitlev salm paigutub ebajumalateenimist käsitlevate salvide (Ex 22,17 ja 22,19: nõidumine, teiste jumalate teenimine) vahele, räägib ilmekalt selle kuulumisest ebajumalateenimise keeldude hulka. Jahve poolt väljavalitud rahvas, kes usub temasse ja ainult temasse, selliste asjadega ei tegele.

Erandiks surmanuhtluse asendamisel lunarahaga on Ex 21,28–32, mille puhul võib hooletusest põhjustatud surma eest maksta lunaraha.

Varaliste kahjude hüvitamisel arvestati samuti asjaolu, kas kahju on tekkinud tahtlusest või hooletusest. Tahtlus (nt loomade vargus tapmise või müügi eesmärgil) tõi kaasa 4–5-kordse hüvitamise kohustuse: tegu oli tootmis- ja elatusvahendi vargusega, mis ohustas kannatanu perekonna toimetulekut.

Varaliste kahjude hüvitamise alaliigina võiks välja tuua võlaorjusesse mõistmise, kui kahjutekitaja ei suutnud temalt välja mõistetud hüvitist maksta (Ex 22,1–2).

Karistusseaduse eesmärgiks oli sotsiaalse korra, jumalaga tehtud lepingu kohustuste täitmine, ühiskondlike suhete tasakaalus hoidmine, mitte mingil juhul kättemaks. Kui tegu oli tahtmatu, hooletusest kantud kuriteoga, siis ka fataalsete tagajärgede puhul ei määratud surmanuhtlust.

Sama reegel – tasakaalu, võrdse kohtlemise tagamine – oli määravaks ka varavastaste kuritegude puhul. Kui tegu tahtliku kahjustamisega, vargusega, siis oli karistus karmim, kui aga kahju sündis hooletusest, tegevusetusest, siis püüti kannatanusse ja kahju põhjustajasse võimalikult võrdselt suhtuda (Ex 21,35–36).

Niisiis oli piibli seadusandlus eelkõige jumala ja Iisraeli rahva suhtlemise korra reguleerijaks, olles samas ka normatiivide kogum ühiskondliku korra konfliktide vältimiseks, lahendamiseks, püüdes kättemaksu asemel tagada osapoolte võimalikult võrdset kohtlemist.

II 3. Leviticus

Alltoodud seadused ja karistused kuuluvad kogumikesse:

Ohvritoora 1–7

Pühaduseseadus 17–26

II 3.1. Surmanuhtlus kividega surnuks viskamise teel

Lv 20,2. Moolokile laste andmine.

Lv 20,27. Mehed ja naised, kelles „vaim“, „tarkus“.

Lv 24,16. Jumala nime pilkamine.

Lv 24,23. Needmine.

Eeltoodud pühaduseteotusega seonduvad kuriteod on karistatavad karmi karistusega – surmanuhtlusega kividega surnuksviskamise teel. Iseloomulik on selle karistuse puhul näidishukkamine: „maa rahvas peab tema kividega surnuks viskama“, „nad visatagu kividega surnuks“, „terve kogudus visaku ta kividega surnuks“, „väljapoole leeri viimine ja surnuks viskamine“. Kõigi karistuste täideviimise puhul kaasatakse võimalikult palju inimesi, et jumala sõna kohale viia: üleastujat tabab vältimatult karm karistus, mis on teistele hoiatuseks.

Võrdluses Dt-ga näeme, et sarnast karistust kasutatakse:

Dt 21,18–21 kangekaelse/tõrksa poja juhtumi puhul;

Dt 22,23–24 kihlatud tütarlapse puhul, kes magas teise mehega ja appi ei hüüdnud (karistada saavad mõlemad – nii mees kui naine);

Dt 22,20–21 isakojas „hooramise“ puhul.

Kui Ex-is näeme, et avalikult kividega surnuksviskamine puudutab eelkõige ebajumalakummardamise vastseid kuritegusid, siis Dt-s saavad avaliku ja eriti karmi karistuse pühaduse-kuulekuse ja puhtusereeglite vastased kuriteod.

II 3.2. Surmanuhtlus põletamise teel.

Lv 20,14. Naise „võtmine“ koos tolle emaga.

Lv 21,9. Preestri tütar, kes hoorab.

Põletamise, puhastamise läbi karistati pühaduse- ja puhtusevastaseid kuritegusid.

Tuld nähti kui rituaalset puhastajat.

Kui Ex käsitleb preestri tütre „hooramise“ juhtumit, siis Dt 22,20–21 nähakse probleemi laiemalt („isakojas hooramine“) ja isa, kes on lasknud oma tütre „hoorata“, vastutab kogukonna ees, kuna ei suutnud oma tütre vastavalt puhtuse- ja pühadusereeglitele kasvatada. Isa karistuseks ei ole küll surm, kuid kogukonna liikmete suhtumist ja jumala karmi karistust sellise teo eest märgib tütre kividega surnuksviskamine isamaja uksele. Jumala reeglid ei puuduta vaid väljavalituid – preestrid –, vaid kõiki iisraellasi. Dt-s jätkuvad seaduste-karistuste karmistumised, täpsustumised: ees on minek Pühale Maale ja lepingu tingimused, reeglid peavad olema selged ja täpsed, et jumal ei katkestaks lepingut juudi rahvaga.

II 3.3. Surmanuhtlus – täideviimismeetod täpsustamata

Lv 27,29. Vande alla pandud ei tohtinud lunaga vabaks osta, ta tuli surmata.

Vanne oli alati seotud jumala nimega, seega seda, kes pandi jumala vande alla, ei tohtinud varaga vabaks osta: seda oleks saanud käsitleda kui jumalaga, tema nime ja pühadusega kauplemist.

Võrdluseks võib siin tuua Dt 19,11–13 – pelgulinna pagenu tapja juhtumi.

Lv 20,9–16. Plokk pühaduse-, puhtuse- ja isikuvastastest surmaga karistatavatest kuritegudest: isa-ema needmine; abielu rikkumine abielunaisega, oma ligimese naisega (süüdlane mees, naine); isa naise juures magamine (süüdlane nii mees kui naine); miniaga magamine (süüdlane mees ja minia); mees magab mehega, nagu magatakse naise juures (mõlemad mehed süüdlased); loomaga ühtimine (süüdlane mees, loom tapetakse kui ebapuhas), loomaga paaritumine (süüdlane naine, loom tapetakse kui ebapuhas).

Lv 24,17. Inimese tapmine.

Surmanuhtlus on karistuseks tapmise, pühadusreeglite (magamine mehega nagu naisega, zoofiilia) valdkonda kuuluvate kuritegude eest. Kindlasti ka isa-ema needmise eest, mida võib pidada pühadusreeglite (isa-ema on jumala maapealseteks esindajateks) rikkumiseks.

Paralleelkaristused/kuriteod leiame Dt 22,22 (abielunaisega magamine), 21,18–21 (tõrksa poja juhtum), 19,11–13 (pelgulinna pagenud tahtlik tapja) ja needustes ülekorratud kuriteod, mille põhialuseks on dekalooq, põhimõtteks aga jumala lubadus, et kõik üleastumised, ka need, mida keegi ei näe ega kuule, või mis otseselt seadustes ära näidatud ei ole, saavad kindlasti karistatud jumaliku needuse läbi.

II 3.4. Hävitamine

Lv 7,20. Tänuohvri liha söömine roojasena.

Lv 7,21. Roojast asja puudutanu poolt tänuohvri liha söömine.

Lv 17,10. Vere söömine.

Lv 18,6–30. Keelatud abielude ja vahekordade eest karistamine.

Lv 19,3–8. Ema-isa austamise kohustus; hingamispäeva pidamise kohustus; ebajumalate kummardamise ja tegemise keeld; tänuohvri ohverdamise ja söömise korra rikkumine. Taas, nagu eelmises plokis on tegu pühaduse- ja puhtusreeglite rikkumisega, lisaks korratakse veelkord üle ema-isa positsiooni tähtsus, nende austamise kohustus.

Lv 20 jätkab süütegude loetelu, enamasti pühaduse- ja puhtusevastaste, kuritegude oma, samas karistuse nimetamist neile ei järgne.

Lv 20 on loetletud erinevaid jumala vastu patustamisi, lisaks kaootiliselt nimetatud kümne käsu, aga ka pühadusevastaseid kuritegusid ja patustamisi, mille karistus võetakse üldiselt kokku: „Jah, kõik tegijad, kes teevad midagi kõigist neist jäledustest, tuleb hävitada oma rahva seast!“ (Lv 18,6–30).

Süüteod korratakse üle järgmises alapeatükis, seejuures juba karistustega.

„Aga kui keegi lööb maha karilooma, siis ta andku asemele: hing hinge vastu!“ (Lv 24,18).

Lv 18,6–30 sarnaneb oma olemuselt Dt 28,15–68 toodud needuste plokile: karistatakse kõiki, kes teevad kõiki jäledusi – jumal näeb, karistab ja neab.

II 3.5. Hävitamine – ei ole täpsustatud mil viisil.

Lv 20,6. “Teadjate“ poole pöördumine.

Lv 20,17–18. Keelatud vahekorrad sugulaste vahel, kuuveres naisega magamine.

Lv 22,3. Pühadele ohvriandidele roojasena lähenemine.

Lv 23,27–30. Töötegemise keeld seitsmenda kuu kümnendal päeval.

Hävitamise alla kuuluvad need, kes sooritasid puhtuse- ja pühadusevastaseid kuritegusid.

II 3.6. Varalised karistused

Lv 4,2–3. Kogemata patustanud preester.

Lv 4,13–14. Kogemata patustanud kogudus.

Lv 4,22–23. Kogemata patustanud vürst.

Lv 4,27–29. Kogemata patustanu maa rahva seast.

Lv 5,1–7. Avalikust needmisest mitteteatamine; teadmatuses roojase asja puudutamine, hiljem teada saades; teadmatuses inimese rooja puudutamine; mõtlematult lobisedes vandumine, hiljem sellest teadlikuks saades.

Lv 5,17–18. Teadmatuses mõne Issanda käsu vastu eksimine.

Varalise hüvitamisega sai niisiis heastada teadmatuses/tahtmatult tehtud üleastumised pühaduse- ja puhtusereeglitest. Eriti tähtis on sel puhul nimetada tahtluse puudumist. Ka „avalikust needmisest mitteteatamise“ puhul võime seda käsitleda kui inimese tahtmatut tegu, sest ta ei teadnud, et peab teatama või ei saanud aru, et tegu on kuriteoga: avaliku needmisega.

Võrreldes Dt-ga näeme, et Lv-s on veel võimalus kogemata ehk tahtmatuks patustamiseks sisse toodud, mida me Dt-s enam ei näe.

Lv 5,21–24. Hoiule antud asja omastamine/salgamine; kaotatud asja omastamine/salgamine; riisutud, röövitud asja omastamine.

Vastupidiselt eelnevale tahtmatute kuritegude plokile, on siis tegu tahtlusega: inimene teadis, et sooritab kuriteo: salgab, omastab. Seega rikub jumala poolt talle ette pandud reegleid ja kohustusi.

Lv 19,20–21. Teise mehe orjatari magatamine.

Lv 24,18. Karilooma surmamine *lex talionis*.

Varalised karistused järgnevad tahtmatutele patustamistele, aga ka orjatar ja kariloomaga seonduvatele kuritegudele, st ori ja kariloom kuulusid samasse kategooriasse: peremehe vara hulka ja nende kahjustamist oli võimalik varalise hüvitamise teel heastada.

II 3.7. Lastetuks jäämine

Lv 20,20–21. Peresisesed keelatud vahekorrad.

Antud karistus liigitub nii puhtusevastaste kuritegude kui ka nn suguvõsasiseste keeldude/rikkumise valdkonna alla, kus olid kindlalt fikseeritud keelatud vahekorrad.

II 3.8. Karistus pariteetsuse alusel, *lex talionis*

Lv 24,19–22. Võrdse kohtlemise seadus: karistuse samastamine toimepandud kuriteo raskusastmega. Selle seaduse alusel ei tehtud vahet võõraste ega omade vahel: karistus oli kõigile üks, v.a orja tapmise ja vigastamise juhtumid (Ex 21,26–27).

Dt 19,17–21 näeme *lex talionis*'e kasutamist vaelevandujale kohtuprotsessis, kus antud seadust rakendatakse vaelevanduja suhtes määrates talle süüdlast eeldatavalt tabava karistuse, mis oleks järgnenud vaelevanduja tunnistusele.

Lv-s esineb suur osa karistusi, mida võetakse kokku verbiga “hävitama”. Sel puhul on sageli tegemist kahe karistajaga: „... inimese poolt loodud asutustelt oodati karistuse täideviimist, kuid jumalik sekkumine oli ka kaasatud”⁹⁷.

Kui Ex-es näeme seadusnormide ja karistuste teatud väljakujunenud süsteemi, siis Lv-s tundub tegu olevat pigem erinevate raskusastmete ja liikidega kuritegude sattumisega sama karistuse alla, terve eraldi plokk on prohibitiive (Lv 18,6–30).

Surmaga karistatavate kuritegude puhul on rõhk puhtuse- ja pühadusevastastel kuritegudel. Varalised karistused seonduvad sageli tahtmatu ja teadmatu – „kogemata“ patu tegemisega.

⁹⁷ Morrow 2017: 152.

II 4. Numeri

Antud seadused kuuluvad kogumikesse:

Puhastusohver ja puhastusvesi 5

Puhastusvesi punase lehma tuhast 19

Leviitide ja asüülilinnad 35

II 4.1. Surmaga lõppevad karistused

II 4.1.1. Surmanuhtlus

Nm 3,38. Pühamu telgi juurde tulemine võõra poolt.

Tegemist pühaduse ja puhtuse reeglite rikkumisega.

Nm 35,16–21. Löömine kivi, puutüki, raudriistaga või mõnel muul moel ohvri kahjustamine, nii et too sureb. Tegu peetakse tahtlikult toimepanduks, ta on „meelega tapja“: sellele järgneb veritasunõue.

Nm 35,30–31. Tapmise eest on karistuseks surm. Samas, vaid ühe tunnistaja tunnistusest ei piisa, peab olema kaks. See on hilisem nõue, et vältida valevandumist. Eriliseks teeb antud seaduse ka keeld tapjat karistusest vabastada lunaraha eest: sellega rõhutatakse veelkord inimelu väärtust ja Looja loodu pühadust (sama Lv 27,29).

Paralleelina saame siin tuua Dt 19,11–13, kus tapmise puhul eristatakse tahtluse komponenti ja sellega seoses luba veritasule ka pelgulinna pagenuid tapja suhtes, samuti keeldu võtta lunaraha mõrvari elu eest.

II 4.1.2. Surm kividega surnuksviskamise läbi

Nm 15,32–35. Hingamispäeval töö tegija, mees.

Äramärkimist väärrib, et antud juhul on tegu näidishukkamisega („kogudus visaku“) ja sellele lisaks peetakse rangelt kinni puhtusereeglitest: surnuks tuleb visata väljaspool leeri, et patune veri ei määriks kogudust. Seadus kätkeb endas nii pühaduse- kui puhtusereeglite järgimise kohustust.

Dt-s määratakse samaväärne karistus:

Dt 22,20–21 karistus „isakojas hooramise“ juhtumis.

Dt 21,18–21 „kangekaelse poja“ juhtumis.

Dt 22,23–24 kihlatud, linnas teise mehega maganud ja appi mitte hüüdnud tütarlapse juhtumis.

Tegemist mõlema seaduskorpuse puhul pühaduse- ja puhtusreeglite rikkumisega, mille karistuseks avalik, kogu kogukonna poolt läbiviidav kividega surnuks viskamine.

II 4.1.3. Hävitamine

Nm 15,30–31. Tahtlikult kuriteo sooritaja, pärismaalane või võõras. Tahtlikult kuritegu sooritades „pilkab“ ta Issandat. Kurjategija ju teab, et Issand näeb ja kuuleb, niisiis astub ta tahtlikult ja teadlikult Issanda vastu.

Tahtlus kuriteo toimepanemisel on siin võrdsustatud jumala pilkamisega, ränga kuriteoga, mille ainuõigeks karistuseks on selle toimepanija maa pealt hävitamine.

Nm 19,20. Puhtusreeglid on Pentateuhis vastuvaidlematult täidetavad, sest nende mittetäitmine on otsene vastuhakk Issandale. Kui Lv 5,2–7 lubatakse tahtmatult roojaseks saanul hüvitada oma tegu varaliselt, siis oma roojasusest teadlik mees, kes jätab end puhastamata ja seega on roojastanud Issanda pühamut, tuleb kindlasti hävitada.

II 4.2. Pagendus

Nm 5,2–3. Puhtusreeglid olid karmid ja nende rikkumine tõi alati kaasa karistuse: surnu, rooja jms puutumine, kuuveres naised, pidalitõbised tuli leerist välja ajada, et nad ei roojastaks ka teisi. Selle seaduse teeb eriliseks jumala märkus, et ka tema elab leeris, mitte kõrgel, kaugel, vaid oma koguduse keskel. Seetõttu on puhtusreeglitest kinnipidamine jumalarahva püha kohus.

Eraldi on välja toodud kuriteo toimepanija: meesterahvas, naisterahvas, st siin on mõlemad sugupooled subjektiks.

Nm 35,15. Tahtmatu tapmise eest võis tapja pageda pelgulinnadesse, mis selleks spetsiaalselt olid välja valitud, kus kurjategija sai elada veritasu kartuseta ja kahetseda pattu. Kogukonna tasandil vaadatuna tagas see seadus aga omakohtute välistamise ja korra kindlustamise ning vägivalla ennetamise.

Nm 35,22–25. Tahtmatu tapmine õnnetusjuhtumi käigus. Huvitavaks faktiks on viide, et kurjategija võib pelgulinnas varjuda ülempreestri surmani. See tähendab, et pärast seda loetakse karistus kantuks.

Dt 4,41–42; 19,4–6 käsitleb samuti tahtmatu/hooletusest põhjustatud tapmise juhtumeid.

II 4.3. Varaline hüvitus

Nm 5,6–8. Inimliku patu eest (patt täpsustamata), kuid tekstist võib välja lugeda, et tegu on materiaalsel laadi patuga: kompenseerimine ja viienda osa lisamine, ja selle pärijatele või siis Issandale tasumine.

Nm 5,12–15. Armukadedada mehe karistamine selle eest, et ta naist põhjusega kahtlustab. Siin on huvitav tõik, mis läbib Pentateuhi seaduseid: kuritegu peab olema tõendatud: kas tunnistajate või pealtnägijate poolt. Kui see ei õnnestu, siis piisab süüdlase poolt antud assertoonilisest vandest.

Nm 15,27. Taaskord korratakse põhimõtet, mille kohaselt kogemata, tahtmatult tehtud pattu saab hüvitada materiaalselt.

II 4.4. Lastetuks jäämine

Nm 5,19–22. Truudusetuses kahtlustatava naise „katsumine“ preestri poolt rituaali läbiviimisega: juhul kui naine on süüdi, jääb lastetuks, kui ei, siis vanne ei toimi. Paradoksaalselt võis naine ju lastetuks jäädagi, ilma, et oleks truudusetuses süüdi.

Nm-s toodud seadustekorpus on kaootiline, puudub süsteemsus kuritegude loetlemisel. Karistustena esinevad samad karistused, mida näeme ka teistes Pentateuhi osades: surmanuhtlus, surm kividega surnuks viskamise läbi, hävitamine, pagendus, varaline hüvitus, lastetuks jäämine.

Eripäraks on “inimliku patu” ja “kogemata patu” eest määratavad varalised karistused. Seejuures esimest käsitletakse kui teadlikku ja tahtlusega seotut, teist aga tahmatut-kogemata tehtut.

Enamasti on tegu puhtusereeglite vastu eksimisega, mõnel korral ka tapmisega (tahtlik/tahtmatu), tähelepanu ei ole pööratud varavastastele kuritegudele.

Karistus antud töö mõistes on tagajärg, mis järgneb Pentateuhis seadustest, keeldudest, käskudest üleastumisele.

Pentateuhhi tuleb vaadelda kui kogumikku ajaloolises arenguloos: nimelt ei ole viimase puhul tegemist samaaegselt kirja pandud terviktekstiga, vaid nagu ütleb Morrow:

Gn-i, Ex-i, Nm-i, Lv ja Dt raamatuid tuleb vaadata „... kui erinevate autorite ja tekstide mosaiiki, mis pärinevad piibli ajaloo erinevatest ajaperioodidest, mitte aga kui üht mooseslikku algallikat.“⁹⁸

Morrow määratluses iseloomustab Pentateuhhi mitmehäälsus/häälte pluraalsus⁹⁹.

Oluline on meeles pidada, nagu väidab Morrow: „Seadusel on alati narratiivne funktsioon, st see „jutustab lugu“, mida teatud ühiskond väärtustab, kes on insaider ja kes autsaider, kuidas on ühiskond organiseeritud ja kuidas ta käitub olles silmitsi sotsiaalse lõhestatuse vormidega.“¹⁰⁰

Iisraeli rahval on leping jumalaga, st jumal on valinud juudi rahva teiste seast välja kui oma rahva, ainulaadse. Siit omakorda johtuvad kaks põhimõtet: Iisraeli kui jumala rahva puhtuse reeglid ja Jahvele kui ainujumalale kuuletumise- ja pühadusereeglid.

Eeltoodust lähtudes saavad ka nn moraalireeglid käsitletavaks kui puhtuse säilitamist tagavad regulatsioonid. Iisraeli rahvas on puhas, see on üks osa lepingust, mille täitmist tagatakse nii seaduste, käskude, keeldude kui ka, vajadusel, jumala enda taevase sekkumisega. Nagu väidab Clements, muutub suur osa argiellu puutuvaid küsimusi püha sfääri kuuluvateks, kooskõlas Dt sedastusega, et Iisraeli rahvas ise ongi „püha“¹⁰¹.

Pentateuhis esinevad kuriteod ja karistused on süstematiseeritud kolme tabelisse töö lisana.

Süstematiseerimine karistuse alusel kirjakohtade järgi (Lisa 1) aitab saada hea ülevaate Pentateuhi eri osades esinevatest karistustest ja kuritegudest, näha, millele oli konkreetses raamatus suuremat tähelepanu pööratud ja kuidas arenes seadusandlus.

Lisa 2, milles on süstematiseeritud karistused vastavalt kasutatud heebreakeelse sõna/väljendi alusel, näitab selgelt, et „hävitama“ (*krt ni.*), „kõrvaldama“ esinevad karistused esinevad kõige sagedamini Lv-s, „hüvitama“ (*šlm pi.*) aga Ex-is. See omakorda näitab eri osades olevate kuritegude iseloomu nende eest mõistetavate karistuste alusel: hüvitamine on peamiselt võimalik, kui ei ole tegu raskete isikuvastaste kuritegudega, mis lõpevad inimese surmaga. Kindlasti on siin oluliseks teguriks kurjategijapoolse tahtluse, hooletuse arvestamine. Hävitamine on reeglina enam kasutatav karistus pühaduseteotuse, jumalaga seotud kuritegude eest, aga ka puhtusereeglite vastaste tegude eest.

⁹⁸ Morrow 2017: 23.

⁹⁹ Morrow 2017: 252.

¹⁰⁰ Morrow 2017: 43.

¹⁰¹ Clements 1989: 29.

Hüvitamist kasutatakse kui vahendit kogukonna konfliktide rahumeelseks lahendamiseks, süüdlase ja kannatanu seisukohalt lahenduse leidmiseks, mis kompenseeriks kahju, samas ei paneks ka karistatavat väga halba olukorda.

Pentateuhi seadusandlust ja selle muutumist peame käsitlema ka vastavalt ühiskonna arengule. Otto Kaiseri Pentateuhi seadustekstide ülevaade¹⁰² näitab ilmekalt seadusloome arengut läbi viie raamatu: kui Gn-s on ära toodud kaks peamist seaduseteksti: Gn 9,4jj (vere söömise/profaanse tapmise keeld) ja Gn 17,10jj (meessoos ümberlõikamise käsk), siis Ex-s on Lepinguraamat, Lv-s Pühaduseseaduse raamat. Nm-s on läbivaks kultuse ja sellega seotud puhtuseseadused. Kõik neli võtab kokku aga Dt, seaduseraamat, milles on arendatud ühtseks tervikuks erinevatel ajastutel ja ühiskonna arenguastmetel tekkinud normistik.

Kui lähtuda Pentateuhi narratiivist, milles kirjeldatakse juudi rahva arengu ja kannatuste teed, mille eesmärgile jõudmise apoteosiks on jõudmine Töötatud Maale ja sellele vahetult eelnev Moosese kõne, milles võetakse kokku jumala poolt Moosese läbi rahvale kuulutatud seadused, keelud, käsud, needused ja töötused, siis võimegi rääkida Gn-st kui ühiskonna arengu algusest, mil ühiskonnas suhete reguleerimiseks ei olnud veel vaja keerukat regulatsioonimehhanismi. Ex ja Lepinguraamat tähistavad uut etappi, kus pannakse paika lepingupoolte vahelised kohustused, Lv seadusandlus on kultuslikele seadustele pühendatud, Nm, nagu juba eeltoodud, pühendub rohkem seaduste rakendusküsimustele. Järgides erinevates Pentateuhi osades seadusetekste, näeme nende muutumist põhjalikumaks, detailsemaks, mis omakorda peegeldab agraar-pastoraalühiskonna suhete keerukamaks muutumist seoses kaubanduse ja ärisuhete arenguga, mis vajasid täpsemat regulatsiooni ja administratiivaparaadi väljakujunemist (vt käsitlust III peatükis).

¹⁰² Kaiser, O. 1992. *Grundriss der Einleitung in die kanonischen und deuterokanonischen Schriften des Alten Testaments: Die erzählenden Werke*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 48.

III Pentateuhi käsitus õigusloome teoreetilistest vaatepunktidest ja tänapäeva seadusandluse võrdlusest lähtuvalt. Hermeneutilised järeldused

III 1. Õigusloome teoreetilised vaatepunktid

III 1.1. Õiguse määratlus. Loomuõigus *versus* õiguspositivistlik

Alustamaks Pentateuhi ja tänapäeva õigusloome võrdlust, peame kõigepealt peatuma küsimusel: mis on õigus, mille arengut ja loomet me uurima hakkame? E. Raska annab sellele alustavalt selgituse läbi inimkoosluses, inimeste sotsiaalses suhtluses tõusetuva küsimuse “õigest ja valest käitumisest”¹⁰³. Niisiis saame me õiguse (õige ja vale) teket seostada sotsiaalsete suhete, ühiskonna tekkega, kus oli vajadus reguleerida ühiskonnaliikmete vahelisi suhteid.

Õiguse mõiste määratlemisega on tegeldud “aegade algusest” peale, arutletakse, missugune õigus on õiglane, kas õiglus on õigusele sisemiselt omane ja säärasena õigusele olemuslik tunnus või üksnes formaalne ideaaleesmärk. Samas ollakse suhteliselt samal arvamusel, et õiguse üks peamisi eriomaseid tunnuseid on *normatiivsus*¹⁰⁴.

Normi olemuse seletamisel on aga seisukohad vastandlikud: “Kui ühel juhul, objektivistliku normikäsitluse kontekstis, nähakse õiguses ühiskondlikule olemisele loomuomase korrastatuse inimlikku peegeldust, mis olgu kirjutamata normistikuna või kirjapanduna aitab inimestel orienteeruda ühiselu suhete keerulises võrgustikus, siis subjektivistlik normikäsitlus nimetab õiguseks inimese (seadusandja) poolt loodud, sõnaselgelt kirja pandud ja (riigi) sunnijõuga tagatud üldkohustuslike ettekirjutuste kogumit”¹⁰⁵.

¹⁰³ Raska, E. 2010. *Olemise õigus*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 11.

¹⁰⁴ Raska 2010: 11.

¹⁰⁵ Raska 2010: 12.

Niisiis, ühel juhul räägime me “loomuomase korrastatuse” printsiibist, teisel aga riigi kui seadusandja ettekirjutuste kogumist. See aga tähendaks, et viimasel juhul saame me õigusest kui sellisest rääkida alles riikide tekkimise protsessis. Sellise arenguliini puhul, nagu väidab E. Raska, õigus lahutati üha järjekindlamalt tema (võimalikest) sotsiaalsetest lätetest ja seostati riigi kui võimusubjekti tahtega, roogiti tühjaks mitte ainult sotsiaalsetest vaid ka kõlbelisest, religioosest vms sisust¹⁰⁶.

Rääkides kahest õigusmääratlusest, loomuõigusest ja õiguspositivistlikust, peame me vaatlema mõlema nõrku ja tugevaid külgi: loomuõiguse nõrgaks küljeks peab Raska asjaolu, et jäädakse metafüüsilise arutelu tasemele, nägemata õiguskorra objektiivseid aluseid majanduslikes, sotsiaalsetes, kultuurilis-vaimsetes protsessides¹⁰⁷.

Seevastu kriisisituatsioones, ühiskonnaelu ja riikluse kriisides jookseb õiguspositivism tihtipeale ummikusse ja siis pöörduakse sageli õiguse loomulike lätete poole¹⁰⁸.

Nüüdisaja moodne loomuõigus ei suuda veel pakkuda vastukaalu võimugruppide poolt kallutatud, kuid samas pragmaatilisele õiguspositivismile, mis tugineb tegelikule seadustekstides talletatud normistikule ja on praktiliselt rakendatav inimeste käitumise korrastamiseks ja eesmärgipäraseks juhtimiseks¹⁰⁹.

Nagu väidab Raska, ehkki loomuõiguslased tunnistavad inimese tahtest sõltumatut objektiivse sotsiaalse korrastatuse olemasolu, seovad nad selle metafüüsiliste igavikuliste absoluutidega, õiguspositivistid omakorda eitavad loomulikku õigust ja näevad õiguskorra ainumõeldavat allikat seaduseks vormitud inimlikus tahtes, puhtas subjektiivsuses¹¹⁰.

III 1.2. Õigus ja ühiskonna areng

Selleks, et mõista õiguse olemust, tuleb uurida õigust ühiskonnas: inimeste ühiskondliku olemuse materiaalsete ja vaimsete protsesside ajalooliselt kujunenud süsteemis, selgitada, kuidas on õigus, inimeste subjektiivne seadusloome, seotud ühiskonna objektiivse eneseloomise, enesereguleerimise protsessiga¹¹¹.

¹⁰⁶ Raska 2010: 13.

¹⁰⁷ Raska 2010: 14.

¹⁰⁸ Raska 2010: 13.

¹⁰⁹ Raska 2010: 14.

¹¹⁰ Raska 2010: 14.

¹¹¹ Raska 2010: 14.

Eeltoodud E. Raska väitest tuleks eriti olulisena välja tuua kaks õiguse aspekti: ühiskondliku ja ajaloolise arengu aspektid. Me ei saa panna punkti teatud ajahetkele ajaloos ja väita, et just siis hakkas õigus kui normatiiv kehtima, küll aga saame siduda õiguse-õigusloome tekke ühiskonna ajaloolise arenguga. Ajalooline areng aga sedastab õiguse-õigusloome kui protsessi, mis on pidevas arengus ja muutumises vastavalt sellele, kuidas areneb ühiskond. Õigus ei ole niisiis “surnud”, muutumatute normide kogum. Rääkides inimese arengust, räägime me samas ka ühiskonna arengust. Nagu ütleb E. Raska: inimene ja ühiskond ei ole olemuslikult vastandid, kvalitatiivselt erinevad nähtused, vaid ühe ja sama reaalsuse – inimliigi sotsiaalse olemise – eri järku avaldumisvormid¹¹².

Selle arengu protsessi tulemusena tuli bioloogilise instinkti organiseerivale ning korrastavale toimele ülesehitatud loodusliku koosluse asemele tähenduseseostele rajatud, kultuuripõhine sotsiaalne ruum¹¹³. Sotsiaalses ruumis individid ühiskonnastub, sotsialiseerub, kujuneb oma mina teadvustavaks subjektiks [...] hakkab mõistma ning teadlikult hoidma (või ignoreerima) sotsiaalsele ruumile omaseid piire korra ja kaose, õige ja väära, õigluse ja ebaõigluse vahel – hakkab tunnetama normi, seaduspärasust, normi nii vahetutes suhetes teiste subjektidega kui ka sotsiaalses ruumis üldisemalt¹¹⁴.

Objektivistliku lähenemise seisukohast lähtuvalt on norm selgelt objektiivne nähtus, mis sünnib, eksisteerib ja toimib inimeste ühiskondliku kooselu loomuomase tingimusena ilma, et keegi teda peaks välja mõtlema või kehtestama¹¹⁵.

Eeltoodust lähtuvalt saame väita, et norm on midagi, mis on oma olemuselt objektiivne ja reguleerib inimestevahelisi suhteid ühiskonnas ilma, et selleks oleks vaja seda sunniaparaadi (riigi) vahendusel kehtestada.

III 1.3. Tavaõigus

Õigusõpetuses peetakse üheks vanimaks regulatsioonivormiks tava (tavaõigus), mis kujunes välja ühiseluliste suhete praktikas vahetult enne arhailise riikluse teket [...] samas ei ole mõeldav, et enne seda valitses regulatiivne vaakum¹¹⁶. Raska viitab sellele,

¹¹² Raska 2010: 19.

¹¹³ Raska 2010: 24.

¹¹⁴ Raska 2010: 27.

¹¹⁵ Raska 2010: 28.

¹¹⁶ Raska 2010: 68.

et kultuuriantropoloogide Lauri Honko ja Juha Pentikäineni kinnitusel on „primitiivne seadus [...] enamasti pigem individuaalne kui avalik, õigusemõistmine on rohkem kannatanud poole kui mingi ametkonna asi. Õiguslikuks turvarühmaks sellel tasemel ei peeta ühiskonda, hõimu tervikuna, vaid suguvõsa, klanni või perekonda. Mida arenenum on ühiskond, seda enam ta arendab üksikisiku õiguslikku vastutustunnet ja seda enam siirdub seadusekasutamine primaarrühmadelt kindlatele sotsiaalsetele institutsioonidele, mis puudutavad kogu ühiskonda”¹¹⁷.

Eriti oluline on siinjuures J. Lotmani väide: “Kirjalikule mälule põhinev kultuur talletab ja uurib minevikku, leidmaks sealt ühiskonnatervikut ohustavaid riskitegureid, karistamisväärsed ekstsesse, mida siis vastavate regulatsioonidega kas ennetada või vaos hoida saaks [...] teist tüüpi mälu puhul, mis püüab säilitada andmeid korrast, mille sihiks ei ole tekstide arvu kasv, vaid kord ja igaveseks antud tekstide korduv taasesitamine, nõuab kollektiivse mälu teistsugust korraldust. Kiri pole siin hädavajalik.”¹¹⁸

Tuginedes eelöeldule saame teise pilguga vaadata otsa tavaõigusnormidele, nende universaalsele kehtivusele läbi aastatuhandete meie ajani välja, saame jälgida apodiktilise seaduse järk-järgulist üleminekut kasuistlikule, mis oli põhjustatud ühiskonna ja selles valitsevate suhete (nii materiaalsete kui mittemateriaalsete) järjest keerulisemaks muutumisele, mis omakorda tingis kaasuste talletamist, uurimist ja karistusmeetmete väljatöötamist. Lihtne apodiktiline seadus asendus tänu kaasuste üldistamisele kasuistliku seadusloomega. Nagu oma artiklis näitab A. Annus, oli kasuistliku stiili valdavaks kujunemisel selle üldkasutatavus Mesopotaamia teaduslikes, meditsiinilistes ja endetekstides, kasuistlik vorm oli meetodiks toorandmete lahutamisel konkreetsest juhtumist, mis võimaldas neid esitada üldiste ja üldkehtivatena¹¹⁹.

III 1.4. Moraal kui regulatsiooni allikas

Olles vaadelnud seadusloome kujunemist ja selle eri vorme, peaksime kindlasti peatuma ka moraalil kui regulatsiooni allikal: „Moraali regulatiivne toimimine tagatakse nii subjekti sisemiste, so isikuliste tegurite (au, südametunnistus, eneseväärikus vmt) abil kui ka ühiskondliku teadvuse, avaliku arvamuse survega”¹²⁰. Niisiis võime käsitleda

¹¹⁷ Raska 2010: 68.

¹¹⁸ Raska 2010: 69.

¹¹⁹ Annus, A. 2003. Apodiktilise seadusesõna algupärasest. – *Usuteaduslik Ajakiri*, nr. 1(51), 12.

¹²⁰ Raska 2010: 76.

moraali kui mitteformaalset normi, mis kindlasti on seotud tavaõigusega, aga ka konkreetse ühiskonna, ajastu taustaga: see, mis ühes ühiskonnavormis, riigis, ajastul on/oli moraalne/amoraalne, ei pruugi seda olla mingis teises koosluses.

Kokkuvõtteks: R. Narits väidab: „Mandriuroopalikku õiguskultuuri silmas pidades peetakse õiguse all väga sageli silmas õigust *objektiivses mõttes*. Objektiivse õiguse all mõistetakse kehtivate õigusnormide kogumit (õiguskorda tema staatikas). [...] Teiste sõnadega, mandriuroopalikus õiguskultuuris positveeritakse õigus seadusandlikus protsessis. Teostades legislatiivfunktsiooni, võtavad riikide parlamendid vastu seadusi kui põhilisi õiguse allikaid, milles sisalduvad õigusnormid. Õigusena positiivses mõttes saabki käsitleda vaid kirjapandud õiguse allikaid“¹²¹.

III 1.5. Õiguslik regulatsioon ja tekstide tõlkimine ja tõlgendamine

Tänapäeva õigusloomes, kus Eesti kuulub Euroopa Liitu, peame me järjest enam arvestama õigusliku regulatsiooni globaliseeruva iseloomuga, mis riikidevahelistes suhetes eeldab seadusandluse konsolideerimist, põhiseaduste ja õiguse tõlgendamise mehhanismide vastavusse viimist EL-i normatiivaktidega. Selles kontekstis tuleb rääkida riikideülesest õigusloome protsessist, arvestades seejuures kohalikke ajaloolis-kultuurilisi eripärasid. Kindlasti kuulub antud teema käsitlemisel väga tähtsa tegurina EL-i seaduste tõlkimise ja sellega seotud tõlgendamise küsimus, mis haakub antud töö teemaga, milles püütakse „tõlkida“, tõlgendada ja mõista Pentateuhi seadusandluse loomeprotsessi ja tõlgendada selles olevaid seadusetekste. Nii nagu Dt tekstid, nii ka EL-i seadused, direktiivid ja muud õigusaktid tõlgitakse eesti keelde (ja mitte ainult) ja läbivad ühest keeleruumist, kultuuriruumist, tõlgendusruumist teise ülekandmise. Vigased tõlked, formaaljuriidilised väljendid, mis iga kord ei pruugi anda edasi seaduse mõtet, võivad tekitada arusaamatusi, väärtõlgendusi jne. Nii nagu me peame piiblitekstide mõistmiseks minema lätete, kommentaaride jne juurde, nii peame tänapäeva seadusekeeles olema võimelised tagama erinevatesse keeltesse tõlgitud seaduseteksti üheseltmõistetavuse.

¹²¹ Narits, R. 2002. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn, 38-39.

III 1.6. Pentateuh ja ühiskonna areng: paralleele Pentateuhi ja tänapäeva EV seadusandluse vahel

Eeltoodule toetudes saame vaadelda Pentateuhi, eriti aga Dt-d kui kogumikku, milles on talletatud aastate-, sajanditepikkune kogemus. Nagu väidab R. E. Clements, kannab Dt ilmselgeid märke sellest, et teksti ei ole kokku pandud korraga, vaid aja jooksul ja see sisaldab erinevat tüüpi seadusi ja kultuslikke norme, mis pärinevad erinevatest eluvaldkondadest ja allikatest¹²².

Ühiskonna arenguga käis kaasas ka vajadus reguleerida käitumisnorme. Kui peres saadi hakkama ilma erilise reguleeriva normistikuta, siis hõimudevahelises suhtluses muutus vajadus suhtenormistiku järele ilmseks. Kas pidada tavaõigust objektivistlikuks, loomuõiguseks, on omaette küsimus, selge aga on, et tavaõiguse normid panid paika elementaarsed käitumisreeglid, mida ühiskonna arenedes vajati suheldes enam mitte ainult oma perekonna siseselt, vaid laiemas ühiskondlik-sotsiaalses elus. Kui loomuõiguse pooldajatel on absoluutne õigus ja tavaõiguse normid on objektiivsed, meile jungiaanlikku arhetüüpide teooriat uskudes kaasa antud, siis miks jumal oma seadustega ja riik oma sunniaparaadiga peab nende täitmist tagama? Kindel on aga see, et alates ühiskonnastumisest, ühiskonna arengust, on need normid kehtinud ja ulatuvad välja tänapäeva, olles osaks ka tänapäeva seadustest.

Nii nagu kümnes käsus on öeldud „Sa ei tohi tappa!“ (Dt 5,17), nii karistab ka EV karistusseadustik (KarS §113)¹²³ teise inimese tapmise eest. Tõepoolest, Dt määrab sellise teo eest surmanuhtluse, tänapäeval EL-is on surmanuhtlus keelatud. Pangem aga tähele, enamikes riikides surmanuhtluse asendamine eluaegse vanglakaristusega on, ajalugu arvestades, üsna uus seadus, kuid, nagu eelpool käsitletud, ühiskond areneb ja seadused koos sellega. Võime paralleeli tõmmata ka tahtmatu tapmise eest määratava karistuse vahel Dt-s (Dt 4,41–42) ja tänapäeval: tänapäeval karistatakse sellise teo eest kuni kolmeaastase vabaduskaotusega, siis aga pelgulinnadesse saatmisega, karistuse tähtaja määras ülempreestri eluiga. Märkigem siinkohal, et vanglaid kui selliseid Pentateuh ei maini.

Mis aga eristab oluliselt Dt käsku/keeldu ja tänapäeva karistusseadustikku, on selle algmõte-printsiip: Dt käsitleb tapmist kui pühadusevastast tegu, inimese kui jumala loodu

¹²² Clements 1989: 19.

¹²³ Karistusseadustik. 2023. – *Riigi Teataja*, RT I, nr. 27, URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/106082022027> (vaadatud 03. 02. 2023), 35.

hävitamist. Tänapäeval mõistame me tapmist isikuvastase kuriteona, eluvastase kuriteona.

Ka orjastamise keeld, mis samuti on tänapäeva EV karistusseadustikus (KarS §133)¹²⁴, esineb Dt-s (Dt 24,7). Kui tänapäeval on sellise teo eest maksimumkaristuseks 12-aastane vabaduskaotus, siis Dt-s peeti sellist tegu võrdväärseks tapmisega ja karistati surmanuhtlusega. Samas, orjade võtmist sõjategevuse käigus peeti lubatavaks ja loomulikuks. Keelatud oli vaba iisraellase orjastamine, erijuhuna võis see toimuda nn võlaorjusesse sattumise puhul (võib olla on meie keelekasutusse see sõna just Piiblist tulnud), kui varguse korvamiseks ei olnud vargal raha, siis võis teda võla katteks orjusse müüa (Ex 22,2). Siiski pidi iisraellase seitsmendal aastal orjusest vabastama. Nii nagu ka tapmise puhul, ei olnud jumala loodut, jumalarahva liiget õigus orjaks võtta ja saatigi orjusse müüa. Tegude oli pühaduseteotusega. Tänapäeva mõistes on tegu isiksusevastase, vabadusvastase süüteoga, mis rikub inimõigusi: orjuse ja sunniviisilise töö keeldu.

„Sa ei tohi varastada!“ (Dt 5,19) – ka sellele teole on vaste tänapäeva EV karistusseadustikus (KarS §199)¹²⁵ ja nii nagu Ex-s (21,37; 22,3; 22,6), nii ka tänapäeval on võimalik selle eest saada rahaline karistus (hüvitamine), aga ka kolmeaastane vangistus. Samas, vaadeldes Pentateuhis käsitletud vargusjuhte, näeme, et kõige karmimalt karistati loomade (eriti härgade) varastamist. Siinkohal peame paigutama kuriteo aja(-loolisesse)lisse konteksti, *Sitz im Leben*: härg oli eelkõige tootmisvahend, aga ka toiduks tarvitatav loom. Sellest ilmajäämine tähendas perekonnale halvimal juhul nälga jäämist. Püüdes lugeda ja mõista Pentateuhi seadusi, peamegi arvestama ajaloolist konteksti ja mõtestama teksti sellest johtuvalt.

Tänapäeva õiguses leidub paralleele Pentateuhi seadustega vanemate eest hoolitsemise ja austamise küsimuses (Dt 5,16 „Sa pead austama oma isa ja ema“), vastav paragrahv EV perekonnaseaduses (PKS §96–97)¹²⁶: sätestatud on oma vanemate ülalpidamiskohustus. Pentateuhi mõistes seondub see kohustus aga jumalale kuuletumisega, kuna vanemaid, eriti isa, peetakse jumala „esindajateks“ ja nende vastu lugupidamatuse ülesnäitamine on pühaduseteotus.

¹²⁴ Karistusseadustik 2023: 39

¹²⁵ Karistusseadustik 2023: 58.

¹²⁶ Perekonnaseadus. 2023. – *Riigi Teataja*, RT I, nr. 2. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/111012023011> (vaadatud 03. 04. 2023), 19.

Niisiis on paljud keelud, käsud ja nendega seonduvad karistused ajastuilmelised, peegeldades vastavaid ajaloolisi tingimusi: kariloomade vargus, põllumaa ja -vilja kahjustamine jms olid rasked kuriteod, mille tulemusena võis perekond sattuda raskesse olukorda, jääda ilma põhilistest tootmisvahenditest.

Raskete isikuvastaste kuritegude hulka kuuluvad nii nüüd kui siis isikuvastased kuriteod, sealhulgas seksuaalse enesemääramise vastased (vägistamine). Tõsi küll, Pentateuhis tehakse kindlat vahet selles, kas ohver on kihlatud (seda loetakse võrdsustatuks abielus olemisega) või vallaline, ja kus kuritegu toimus, linnas või maal: linnas toimuva kuriteo puhul jäi ka ohver süüdi, kuna oletati, et ta ei hakanud vastu – ei karjunud. Kui ta oleks karjunud, siis oleks teda linnas kuulnud ja kuritegu toimumata jäänud. Kui tänapäeval käsitleme me neid kuritegusid isiksusest lähtuvalt isiku-, inimõiguste vastastena, siis tollaegses ühiskonnas käsitleti neid kui puhtusevastaseid kuritegusid: määrava tähtsusega oli tagada perekonna järglasliini puhtus. Paraku kui näiteks linnas vägistatud neitsi jäi süüdi, sest „nähtavasti“ ei karjunud, st oli nõus, siis tänapäeval suudab moodne arstiteadus antud faktile (neiu vaikimisele) seletuse anda: vägistamiskuritegude puhul on doktor Made Laanpere kirjeldanud omakorda, kuidas vägistamisohvrit võib tabada tardumus, kus ta aju ütleb talle, et ta ei tohi end liigutada või ta sureb. Need on neurobioloogilised reaktsioonid, mida tänapäeva arstiteadus suudab tõestada¹²⁷. Samas ei ole me antud kaasuse lahendamisel tänapäeval palju kaugemale jõudnud oma esiisadest: Eesti karistusseadustikus (KarS §141(1)) öeldakse, et vägistamine on inimese tahte vastaselt temaga suguuhtesse astumine või muu sugulise iseloomuga teo toimepanemine kas vägivallega või ära kasutades tema seisundit, milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama¹²⁸. Vastavalt sellele on ilma vägivaldatunnusteta ohvri kehal antud kuritegu raske tõestada ja arstid annavad oma parima, et leida vähimaidki vigastusi, aitamaks ohvri sõnadele tõealust anda. Kas siinkohal ei saa me tõmmata paralleeli piiblis kirjutatuga: ei karjunud, oli nõus, ei ole haavu-sinikaid – ise tahtis? Kuidas antud vaatepunktist hinnata meestekesksust siis ja praegu?

¹²⁷ Jõgi, A. 2021. Justiitsminister Maris Lauri arutles koos Tartu naistearstidega, kas ja mis on vägistamise definitsioonis vildakat. – *Tartu Postimees*, 11. juuni. URL: <https://tartu.postimees.ee/7270285/justiitsminister-maris-lauri-arutles-koos-tartu-naistearstidega-kas-ja-mis-on-vagistamise-definitsioonis-vildakat> (vaadatud 31.03.2023).

¹²⁸ Karistusseadustik. 2023: 43.

Paralleele võib leida teistestki seadustest (valevandumine, altkäemaksu andmine), silmas peab aga pidama seaduses peituvat põhimõtet: kui tänapäeva seadusandlus lähtub inimõiguste tagamise printsiibist, siis Pentateuhi seaduste/käskude/keeldude aluseks oli pühaduse- ja puhtusreeglite järgimine, mis pidi tagama korra ja rahu ühiskonnas.

Illustreerimaks tänapäeva autoriõiguse „juuri“, on huvitav välja tuua juba Pentateuhis leiduvad karistused intellektuaalse omandi omastamise eest: Veijola väidab, et juudi pärimuskirjanduses peetakse tähtsaks seda, et on selgelt ja täpselt kirja pandud, kellelt, kelle vahendusel, on üks või teine õpetus saadud. Ta väidab, et rabiinlik kirjandus tunneb ka „teadmise varastamist“, mis on vasteks hilisemale Pentateuhis toodud „südame varastamisele“, mis tähendab teisele oma kavatsustest vääralt andmist kasusaamise eesmärgil. Seepärast ei lubata müüjalt küsida ostetava hinda, kui tegelikult ei ole kavatsust seda osta¹²⁹.

Tänapäeva karistusseadustikust leiame ajastule omaseid kuritegusid: nt andmekaitseseaduste rikkumine jt. See kinnitab ilmekalt väidet, et seadusloome areneb ja muutub koos ühiskonnaga.

III 1.7. Seadusloome areng Pentateuhis; paralleelseaduste võrdlus Ex-s ja Dt-s

Vaadeldes Dt kompositsiooni ja võrreldes Ex-i ja Dt salvide korrespondeerumist, väidab Clements, et Dt baasiks on kirjalik seadusekorpus, teatud seadustekogu, mille edasiarendust me võime täheldada Lepinguraamatus, mis omakorda põhines normitraditsioonil, mille juured viivad tagasi vana Lähis-Ida tsivilisatsiooni juurde¹³⁰.

Samuti toob Clements välja tõsiasi, et Dt lähem uurimine näitab selgelt Iisraeli seadussüsteemi arengut ja peegeldab seadusloome arendust Dt-s: näitena nimetab ta pelgulinnadesse pagendamise tahtmatu tapmise karistusena Dt-s (19,1–3), samas kui Ex-is (21,12–14) mainitakse pelgalt paika, kuhu tahtmatu tapja saab põgeneda¹³¹.

Dt-s näeme ka kohtusüsteemi teket (16,18), ülemkohtu, kui kohalike kohtute ülese institutsiooni teket, mis näitab ühiskonna, linnade arenguga kaasuvat võimu tsentraliseerimist, mitte ainult religioosset aspektist lähtuvalt, vaid ka ühiskondlikus võtmes. Ühiskonna arenedes tekib vajadus „subjektivistliku õiguse“, s.t seadusandja poolt kirja pandud ja sunniaparaadiga (kohtud) tagatud seaduste järele.

¹²⁹ Veijola 1988: 199-200.

¹³⁰ Clements 1989: 25.

¹³¹ Clements 1989: 25.

Võrreldes Lepinguraamatuga on Dt seaduskorpus ilmselgelt detailsemaks muutunud, tuues välja erinevate kaasustega kaasnevaid üksikasju ja detaile: nt eristades orjade vabastamist peale kuut aastat teenistust ja võlaorjusse sattunut – Ex 21,2/Dt 15,12¹³².

Kui Ex 23,1–3 hoiatab valeütluste eest, siis Dt-s püstitatakse nõue vähemalt kahe, parem veel kolme tunnistaja kaasamiseks (Dt 19,15–21)¹³³.

Ühiskonnaarengu peegeldust näeme ka algselt karjakasvatajate ja põlluharijate looduspühade kokkuliitmisel ühiseks religioosseks rituaaliks – paasapühadeks, mille juured ulatusid karjalaskepäeva ja eelmise aasta viimase vilja söömisega seonduva püha (hbr *pesah*, *maššot*) juurde. [...] Nii, kitsendades kõiki poliitilisi alluvusnõudeid, muudeti tavaelu sfäär pühaks, kinnistati ideed Iisraeli rahvast kui pühast rahvast¹³⁴.

Võimu, ka religioosse võimu, maapealse jumalariigi ülesehitamine, toimus ühiskonda konsolideerivalt, nõudes samal ajal üha täpsemat sotsiaal-poliitilist regulatsiooni.

Jumal oli Iisraeli rahva orjusest välja toonud, andnud talle vabaduse: nüüdsest ei olnud rahva ja jumala vahel vahemeest: rahval oli otseleping jumalaga.

Kuningas ei olnud enam jumalikku päritolu: ta ei olnud enam jumalik olend, vaid surelik teiste surelike seas, teda eristas vaid see, et jumal ise pidi ta välja valima¹³⁵.

Juuda intellektuaalide poolt Dt-s arendatud idee inimese lojaalsusest jumalale ja ainult talle, mis oli ajendatud kriitikast Assüüria hegemooniapretensioonide vastu, oli vältimatu samm kujutelmast inimese absoluutsest lojaalsusest jumalale [...] üksikisiku tsiviilõiguste määratlus sai võimalikuks tänu piibellikule ideele „absoluutsest jumalikust võimust, mis kitsendab kõiki poliitilise alluvuse nõudeid“¹³⁶.

Sõlmitud oli leping kahe poole vahel: jumala ja juudi rahva vahel, millesse üks lepingupool tõi kaasa juudi rahva vabastamise, väljavalituse, maa, kus elada ja vastutasuks nõudis teiselt poolelt vastuvaidlematut kuuletumist, ustavust. See, kes lepingut rikkus, pidi saama rangelt karistatud: ta mitte ainult ei rikkunud lepingu tingimusi, vaid rüvetas ka maa, kus jumal oma rahvaga elas (Dt 21,1 ohverdamise kohustus leitud tundmatu laiba küsimuses, et puhastada maa). Rituaalne puhtus, moraalne puhtus ja ustavus jumalale ning tema seadustele oli kogu rahva eksisteerimise aluseks.

¹³² Clements 1989: 27.

¹³³ Clements 1989: 26.

¹³⁴ Clements 1989: 28-29.

¹³⁵ Clements 1989: 30.

¹³⁶ Otto, E. 2001. Heebrea Piibli mõju inimõigustele. – *Akadeemia*, nr. 5, 955-976, 967.

Nagu väidab Clements: need seadused olid rohkem rahvuse „konstitutsiooni“ moodi, hõlmates moraali, seaduste, poliitika, majanduse ja usu valdkondi. Seetõttu peab Clements Dt-d tähtsaimaks tõendiks Iisraeli kogu ühiskondliku ja kultuurilisele arengu kohta¹³⁷.

Võrreldes seadusi Ex-s ja Dt-s näeme, kuidas apodiktlikes vormis seadused, mis tihti on antud väga minimalistlikus vormis, muutuvad Dt-s täpsemaks, detailsemaks, viitavad teo iseloomule (tahtlik, tahtmatu, hooletusest tingitud jne), tegijale, määravad karistuse viisi. See omakorda viitab kohtute, kohtunike institutsiooni väljaarendamisele, mis ühiskonna arenedes ja sotsiaalsete ja majanduslike suhete keerukamaks muutumisega vajavad täpsemaid seadusi, nende rakendamise aparati.

Dt õpetuse tähtsus sotsiaalse õigluse aspektist vaadatuna on hindamatu: põhinedes kirjutatud seaduskoodeksi efektiivsusele, mille täideviijateks olid ametnikud, keda usuti olevat absoluutselt lojaalsed riigi ideaalidele ja vabad korruptsioonist¹³⁸.

III 2. Hermeneutilised järeldused Deuteronomiumi seadusandluse kohta

III 2.1. Ajaloolis-kriitiline meetod hermeneutikas ja sellest johtuvad järeldused

Igal ajastul on oma tekstid, mis peegeldavad elu-olu selles ühiskonnas. Ühiskonna ja teksti vahel valitseb kontakt. Mõistmaks ühiskonda peame me mõistma teksti ja *vice versa*. Ühiskonna muutudes muutuvad teemad, nende raskuspunktid. Ühiskondlike olude muutumisega, teatud tööde või toimingute aja hämarusse kadumisega kaob ka keelest seda kajastav sõnavara. On igihaljaid, eksistentsiaalseid teemasid, aga ka ainult oma ajale ja hetkele omaseid. Surm ja sünn, sõjad, haigused jpm olid ja on inimeksistentsi saatvad teemad. Nende kaudu saame leida ühisosa ja mõista meie kaugeid esivanemaid. Abivahendiks vanade tekstide mõistmisel tuleb meile hermeneutika: „Hermeneutika on tõlgendamise kunst ja teooria. Selle eesmärgiks on seostada teksti mõistmise kaht aspekti – teksti maailma ja lugeja maailma – mis kohtuvad selles taaslugemise kogemuses“¹³⁹.

Töö sissejuhatuses on meetoditeks märgitud lähilugemist, ajaloolis-kriitilist meetodit, kirjandus-, vormi- ja traditsioonikriitikat.

¹³⁷ Clements 1989: 85.

¹³⁸ Clements 1989: 66.

¹³⁹ Ford 2013: 183.

Niisiis mõistmaks ja tõlgendamaks Dt-d, peame lähtuma ajaloolisest kontekstist, millesse vaadeldavad tekstid paigutuvad, samas unustamata ära nende tekstide eesmärki ja neis kulgevat narratiivi, mis ei pruugi minna ega lähe kokku ajaloolise tõega, sündmustega: „Et mõista tekstides öeldut, on vaja tunda usulist, kultuurilist ja ühiskondlikku konteksti, mis ümbritses piibliraamatute kirjapanijaid, sest olud, mis lahutavad praegust piibililugejat tekstide kirjapanemise ajast, erinevad oluliselt tänapäevase õhtumaise tsivilisatsiooni oludest¹⁴⁰.

Pentateuh on Iisraeli rahva lugu, mis algab Gn-iga ja lõpeb Dt-ga. Lõpeb Moosese surmaga, tema poolt oma rahvale pärandatavate õpetuste ja jumala poolt antud seadustega, mille täitmine tagab õnne ja rikkuse töötatud maal. Need on viimased õpetussõnad Mooseselt oma rahvale, prohvetilt, kes ise töötatud maale ei pääse.

Erinevad autorid mõtestavad piibli seadusi, lugu erinevalt.

Näiteks ütleb Morrow, et ka seadusel on jutustada oma lugu, lugu, mida vaadeldav ühiskond/kogukond väärtustab, keda peab insaderiks ja keda autsaderiks, kuidas on ühiskond üles ehitatud, mida teeb olukorras, kus tekivad sotsiaalsed lõhed¹⁴¹.

Fundamentalistid omakorda väidavad, et Piibel on ajalooline tõde (ajalooliselt tõene) [...]. Tõde jumala ilmutusest peaks seetõttu tulenema ajaloolistest sündmustest, mis on hoolikalt kirjeldatud Piiblis¹⁴². Ent, nagu rõhutab Barr, ei vasta suur osa Piiblist ajalooliselt ega teaduslikult tõele¹⁴³.

Wessels väidab, et skeptikud ja fundamentalistid ei ole ühel meelel selles, et Piiblit tuleks hinnata ajaloolise tõe seisukohalt lähtudes. [...] Tõsiusklikule on vaieldamatu fakt, et Vana Testament ei ole teaduslik käsiraamat ja kui selle tõele vastavust peaks olema vajadust tõestada, siis tõde tuleb vaadelda teistes dimensioonides¹⁴⁴.

Niisiis, milline peaks olema suhtumine piiblisse ajaloosündmuste tõesuse aspektist ja kas me peaksime piiblit pidama kroonikaks?

Ajaloolis-kriitilise meetodi puhul on võimalik kindlaks teha reaalsed ajaloolised sündmused ja asetada tekst sellesse konteksti, *Sitz im Leben*, mõistmaks kultuurilis-majanduslikke tingimusi, mis on mõjutanud teksti kujunemist ja mis aitavad seda mõista.

¹⁴⁰ Lahe, J., Nõmmik, U. 2014. Lühike sissejuhatus ajaloolis-kriitilisse meetodisse. – *Kirik ja teoloogia*, nr. 116, 28.02.2014, 1.

¹⁴¹ Morrow 2017: 43.

¹⁴² Wessels, W. 1992. *Old Testament Science and Reality*. Pretoria: Verba Vitae Publishers, 91.

¹⁴³ Wessels 1992: 94.

¹⁴⁴ Wessels 1992: 95.

Samas, Piibel ei ole ajalooramat, kroonika, mis peegeldab ajalookulgu usulises raamistikus: „... teoloogiline tõde ja ajalooline tõde ei pea kattuma“¹⁴⁵. Pigem on ajalugu siin Piibli jaoks narratiivi üheks osaks, mille ajalooline paikapidavus ei ole teksti seisukohast oluline: „Piibli historiograafia peab olema alati käsitletud lähtuvalt üksikutest faktidest ja sündmustest: üldistades otsustusi usutavuse/mitteusutavuse pinnalt on Vana Testamendi puhul kasutud“¹⁴⁶.

Wesselsi arvates on iga ajalooline narratiiv interpreteeritud kokkuvõtte sellest, mis võis olla juhtunud¹⁴⁷.

Von Radi arvates, rääkides teoloogiast, ei ole tähtis kindlaks teha, mis tõeliselt juhtus Iisraeli ajaloos, vaid teada saada, mida *nad*¹⁴⁸ arvasid juhtunud olevat¹⁴⁹.

Eelolevast lähtudes saame me käsitleda Pentateuhhi kui juudi rahva narratiivi, kirjeldust minevikust, olevikust ja nägemust tulevikust, mille õnnestumise garantiiks on jumala välja valitud rahvas (miks just nemad ei ole selge), kellega jumal sõlmib lepingu, vabastades selle rahva võõrvalitsejate ikkest, andes talle, hea tahte märgina, vabaduse veel enne lepingu sõlmimist. Leping on jumala ja rahva vahelise armastuse kinnituseks, mis nõuab rahvalt tingimusteta kuuletumist, lepingu tingimuste: jumala seaduste, käskude ja keeldude täitmist. Dt võtab ühelt poolt kokku Iisraeli rahva mineviku, tema kannatuste teed ja paiguti keerulised suhted jumalaga, aga ka on reeglite ja seaduste kogum, nii religioosete kui ka muid eluallasid (sotsiaalseid, majanduslikke jne) puudutavate, mille täitmisest oleneb nii kogu Iisraeli kui ka iga iisraellaste saatus tulevikus: Töötatud Maal.

Sellest aspektist lähtuvalt võime öelda, et ajalooline tõde ei ole tõsiusklikule piiblitekstide puhul primaarne, tema jaoks on tähtis teoloogiline tõde, usk jumalasse. Samuti olen sama meelt von Radi ja Wesseliga, kelle arvates on tähtis mida *nad*, ehk siis nende tekstide kirjapanijad, uskusid olnud/võis olla juhtunud, st antud hetkel peaks saama otsustavaks tõlgenduses „tunnistajate“ subjektiivne arvamus, mille peegelduseks kirjapandu on.

¹⁴⁵ Lahe, Nõmmik 2014: 7.

¹⁴⁶ Gertz, J. Ch. 2012. *The Legal Text of the Pentateuch*. T&T Clark Handbook of the Old Testament. Edited by Gertz, J. Ch. Berlejung, A., Schmid, K. and Witte, M. London: T&T Clark International, 3-30, 9.

¹⁴⁷ Wessels 1992: 95

¹⁴⁸ Autori rõhuasetus.

¹⁴⁹ Wessels 1992: 104.

III 2.2. Piibel kui erinevate tekstide/versioonide kogum

Piibel, mida me oleme tavaliselt harjunud vaatlema kui üht terviklikku teksti, koosneb tegelikult pika ajaperioodi jooksul koostatud, arenenud ja muutunud tekstidest ja seda oleks õigem vaadelda kui “mosaiiki erinevatest autoritest ja tekstidest”¹⁵⁰.

Ainuuksi Deuteronomiumi nimetus, mis on saanud oma nime kreekakeelsest sõnast *deuteros nomos* ‘teine seadus’, viitab sisuliselt Dt peatükkidele 12–26, kus arendatakse edasi Ex seadusi¹⁵¹. Samas näitavad teadlaste uuringud, et Kümne käsu algne vorm on vanem kui Ex oma ja moodustas kunagi omaette iseseisva loendi (nimistu), millest deuteronomistlikud autorid lähtusid [...]. Sama võib öelda ka nt kaheteistkümne needmise kohta (Dt 27,15–18), mille aluseks on arvatavalt leviitide poolt fikseeritud, regulaarselt retsiteeritud rituaalsete needmiste kogum¹⁵².

Wessels väidab, et me peaksime kõigisse kaanonitesse suhtuma nagu väikestes veelombikestes suuremas Juttude Meres¹⁵³. Pentateuh koosneb samuti erinevate tekstide, traditsioonide, narratiivide põimumisest, mille aluseks on ajastu kontekst, ühiskonna arengu etapid ja nendega seonduvad uskumused ja seadused.

Vaadeldes Dt kirjandusvormi seisukohalt, saame määratleda seadusi kahes erinevas vormis: apodiktiliste ja kasuistlike seadustena. Apodiktilised on antud jumala otsese kõnena, kasuistlikud aga kõnena kolmandas isikus. Kümne käsu taoline vormiline erisus viitab vanemale seadustekstile, kuigi käsud iseenesest on antud Moosese vahendusel rahvale, olles samas jumala otseseks kõneks. Ülejäänud osas on Dt-s kasutatud kolmandat isikut¹⁵⁴.

Urijate välja toodud sarnasused Ex ja Dt seadustes, samuti eelmainitud sarnasused vanemate seadusdokumentidega, aga ka Lähis-Ida, Vana-Idamaa õigusaktidega on ühelt poolt kinnituseks Pentateuhi pikale arenguperioodile, teisalt aga ka ühisele minevikule, st tuleb tekstid asetada ajaloolisesse ajastusse, nende arengulukku.

Võrreldes Ex ja Dt paralleeltekste omavahel, saame täheldada teksti muutumist, lühema vormi asendumist pikemaga, seletavate osade lisandumist:

¹⁵⁰ Morrow 2017: 23.

¹⁵¹ Clements 1989: 7.

¹⁵² Clements 1989: 15-16.

¹⁵³ Wessels 1992: 85.

¹⁵⁴ Clements 1989: 18.

Dt 5,16: „Sa pead austama oma isa ja ema, nõnda nagu Issand, su Jumal, sind on käskinud, et su päevi pikendataks ja et su käsi hästi käiks sellel maal, mille Issand, su Jumal, sulle annab!“

Ex 20,12: „Sa pead oma isa ja ema austama, et su elupäevi pikendataks sellel maal, mille Issand, su Jumal, sulle annab!“

Siinkohal peame vaatlema ka erinevaid arenguteid jumala tahte reeglistamiseks. C. Levini arvates koostati jumala seadused prohvetite kuulutuste ning olemasoleva seaduse kommenteerimise teel (pidades silmas suhet jumalaga) pea samaaegselt, mille tulemuseks oli dekalog ja lepinguteoloogiliselt toimetatud Dt¹⁵⁵.

Lepinguraamat ja Dt on läbinud pika arengutee ja selle jooksul mõjutanud üksteist. Erinevalt Clementsist on Levin seisukohal, et andmaks Deuteronomiumile Siinai seadustega võrdväärset kaalu, (kuna Dt on ainuke seadus, mis ei olnud antud Siinail), esitatakse kümme käsku teistkordselt Dt 5-s, Dt sissejuhatusena. Samas on need vaid Ex 20 „hilised dubletid“¹⁵⁶.

Kõrvutades Clementsi ja Levini seisukohti näeme, et Pentateuhi tekstide algupära, eelnevuse ja järgnevuse, vormi, stiili osas esineb teadlaste hulgas eriarvamusi.

III 2.3. Ühiskonna areng ja sellega kaasnev seadusloome edasiarenemine-muutumine

Ühiskonna areng, usu tsentraliseerimine ja selle keskuse koondumine Jeruusalemma tõi endaga loomulikult kaasa seaduste muutumise, täpsustumise, eriti mis puudutas usu ja pühadusega seotut. Vaadeldes tekstiosade ümberpaigutumist Ex 20,17 ja Dt 5,21, saame aimu ühiskonnas toimuvatest muutustest, mis omakorda toovad kaasa prioriteetide muutuse: kui Ex-s on käsus esimesel kohal materiaalne pool – koda, siis Dt-s nihkub tekstis esikohale „naine“. Siit võiks teha kaks järeldust: naist väärtustatakse perekonnas mehega võrdselt või siis on Dt-s usulised moraaliväärtused tõusnud kõrgemale kohale ja seetõttu on teise mehe naise himustamine ränk kuritegu puhtusreeglite vastu, rängem kui vara himustamine. Antud väitele lisab kinnitust ka Dt-s raskeimate karistustega lõppevate kuritegude loetelu, milles pühaduse- ja puhtusreeglite vastased teod on esikohal:

¹⁵⁵ Levin, C. 2013. *Vana Testament*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus: 86.

¹⁵⁶ Levin 2013: 90.

Dt 5,21: „Sa ei tohi himustada oma ligimese naist! Sa ei tohi himustada oma ligimese koda, tema põldu, sulast ja teenijat, härگا ja eeslit ega midagi, mis su ligimese päralt on!”

Ex 20,17: „Sa ei tohi himustada oma ligimese koda! Sa ei tohi himustada oma ligimese naist, sulast ega teenijat, härگا ega eeslit ega midagi, mis su ligimese päralt on!”

Clements toob omakorda näitena seaduste arenemisest välja Ex 21,12–14/Dt 19,1–13, millede võrdlemisel on ilmselgelt näha, et Dt-s eristatakse tahtlikku tapmist (mõrva) ja tahtmatut/ettekavatsemata/õnnetusjuhtumist tingitud tapmist. [...] Uurimise eesmärgiks saab süü, tapmise motiivi, asjaolude väljaselgitamine. Sellega omakorda vähenes „veritasujate“ ning usupreestrite osatähtsus, mille tulemusena loodi ametnike ja kohtunike institutsioonid, kelle ülesandeks oli välja selgitada ohvri ja süüdlase vahelised suhted. Kui viimatinimetatud ei suutnud oma ülesannet täita, pöörduti leviitidest preestrite poole, kes asusid peapühamus¹⁵⁷.

Seaduse arengut näitab ka fakt, et kui Ex-s räägitakse ühest tunnistajast, siis Dt-s peab tunnistajaid olema vähemalt kaks, parem veel kolm (Dt 19,15–21).

Kui Ex-s on pööratud suurt tähelepanu põllumajandusega seonduvatele seadustele (Ex 21,28–37), siis Dt-s on põhiküsimuseks pühaduse- ja puhtusreeglitega seotul. Linnade kui administratiivkeskuste tähtsuse tõusu võime kaudselt näha pelgulinnu käsitlevas seadusandluses (Dt 19,1–13), aga ka kohtusüsteemi väljaarendamises, kohtunike ametissenimetamises, ülemkohtu institutsiooni loomises, mis tegutses peapühamus.

Ühiskonna areng tõi enesega kaasa üha intensiivistuva linnade administratiiv-kaubanduskeskusteks kujunemise. Nagu väidab Clements Dt käsitluses: „Linn oli üks suuremaid, sotsiaalsest vaatepunktist aga suurim, iidsete inimkogukondade leiutis.“¹⁵⁸

Linnadesse koondumisega vajas ühiskond teistsuguseid seaduseid, neid, mis reguleerisid äri- ja majandussuhteid. Tänu tihedamale asustusele olid inimestevahelised kokkupõrked, tülid sagedasemad, seetõttu tekkis vajadus täpsemate seaduste, uurimismetodite, kohtupidamise reeglite järele. Üha arenev kaubandus, ka väliskaubandus, vajas täpsemat reguleerimist.

Linnade kiire arenguga kaasnes nii võimu kui ka vaimu, usulise ja majandusliku, sotsiaalse, legaalse võimuaparaadi tsentraliseerimine.

¹⁵⁷ Clements 1989: 26.

¹⁵⁸ Clements 1989: 88.

III 2.4. Deuteronomiumi ja Iisraeli seadusandluse üha süvenev liikumine „teokraatia“ seaduste karmistamise suunas

Clements on võrrelnud Dt-d ka rahvuse konstitutsiooniga, mis haarab moraalseid, legaalseid, poliitilisi, majanduslikke ja hariduslikke ning usulisi valdkondi¹⁵⁹.

Morrow märgib aga, et Iisrael pidi olema teokraatia, kelle kõrgeimaks valitsejaks, juhiks oli jumal ise¹⁶⁰. „Lepinguraamatut võib lugeda teoloogiliseks kirjutiseks ja samas reeglite koguks [...] mis kirjeldab ideaalkogukonda, kus ei vajata vana riigiparaati ja kuningaks on jumal. [...] Lepinguraamat on süntees tsiviil, sotsiaal ja religioosetest reeglitest.“¹⁶¹

Sellest aspektist lähtudes muutub Dt-s veelgi paremini mõistetavaks karmide karistuste kasutamine just usu- (pühadusevastaste), puhtusreeglite ja valitseva ühiskondliku korra vastu suunatud kuritegude puhul. Seoses ühiskonna arenguga ja perekonna kui ühiskonna algstruktuuri elemendi reguleeriva ja administreeriva üksuse rolli vähenemisega pidi tsentraliseeritud administratiivaparaat (kohtunikud, ametnikud) selle ülesande üle võtma.

Iga kuritegu, iga kurjategija ähvardas tuua oma seadusrikkumisega kaasa ühiskonnale karmid tagajärjed: jumal oli sõlminud lepingu juudi rahvaga, iga liikmega neist. Lepingut uuendati iga seitsme aasta tagant, et ka selle sõlminute järeltulijad saaksid omakorda lepingu sõlmida. Igaüks vastutas enda eest ja kõik vastutasid kõigi eest jumala ees. Lepinguga lubas jumal armastuse, ustavuse, mis avalduma pidi kuulekuses, eest õitsengut ja heaolu juudi rahvale. Kui aga keegi rikkus lepingut, siis võis karistus langeda kogu rahvale. Sellest ka kohustus surmata, „ära lõigata“, kividega surnuks loopida: „Nõnda kõrvalda kurjus enese keskelt, ja kogu Iisrael kuulgu seda ning kartku!“ (Dt 21,21).

Kurjus, samuti ebapuhtus (veri: Dt 21,1 – nt tundmatu poolt tapetu juhtum) tuleb kogukonnal kollektiivse vastutusena kõrvaldada sellelt maalt, kus Jahve oma rahvaga elab. Muidu võib kogu rahvast tabada karistus.

Usuküsimuste kõrval olid tähtsal kohal puhtusreeglite vastased kuriteod. Jällegi, mõistmaks, miks karistati nii karmilt sõnakuulmatut poega, peame vaatama perekonna-

¹⁵⁹ Clements 1989: 85.

¹⁶⁰ Morrow 2017: 198.

¹⁶¹ Morrow 2017: 84.

sugukonnaõiguse poole. Ustavus, kuulekus oli üks jumala ja juudi rahva vahelise lepingu põhialustest. Vanemaid peeti jumala analoogiks lastele, neile mitteallumist mässuks jumala vastu. Vanemad olid vastutavad oma laste kasvatamise eest sõnakuulelikeks ja jumalakartlikeks. Kui lapsed ei kuulunud vanemate sõna, kasvasid neist „sõnakuulmatud“ ühiskonnaliikmed, kes olid ohuks ühiskonnale ja lepingule jumalaga. Niisiis ei olnud sõnakuulmatus pelgalt peresisene asi, vaid ähvardas kogu ühiskonda ja viimane pidi sellele kollektiivselt reageerima.

Usuvastased, jumalateotuslikud kuriteod võisid samuti põhjustada lepingu katkestamise ja jumala poolt mitte ainult hüvede äravõtmise, vaid ka häda ja õnnetust (vt needused).

Puhtusereeglite vastased teod ei olnud kuriteod mitte ainult nende suhtes, keda need teod puudutasid, vaid oma truudusetusega, mittekuuletumisega, panid kahtluse alla jumala ja juudi rahva vahelise suhte puhtuse – truuduse.

Teise inimese tapmine oli otsene jumalavastane tegu, jumala loodu hävitamine: „Ainus olend, kes on võimeline rikkuma Jahve loovat korda, on inimene.“¹⁶² See vääris kõrgeimat karistust.

Tihti on Piibli puhul räägitud veritasu („silm, silma vastu“) kasutamisest, mis justkui kutsuks vägivaldale. Tegelikult on tegemist pigem vägivalda piirava seadusega: kui keegi lõi teisel silma peast välja, siis vasturünnaku puhul oli ohvril luba ka ründajal silm välja lüüa, mitte aga näiteks pead otsast rebida.

Selle seaduse puhul räägitakse ka ülekantud tähenduses seaduse rakendamisest: käe maharaiumine naisel, kes kakluses oma mehele appi minnes haaras kinni teise mehe suguelunditest (Dt 25,11–12). Antud teoga seadis naine ohtu mehe tulevase sigimisvõimekuse (juhul kui suguelundid oleks viga saanud), võimaluse käia pühakojas (sinna ei tohtinud minna vigastatud, haiged jne), aga rikkus ka sündsuse, puhtuse reegleid.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Dt kui Pentateuhi viimase kokkuvõtva osa ülesandeks oli tagada ühiskondlik kord, mis põhines nii pühaduse- kui puhtusereeglitel, mille aluseks oli Jahve ja juudi rahva vaheline leping. Leping, mis tagas jumala poolt rahvale heaolu ja õitsengu vastutasuks usalduse, truuduse eest, mis pidi väljenduma absoluutses kuulekuses nii üksikisiku kui ka kogukonna tasandil.

¹⁶² Morrow 2017: 156.

Lk 10,27 kohaselt oli Jeesus vastanud oma juudist õpetaja küsimusele teest igavese elu juurde tsitaadiga Dt 6,5: “Armasta Issandat, oma Jumalat, kõigest oma südamest ja kõigest oma hingest ja kõigest oma väest!”¹⁶³

Antud tsitaat on minu meelest üleminekuks ja ühendavaks sillaks Pentateuhi, Dt ja Uue Testamendi vahel, näidates kanooniliste tekstide arengut ajas, nende põhiidee jätkuvust ajast ja ruumist sõltumatult.

Leping, selle mõlemapoolne tingimusteta täitmine, oli juudi rahva ja jumala vahelise armastuse märgiks. Rahva, kelle jumal oli välja valinud: Iisrael oli jumala rahvas, kuna ta ei söönud verd, sest veri kuulus jumalale¹⁶⁴.

Kokkuvõttes võib Deuteronomiumi puhul välja tuua tähtsamad hermeneutilised järeldused:

1. Deuteronomiumi ei saa käsitleda ajalooramatuna, ajalooliste faktide kroonikana, pigem on see, nagu ka eelpool refereeritud: juudi rahva narratiiv, mille teaduslikul tõesusel ei ole tähendust tõsiusklike inimeste suhtumisele usku, jumalasse.

2. Pentateuhhi tuleb vaadelda omaaegse ühiskondliku arengu, tekkimise, muutumise ja arengu ajaloolises kontekstis, mitte kontekstualiseerimata võrdluses. Nii muutuvad tänapäeva inimeste jaoks mõistetavaks kohati liig karmid, koomilised jne kirjakohtad (nt leviraadi abielust keeldumise järgne häbistamine). Sageli on tekstis kõrvuti asetsevad seadused pärit erinevatest ajaloolistest/ühiskondlikest kontekstidest ja see muudab nende tõlgendamise paiguti keerukaks ja mõistmise problemaatiliseks.

3. Iisraeli rahva ja jumala suhe: seadused peegeldasid pühaduse ja puhtuse põhimõtet. Jumal sõlmis lepingu väljavalitud rahvaga, rahvaga, kes oli puhas ja austas jumala poolt määratud pühaduse reegleid, oli truu jumalale. Truudus tähendas kuuletumist jumalale, mis omakorda oli jumala ja rahva vahelise armastuse väljenduseks. Paljud tänapäeva mõistes „moraali“ küsimused olid mõtestatud kui püha rahva puhtuse põhimõtted. Jumal valis juudi rahva välja, rahva, kes on puhas: ei söö verd. Oluline on pöörata tähelepanu Dt 6,4–9 jumala kõnele, kus ta personifitseerib Iisraeli: Iisraeli rahvas on üks, tema vastutus ja kuulekus puudutab iga iisraellast ja samas Iisraeli kui tervikut.

¹⁶³ Clements 1989: 8.

¹⁶⁴ Morrow 2017: 173.

Clements selgitab, et deuteronomistide nägemuses said iisraellased oma ühtsuse jumalalt, kelle tahe tegi neist rahvuse [...], mis on suhtes jumalaga läbi väljavalituse ja lepingu¹⁶⁵.

4. Pentateuh kujutab ideaalühiskonna mudelit, kus vaeste, orbude, leskede eest hoolitsetakse, puudub liigkasuvõtmine ja vaba iisraellane on ligimesele vend. Võla tõttu orjusesse sattunud iisraellast ei tohtinud kohelda kui orja, vaid kui palgalist. Maa on antud jumala poolt iisraellastele, kuid kuulub tegelikkuses jumalale. Juubeliaastal tuli ideaalis maa ümberjagada, et iga iisraellane saaks kord oma maalapi. Samuti sai maaomanik, kes oli oma maa omandiõiguse kaotanud, seitsme aasta pärast oma maa taas tagasi. Puhke- ja juubeliaasta seadused olid paljus suunatud vaeste ja võlaorjusse sattunute kaitseks. Morrow väidab, et Juubeliaastat ei praktiseeritud teise templi ajal ega ka eksiilieelsel perioodil¹⁶⁶ [...] ja et juubeliaasta on piibliseaduse kõige utoopilisemaks ja idealistlikumaks väljenduseks¹⁶⁷. Lepinguraamat kirjeldab Morrow sõnul ideaalkogukonda, kus ei vajata vana riigiparaati ja mille kuningaks on jumal ise¹⁶⁸. Seadused on karmid, et tagada kord ja kuuletumine (nt sõnakuulmatu poja puhul), kuid paljusid seaduseid ei rakendatud arvatavasti kunagi ellu.

5. Tähtsaks printsipiiks oli kogukonnas valitseva rahu ja tasakaalu tagamine, seega vägivallast hoidumine ja selle piiramine. Tihti tsiteeritud ütlus „silm-silma, hammashamba vastu“, mis ühendab Pentateuhhi Hammurapi seadusega, oli mõeldud veritasu piirava, mitte vägivallale õhutava seadusena: kui kellelgi löödi silm peast välja, siis ta ei võinud kättemaksuna teist selle eest ära tappa, vaid võis ainult silma välja lüüa. Tahtmatu tapja saatmine pelgulinna täitis sama eesmärgi: piirata veritasusid, anda kohtumõistmine kohtunike kätte. Tahtmatu tapja pidi pagenduses viibima ja pattu kahetsema nii kaua, kui ülempreester suri. Ülempreestri surmaega aga ei olnud võimalik ette ennustada ja seega ka mitte karistuse pikkust.

6. Pentateuhi seadusandlust on peetud meestekeskseks: seaduse subjektiks on vaba iisraeli mees, kellele jumal andis maa, mida ta ei võinud ära anda ega müüa (maa kuulus jumalale ja oli iisraellastele vaid kasutada antud), erandiks oli võla katteks maa müümine, sel juhul ostis selle suguvõsas lähim meessugulane, et maa jääks suguvõsa omandiks.

¹⁶⁵ Clements 1989: 56.

¹⁶⁶ Morrow 2017: 185.

¹⁶⁷ Morrow 2017: 188.

¹⁶⁸ Morrow 2017: 84.

Sellest aspektist lähtuvalt tuleb ka mõista pärimisõigust ja ka leviraadi seadust (surnud venna naisele sündivat poega loeti surnud venna pojaks ja pärijaks). Tütar võis pärida, kui abiellus suguvõsa sees: st maa ja vara jäi suguvõsa piiresse.

Mees oli perekonna-suguvõsa pea ja sellest lähtus ka seadus: mees vastutas pere heaolu, käekäigu, jumalale kuuletumise eest.

Iisraellasest meesori võis teenida vaid seitse aastat, seejärel tuli ta vabastada, naisorje ei vabastatud, samas vaba iisraellannat ei tohtinud edasi müüa.

Vaadeldes aga seadusi, mis on karmimad naiste seksuaalse käitumise aspektist (abielurikkumine, minia hooramas käimine, isakojas hooranud tütarlaps), näeme, et tegu on järglasteliini puhtuse tagamisega, mitte aga meeste ja naiste erineva kohtlemisega seksuaalküsimuses. Mees ei olnud liini puhtuse garantiiks, lapsi kandis naine. Juudiks olemise esimeseks tingimuseks on juudist emast pärinemine, mis kajastub ka tänase päevani arusaamas, et juudi päritolu loetakse jätkuvaks naisliini pidi. Mees elas pärast surma edasi oma lastes (poegades), kes omakorda andsid vereliini edasi oma lastele. Vereliini, nii pere kui ka kogu Iisraeli rahva, puhtuse garantiiks oli aga naine, ema.

Naise positsioon emana, laste ilmalekandjana tuleb eriti esile meestevahelises kakluses vigastada saanud raseda naise puhul: siin on esikohal naise tervis ja karistuse määr sõltub naisele tekitatud vigastustest/surmast, mitte sündimata lapsest. Vigastuste eest tasu määrab naise mees, aga peame arvestama, et mees oli kõigis küsimustes vastutav pere materiaalse heaolu eest. Samas kodumajapidamises oli naiste agentsusel tähtis roll.

Ilmekaks näiteks on ka valesüüdistajad (naiste vastu valesüüdistuse esitanud mehed, peigmehed), kellele valesüüdistuste eest määratakse varalisi, kehalisi ja ka eluaegselt siduvaid abielukohustusi.

Omalt moel naise õigusi kaitsvaks seaduseks võib pidada ka leviraadi seadust ja leski puudutavat seadust, viimase rikkujat karistab jumal ise.

Vaadeldes erilise karmusega silma paistvat karistust (käe otsast raiumist) naisele, kes meeste tüli käigus haarab kinni mehe suguorganitest, tuleb meil näha selle teo tagajärge: vigastatud mees ei tohi pühakotta siseneda, ta võib jääda lastetuks. Antud juhul ei ole meil tegu moraalivastase teoga, vaid puhtuse- ja pühadusereeglite rikkumisega. Mees, kes on lastetu, kes ei saa jumalat pühakojas teenida, ei saa täita oma püha, lepingulist kohustust jumala ees. Niisiis astub naine selle teoga otseselt jumala vastu. Tegu ei ole siis mitte naise amoraalse käitumisega, vaid jumala loodu, tema eesmärkide kahjustamisega.

Pigem olen arvamusel, et Pentateuh on omandikeskne, nimelt maaomandi keskne. Mees, kes on saanud jumalalt maa kasutusse, vastutab selle eest ja ka selle eest, mis sel maal, st ühiskonnas toimub. Vaadeldes kuritegusid ja karistusi, näeme, et põhilisteks karistatavateks on mehed kui seaduse subjektid, kelle käes on maa ja vastutus selle eest: vabad iisraeli mehed.

7. Kindlasti tuleb tähele panna, et tänapäeva mõistes trakteeritavad kõlbluse- ja moraaliseadused kajastavad Pentateuhis eelkõige teoloogilist aspekti ja on mõistetavad läbi pühaduse ja puhtuse normistiku. Meie tänapäeva mõistes moraal/kõlblus oli siis teologiseeritud. Abielu käsitletakse metafoorilise võrdlusena jumala ja Iisraeli rahva lepingulise suhte kohta (Ho 1–3) ¹⁶⁹. Sellest johtuvalt on abielurikkumine truudusetuse märgiks jumala suhtes ja seetõttu eriti karmilt karistatav. Dt abieluseadused on seatud mitte ainult perekonna struktuuri tugevdamiseks, vaid ka tugevdamaks Iisraeli lojaalsust Jahvele ¹⁷⁰.

See tähendas aga, et naine oli põhivastutajaks suhte puhtuse tagamisel, vastutajaks kodu kui jumalakoja puhtuse ja pühaduse hoidmisel.

8. Piiblit on kasutatud ka orjuse õigustamiseks. Iisraeli ühiskonnas kasutati orjatööd, reeglina olid aga orjadeks sõjavangid, erandina võlaorjusse sattunud või kuriteo toime pannud vabad iisraellased. Nende puhul kehtis aga nõue nad seitsmendal orjuseaastal vabastada. Erandiks olid naised, keda orjusest ei vabastatud. Asjaolu oli seotud järglaste sünniga, peremehele naiseks või siis konkubiiniks olemisega. Orjusse langenud vaba iisraeli naist ei tohtinud mingil tingimusel edasi müüa.

Orjusse sattunud vaba iisraellast tuli ka orjuseaastail kohelda kui palgatöötajat, mitte orja. Seitsmendal aastal teda vabaks lastes tuli talle kaasa anda loomi jm, et ta ei lahkuks tühjade kätega: „siis ära saada teda minema tühje käsi“ (Dt 15,13). Võib küll polemiseerida selle üle, et üldse orjapidamine oli lubatud: siinkohal aga peame tulema tagasi aega ja ruumi, milles piiblitekstid sündisid. Ajalooliselt oli tava võtta orjadeks sõjavange. Vaba iisraellase orjastamist, saati veel röövimist ja orjusse müümist, karistati surmanuhtlusega.

Orjade kohtlemisel kehtisid reeglid, mis pidid iisraellastele meenutama nende endi orjuseaastaid: nt kehtis ka orjadele sabatiaeg. Kuigi orja staatus oli omandi ja vaba

¹⁶⁹ Morrow 2017: 245.

¹⁷⁰ Morrow 2017: 245.

inimese vahepealne, oli ka orja (mitteiisraellase) tapmise, vigastamise eest omanikule ette nähtud karistus, mitte küll vastavalt *lex talionis*'ele, nagu vaba iisraellase puhul.

Kui mees magas oma orjatariga, siis selle suhe tagajärjeks olid teatud kohustused mehele (Ex 21,7–11): kui mees tüdis armukesest, siis ei tohtinud ta naist välismaale müüa, kuna ei olnud teada, kas naist seal väärilikalt koheldakse. Kui peremees andis naise oma pojale, sai naine tütre staatuse, st vabaks orjapõlvest. Kui peremees võttis enesele uue armukese, pidi ta eelmisele tagama põhiõigused: lihatoidud, riided, seksuaalvahekorrad. Juhul kui neid kolme õigust ei tagatud, võis orjatar palja käsi lahkuda¹⁷¹.

Eeltoodust nähtub, et Piiblis püüti, ajastule vastavalt, tagada nii naiste kui orjade õiguseid.

¹⁷¹ Vejjola 1988: 184.

Kokkuvõte

Antud töö puhul oli keskseks uurimisteenaks Dt kui Pentateuhi kõige terviklikum ja kesksem osa, mis on kokkuvõtteks ja edasiarenduseks eelnevatele neljale raamatule. Olles antud Moosese testamendina juudi rahvale enne Tõotatud Maale astumist, sisaldab ta religioosse elu reegleid, on iga juudi spirituaalseks teejuhiks teel jumala juurde, teel jumala armastuse juurde, läbi kuuletumise ja reeglite järgimise.

Reeglid on vastuvaidlematult täitmiseks. Reeglite rikkumisele järgneb karistus. Kuna Dt-s on eelnevates Pentateuhi osades toodud seadusi edasiarendatud ja süstematiseeritud, oli Dt valimine Pentateuhi seadusandluse uurimiseks igati põhjendatud. Leidmaks süstematiseerimiseks sobivat alust, töötasin läbi seadused lähtuvalt sooritajast, kuriteost ja karistusest. Ilmnes, et tegijat ei saa aluseks võtta (tihti ei ole seaduses tegijat ära toodud), kuriteo alusel süstematiseerimine oleks võinud laiali valguda (tahtlus, hooletus, juhuslikkus jne). Eelnevast tulenevalt võtsin süstematiseerimise aluseks karistuse liigi. Täpsuse huvides süstematiseerisin lähtudes heebreakeelsetest sõnadest.

Esimeses peatükis süstematiseerisin Dt karistusseadustiku heebreakeelsete karistust märkivate sõnade põhjal. Karistusele eelnenud kuritegude analüüsimisel kasutasin erinevate kommentaatorite tekste, selgitusi ja võrdlesin neid omavahel, saamaks võimalikult selget ülevaadet kirjakohtades esitatud seadustest.

Teises peatükis tõin välja Pentateuhi nelja esimese raamatu karistusseadustikud ja võrdlesin neid Dt-s toodud korreleerivate kirjakohtadega, näidates seadusandluse arengut, täienemist ja muutumist, selle kujunemist Dt-s mitte ainult teologiseeritud käitumiskoodeksiks, vaid eetika-, õpetuskompleksiks, mis on aluseks juudi rahvale teel jumala armastuse juurde: „Kuule, Iisrael! Issand, meie Jumal Issand, on ainus. Armasta Issandat, oma Jumalat, kõigest oma südamest ja kõigest oma hingest ja kõigest oma väest!“ (Dt 6,5).

Kolmandas peatükis andsin põgusa ülevaate seadusloome erinevatest aspektidest ja võrdlesin sellest lähtuvalt Dt ja tänapäeva karistusseadustiku erinevusi ja sarnasusi. Samas peatükis tõin välja ka eelnevate peatükkide põhjal tehtud hermeneutilised järeldused.

Kui lahti mõtestada ja mõista Pentateuhhi tänapäeval, peame silmas pidama, et see koosneb erinevatel ajastutel kirjutatud-koostatud tekstidest, mis on läbinud redaktsioonide, lühendamiste ja täiendamiste pika tee. Oluline on ka silmas pidada tõlkimise käigus teksti muutumist vastavalt ajastule ja keeleruumile (vt lk 22 eestikeelse piiblitõlke kommentaari Dt 25,11–12: teistes keeltes kasutatava sõna „suguelundid“ asemel on eestikeelne piibel kasutanud sõna „häbe“, eksides nii terminoloogiliselt). Lisaks on iga tõlge interpretatsioon, kandes selle tegija käekirja, tema arusaamu ja intellektuaalset tausta. Niisiis, vaadeldes Piiblit kui erinevate ajastute tekstide kogumikku, peame arvestama ka korduvate tõlgete puhul tekkivaid keelevariatsioone. See tähendab, et meil ei ole tegemist ühtse ja homogeense teosega, vaid pigem „lapitekiaga“, mille traageliidid paistavad veel sajandite taha ja annavad uurimisainet teadlastele, kes toetudes erinevatele eksegeesi meetodikatele püüavad määratleda tekstide päritolu, vanust ja vastastikuseid seoseid.

Eelnevast johtuvalt ei saa me käsitleda Pentateuhhi kui ajalooramatut, milles peegeldub ajaloosündmuste kroonika. Ajaloofaktide täpsusel ja tõesusel ei ole uskliku inimese seisukohalt määravat tähendust, see ei mõjuta kuidagi tema suhtumist usku, jumalasse. Pentateuh on ühe rahva, juutide, lugu teest oma jumala juurde. Metafoorselt käsitledes märgib kulgemine Gn-st Dt-sse inimese maist teekonda täiuslikkusele, paremusele, mille sihiks on jõudmine Tõotatud Maale, ellu jumalaga.

Vaadeldes Pentateuhi seadusi, neis määratletud karistusi, peame heitma pilgu sajanditetagusele ühiskonnale, selle arengule. Peame arvesse võtma, et kõrvuti on sattunud erinevatest tekstidest ja ajastutest pärinevad seadused, mis muudab kohati keerukaks nende mõistmise ja tõlgendamise, st peame vaadeldava teksti paigutama tolleaegsesse aega ja ruumi. Oluline on proovida mõista funktsiooni ehk *Sitz im Leben*'it. Tekstide puhul on vajalik esimese faktorina vaadelda nende eesmärki: tegemist on teoloogiliste tekstidega. Seega tähtsaimaks on jumal ja Iisraeli rahva suhe temaga. Jumal on Iisraeli rahva välja valinud, see on tema rahvas, kellega ta on sõlminud lepingu, lepingu, mis kohustab juute olema sõnakuulelikud, täitma lepingut, sest muidu tabab neid

kaos ja õnnetus. Rahvas, st nii kogu rahvast kui ka igäüht eraldi. Kõigi patt on igäühe patt ja *vice versa*. Kõik ühe eest ja üks kõigi eest vastutus: juudi rahval tervikuna ja igal juudil üksikisikuna on leping jumalaga.

Rahva armastus jumala vastu avaldub truuduses, armastuses: kuulekuses. Metafoorina on mõistetud, et jumal on juudi rahvaga abielus. Siit johtuvalt on igasugune pettus, truudusetus, abielurikkumine otseselt jumalale truuduse murdmine.

Üleastumisi ei saa vaadelda tänapäeva moraali ja kõlbluse lähtekohast, vaid need on pühaduse- ja puhtusereeglite rikkumised. Seda ilmestab fakt, et antud kuriteod kuuluvad pühaduseseaduse kogumikku.

Teine aspekt, mis eriti puudutab suhtumist naiste poolt puhtusereeglite rikkumist ja eriti rangete karistusmeetmete rakendamist, seondub vereliini puhtuse pidamisega, sellega, et naine, ema, on juutluse määramisel otsustavaks teguriks. Jumal oli loonud esimese inimese, mehe, kelle ülesandeks oli oma vereliini jätkamine ja selle puhtuse hoidmine. Seetõttu oli suhtumine naise poolt puhtusereeglite rikkumisse eriti karmilt karistatav: mees pidi olema kindel, et tema lapsed on tegelikult ka tema poolt sigitatud. Samas oli naise agentsus pere ja kodu piires tagatud ning mehel lasus vastutus pere ülalpidamise eest. Ja mitte ainult kitsalt oma perest lähtuvalt, vaid ka suguvõsa silmas pidades, millest annab hea näite leviraadi seadus. Jumal andis maa mehele, sellest lähtuvalt oli seaduse subjektiks enamasti mees. Maad ei tohtinud müüa, see pidi jääma suguvõsa omandiks, seetõttu ei pärinud tütreid maad: erandiks oli suguvõsasisene abiellumine. Naise häbistamise, vägistamise, vigastamise, orjaks müümise (iisraeli vaba naise, aga teatud juhtudel ka naiseks võetud sõjavangi) eest oli määratud karistus. Lesknaistele liiga tegemise eest karistas jumal ise. Pentateuhhi, selle seadusandlust, tuleb vaadata kui ideaalriigi, jumalariigi ülesehitust: sabbatiseadused orjade ja teenijate kaitseks, seitsmeaastane tsükkel iisraellasest orja orjusest vabastamise puhul, juubeliaastal toimuv maa ümberjagamine jmt olid reeglid, mida reaalelus arvatavasti mitte kunagi või siis harva ellu rakendati. Ehitati üles jumalariiki, mis justkui ei vajaks riigiparaati: jumal ise on kuningas – valitseja ja rahvas kuuletub otse talle.

Suhtumine orjusesse ja orjadesse lähtus omast ajastust: tolele ajale oli iseloomulik orjadeks võtta sõjavange, ja nii oli see ka Iisraelis. Samas, vaba iisraellast ei tohtinud röövida ega orjusse müüa, see oli surmaga karistatav (erandkorras võis võla katteks iisraellast võtta orjatööle kuueks aastaks, seitsmendal tuli ta aga vabastada ja moongi

kaasa anda). Orja tapmine ja vigastamine oli karistatav, mitte küll sama seaduse alusel nagu vaba iisraellase puhul, aga siiski.

Sageli on käsitletud Pentateuhi seadusi võrrelduna Hammurapi seadusega: “silm-silma vastu, hammas hamba vastu”. Tegelikuses oli seaduse mõte piirata veritasu, liigse vägivalla kasutamist: kui kellelgi löödi silm välja, siis kättemaksuks ei tohtinud näiteks teist selle eest ära tappa. Rakendati võrdse kohtlemise seadust – *lex talionis*’t. Sama eesmärki, liigse vägivalla ja omakohtu ohjeldamist, täitis ka seadus pelgulinnadesse pagendamisest, kus tahtmatu tapmise sooritanud kurjategija sai varjuda ülempreestri surmani ja oma teo eest nii karistust kanda ja pattu kahetseda. Seadustega püüti tagada ühiskonna tasakaal ja selle liikmete võrdne kohtlemine. Kõige karmimalt, surmanuhtlusega, karistati pühaduse- (valeprohvetluse, ebajumalakummardamise, nõidumise, zoofiilia) ja puhtusereeglite (abielurikkumine, vägistamine) rikkujaid. Teise inimese, jumala poolt loodu, tahtlik tapmine lõppes alati surmanuhtlusega. Ema ja isa needmine, nende vastu lugupidamatuse ülesnäitamine olid rasked pühadusevastased kuriteod, kuna vanemate eest hoolitsemist, neile kuuletumist ja nende austamist seostati nende, kui jumala autoriteedi esindajate, austamisega, seega üleastumised sellest seadusest olid võrdsustatud jumala enese vastu lugupidamatuse ülesnäitamisega.

Varguste puhul, eriti mis puutub loomade kui töö- ja elatusvahendite vargusse, peame arvestama, et kurjategija seadis ohtu perekonna ellujäämise, seega jumala poolt loodud inimeste elu – seega sooritas pühadusevastase teo. Tänapäeva kontekstis antud kuritegu on suunatud küll ligimese vara vastu, ei ole aga seostatav nii drastiliste tagajärgedega.

Pentateuhi lugemisel ja mõtestamisel, seletamisel tuleb lähtuda ajaloolisest ja teoloogilisest taustast, mille alusel on võimalik tekste tänapäeva lugejale lahti rääkida, luua kontakt teksti ja lugeja vahel. Ühiskond on pidevas muutumises, sellega seoses muutub ka keel, tekivad uued sõnad, väljendid, unustusehõlma kaovad ühiskonna arenedes kadunud tegevuste, esemete, kommete jne tähendust kandnud sõnad. Teksti tuleb tõlgendada, leida see osa, mis tänapäeva lugejat kõnetab, millega saab seoseid ja paralleele tõmmata. Seejuures on tähtis uute piiblitõlgete tegemine pidevalt muutuv keeleruumis. Vastasel juhul jääb tekst lugejale kaugeks ja arusaamatuks, selles peituv tarkuseiva võibki leidmata jääda. Fundamentalistide lipulause, et piibliteksti tuleb võtta sõnasõnalt, ei too küll jumalasõna inimestele lähemale ega küllastajaid kirikusse juurde.

Tulles Dt juurest tänapäeva seaduste juurde näeme, et ka perekonnaseadus kohustab oma vanemate eest hoolitsema, teist inimest ei tohi tappa, keelatud ja karistatav on vägistamine, orjastamine. Karistusseadustik sätestab karistuse varguse eest. Siiski räägime siinkohal samadest karistustest erinevas raamistikus: kui tänapäeval on nende seaduste aluseks inimõiguste kaitse, siis Pentateuhi seaduseloome aluse moodustab eelkõige teoloogilisest aspektist kantud reeglistik. Vanemate eest hoolitsemine on tänapäeval seotud inimõigustega, humaansuse ja hoolivusega, mitte kohustusena jumala ees, kelle autoriteedi kandjaks on maises elus vanemad. Kui mõrvarile Dt-s sai karistuseks surm, siis enamikus Euroopa riikides surmanuhtlus ei ole enam karistusvorm. Siingi saame rääkida inimõigustest: ka mõrvari õigusest elule. Teisalt, ka uurimisprotsessis võib juhtuda vigu ja ilmned, et mõrvaiks kuulutatu ei olnudki süüdlane. Hukatut aga ellu äratada ei õnnestu. Ühiskond liigub humaansuse poole ja üks selle näitajaid on vägivalda vähendamine, ka kurjategijate suhtes. Pentateuhi mõistes peame arvestama aga hoopis teise aspektiga: karm karistus järgnes jumala loodu hävitamisele, ainult jumalal oli õigus võtta see elu, mille ta loonud oli (Gn 6,7). Rääkides isikuvastasest kuriteost tänapäeva mõistes, vägistamisest, näeme, et Pentateuh käsitleb antud tegu kui puhtusreeglite rikkumist, mis paneb ohtu pere vereliini puhtuse. Naine on vastutav pere järglaste vereliini puhtuse eest, naine on ka juutluse kandja – niisiis iga puhtusreeglite rikkumine on karmilt karistatav. Tänapäeva seaduse seisukohast käsitleme me antud kuritegu kui seksuaalse enesemääramise vastast tegu. Seadus ei sätesta vägistamise objektina mitte naist, vaid inimest. Seevastu Pentateuhi vägistamist puudutavates kirjakohtades on objektiks alati naine.

Orjus ja orjastamine – nii tänapäeval kui ka Deuteronomiumis on orjastamine karistatav. Pentateuhis lausa surmanuhtlusega. Taas peame aga vaatama teksti sisu: Pentateuh käsitleb vaba iisraellase orjastamist. Teisest rahvusest, eriti sõjavangidena, orjadeks võtmist kuriteona ei kvalifitseerita. Siinkohal on tähtis mitte unustada ajaloolis-kriitilise meetodi tähtsust Pentateuhi tekstide lugemisel: sõjavangide orjaks võtmine oli tollel ajahetkel loomulik käitumisviis. Tänapäeval räägime me INIMESE, sõltumatult rahvusest, orjastamise keelust ja peame vabadust üheks inimõigustest.

Eeltoodust johtuvalt võime kindlalt väita, et Pentateuhi, aga ka teiste vanade tekstide, lugemine vajab taustateadmisi ja asjatundlikku tõlgendamist ja mõtestamist, mõistmaks

neis kirjapandut, loomaks silda erinevate ühiskondade vahel, toomaks välja igihaljaid teemasid ja eksistentsiaalseid küsimusi, mis kõnetavad meid ajastute üleselt.

Lühendid

Dt – Deuteronomium

EKSS – Eesti keele seletav sõnaraamat

EL – Euroopa Liit

EV – Eesti Vabariik

Ex – Exodus

Gn – Genesis

Ho – Hoosea

Jos – Joosua

KarS – karistusseadustik

Lv – Leviticus

Nm – Numeri

PKS – perekonnaseadus

11Q19 66,4–5 – Qumrani käsikirjad

Õp – Õpetussõnad

1Kn – Esimene Kuningate raamat

Kasutatud allikad

- Annus, A. 2003. Apodiktalise seadusesõna algupärast. – *Usuteaduslik Ajakiri*, nr. 1(51), 3–14.
- Bible Hub*. URL: <https://biblehub.com/interlinear/> (vaadatud 08.12.2022).
- Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon, Unabridged*, Electronic Database. Biblesoft. 2002, 2003, 2006. BibleHub. URL: <https://biblehub.com/bdb/1.htm> (vaadatud 08.12.2022)
- Christensen, D. L. 2001. *Deuteronomy 1:1–21:9*. Word Biblical Commentary, Vol. 6A. Nashville: Nelson.
- Christensen, D. L. 2002. *Deuteronomy 21:10–34:12*. Word Biblical Commentary, Vol. 6B. Nashville: Nelson.
- Clements, R. E. 1989. *Deuteronomy*. – Old Testament Guides, Vol. 11. Sheffield: JSOT Press.
- Craigie, P. C. 1976. *The Book of Deuteronomy*. – The New International Commentary on the Old Testament, kd. 2. Grand Rapids: Eerdmans.
- Eesti keele seletav sõnaraamat*. 2009. URL: <https://www.eki.ee/dict/ekss/>.
- Ford, F.D. 2013. *Teoloogia. Põgus sissejuhatus*. Tõlkinud Anne Kull. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Gertz, J. Ch. 2012. *The Legal Text of the Pentateuch*. T&T Clark Handbook of the Old Testament. Edited by Gertz, J. Ch. Berlejung, A., Schmid, K. and Witte, M. London: T&T Clark International, 3–30.
- Herrmann, L. G. 2017. Abortion: Jewish Textual Perspectives Compiled by Rabbi Lauren Grabelle Herrmann. – Sefaria.org, December 15. URL: <https://www.sefaria.org/sheets/92013?lang=bi> (vaadatud 25.02.2023).
- Jõgi, A. 2021. Justiitsminister Maris Lauri arutles koos Tartu naistearstidega, kas ja mis on vägistamise definitsioonis vildakat. – *Tartu Postimees*, 11. juuni. URL: <https://tartu.postimees.ee/7270285/justiitsminister-maris-lauri-arutles-koos-tartu->

- naistearstidega-kas-ja-mis-on-vagistamise-definitsioonis-vildakat (vaadatud 31.03.2023).
- Kaiser, O. 1992. *Grundriss der Einleitung in die kanonischen und deuterokanonischen Schriften des Alten Testaments: Die erzählenden Werke*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn.
- Karistusseedustik. 2023. – *Riigi Teataja*, RT I, nr. 27, URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/106082022027> (vaadatud 03. 04. 2023)
- Lahe, J., Nõmmik, U. 2014. Lühike sissejuhatus ajaloolis-kriitilisse meetodisse. – *Kirik ja teoloogia*, nr. 116, 28.02.2014.
- Levin, C. 2013. *Vana Testament*. Tõlkinud Kadri Metsma. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Marshall, J. W. 1993. *Israel and the Book of the Covenant. An Anthropological Approach to Biblical Law*. – Soc. of Biblical Literature. Dissertation, Series 140. Atlanta: Scholars Press.
- The Merriam-Webster Dictionary*. 2022. New-York: Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com/>.
- Mišnatraktaat „Sabat“ (Šabbat)*. Piibel kontekstis 2. 2015. Heebrea keelest tõlkinud Kalle Kasemaa. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Morrow, W. S. 2017. *An Introduction to Biblical Law*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Narits, R. 2002. *Õiguse entsüklopeedia*. Tallinn: Juura.
- Nõmmik, U. 2008. Pentateuhi ajalooliskriitilise uurimise seisust. – *Usuteaduslik Ajakiri*, nr 1(57), 3-24.
- Nõmmik, U., Tasmuth, R. 2006. Sissejuhatus eksegetikasse. – *EELK Usuteaduse Instituudi toimetised*, nr. 14. Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut.
- Otto, E. 2001. Heebrea Piibli mõju inimõigustele. Tõlkinud Amar Annus. – *Akadeemia*, nr. 5, 955–976.
- Perekonnaseadus. 2023. – *Riigi Teataja*, RT I, nr. 2. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/111012023011> (vaadatud 03.02.2023).
- Piibel. 1997. *Piibel.net*. URL: <https://eelk.ee/et/piibel/piibel-veebis/> (vaadatud 08.12.2022).

- Pöldsam, A. 2022. Kuidas tõlkida kannatust ehk nutulaulude raamatu tõlkimisest uuemate teaduslike lähenemiste taustal. – *Usuteaduslik ajakiri*, nr 2(82), 94–123.
- Rad, G. von. 1975. *Deuteronomy: A Commentary*. – The Old Testament Library, kd 4. Philadelphia: The Westminster Press.
- Raska, Ed. 2010. *Olemise õigus*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Van Seters, J. 2003. *A Law Book for the Diaspora: Revision in the Study of the Covenant Code*. New York: Oxford University Press.
- Veijola, T. 1988. *Dekalogi: Raamatullisen etiikan perusteita*. Suomen Eksegeettisen Seuran Julkaisuja, nr 49. Helsinki: Kirjapaino Raamattutalo.
- Wessels, W. 1992. *Old Testament Science and Reality*. Pretoria: Verba Vitae Publishers.

The Penal Code in Deuteronomy in the Light of Its Emergence and Modern Law

Summary

In this research I have addressed three questions:

1. What are the foundations and principles of distributing justice in Deuteronomy corresponding with punishment which, as result, follows crime?
2. What are the similarities and differences of law code in Pentateuch and present day legislature?
3. What hermeneutical conclusions we can do researching Pentateuch's penal law?

As a method, I have in the present research used qualitative method, which includes close reading, literary-, form- and tradition-criticism. Historical-critical method allows to place a text in time and place and so view the text in the historical context of social, cultural circumstances, *Sitz im Leben*.

For this purpose, I started with systematization of crimes in all five books of Pentateuch. It appeared to not enable to have an apparent overview of crimes, as different components (intentionality, negligence, carelessness etc.) would make the picture very diverged. So, I decided to systematize Pentateuch's penal code by punishments, the consequences of breaking the law.

I analyzed all five books of Pentateuch and as result created three tables using the Hebrew verb that was used to indicate a way of punishment, to be sure that the translation into Estonian language was adequate, not just synonymous. This formed the basis for the systematization of ways of punishments and grouping them into three tables: by the verbs used, the translations by BDB, frequency of verbs used. Also, it shows the particular law collection, where this scripture belongs. These tables are added to the study.

In the first chapter I have analyzed Deuteronomy as the most comprehensive part of Pentateuch, which can be taken for the summary of all previous four books. It is a testament of Moses to the Jewish people before crossing the Jordan river. It is very symbolic as in Pentateuch flowing water symbolizes purification. So, God has fulfilled his part of the Covenant, has brought Jews to Holy Land, has freed them from slavery. Now it is up to the Jewish people to fulfill theirs: to carry out God's laws, live in purity and sanctity, obey and be faithful, which all means to love God. Deuteronomy is the ultimate and also the last time (first time the law was given in Exodus) law is enacted before crossing the river and reaching the Promised Land. We could also say that Deuteronomy is the bridge between Pentateuch and New Testament: as R. E. Clements pointed out, Jesus answered his Jewish teacher's question about the way to eternal life by citing Deuteronomy 6,5 – "You shall love the Lord Your God with all Your heart, and with all Your soul, and with all Your strength, and with all Your mind; and Your neighbor as Yourself."¹⁷²

In the second chapter I have analyzed the first four books of Pentateuch to use it as a background to Deuteronomy. I have compared correlating laws in these books to see changes caused by editing, additions etc.

In the third chapter I have given a short introduction to different theories of law (natural law, positivist law, common law) and compared some penal laws in Pentateuch and the Penal law of the Estonian Republic, also trying to find hermeneutical conclusions of the present research.

Crimes which seem to be identical have different content and of course different punishments, depending on time and place and the development of society.

Hermeneutical conclusions give us the key to understand Pentateuch as a mosaic of texts of different authors of different times. We must not understand and interpret these texts as historical chronicle. For true believers these texts are a form of a dialogue with God, and historical authenticity is not relevant.

These texts should be understood as narratives of the Jewish people, these laws should be regarded from the point of view of theologized law, not of the present day moral. Everything is about purity, holiness and obedience to God, thus a form of true love and fidelity. To interpret these texts the inner thoughts of authors should be understood.

¹⁷² Clements 1989: 8.

From this point of view the laws about slavery, adultery, androcentrism etc. would show us their real purpose and content.

The central theme of the present research was Deuteronomy as the most comprehensive and central part of Pentateuch, which could be seen as a conclusion and further development of previous four books of Pentateuch. It is the testament of Moses, given to the Jewish people before stepping onto Holy Land and consisting of rules of religious life, rules which are each and every Jew's guide to God. These rules should not be broken by anyone because each and every member of the society and all the people of Israel are supposed to follow them.

Pentateuch should not be taken for a history book: the chronicle, the historical facts have nothing to do with true believers' faith in God. Progression from Genesis to Deuteronomy can metaphorically be seen as a human being's pilgrimage, an earthly journey to perfection, a journey the purpose of which is to reach Holy Land and to the life with God.

Reading Pentateuch laws it should be realized that these texts had been written by different authors at different times, which have later been conjoined, making interpreting quite difficult. We must keep in mind that they are theological texts, thus God and the Jewish people's relation with him is the most important purpose of them. God has chosen the Jewish people, has made Covenant with them, therefore everybody's sin is the sin of all the Jews and *vice versa*. Crimes should not be seen as breaking of moral laws because actually they break the laws of holiness and purity. Crimes of adultery should be regarded considering this, too.

In addition to this, adultery should be regarded, considering the purity of bloodline: as women bear children, they guarantee the purity of bloodline. That is why the laws against crimes of adultery, especially when concerning women, are so severe.

Enslaving shouldn't be regarded from the point of view of our society. Historically, taking slaves in wars was a common custom. So, taking war slaves was accepted as normal. Only enslaving "brothers", Jews were punished with death. Enslaving those was only accepted if debt slavery, which could last six years the most, after that slaves had to be released and not sent away empty handed.

Pentateuchal laws tend often be interpreted in the light of Hammurapi's Codex: "an eye for an eye". Actually the laws were supposed to limit blood feuds, excessive use of

violence. *Lex talionis* meant the law of equal treatment. That was the reason for founding cities of refuge, where criminals who did not attempt to murder could escape from blood feud.

The most severe punishment was administered for crimes against holiness and purity: false prophecy, idolatry, sorcery, zoophilia and adultery, rape. Murder was always punished by death: killing a human being, the creation of God, was one of the worst crimes, as well as cursing, violating, disobeying parents, who were regarded as representatives of God's authority. These were crimes of not respecting God himself.

When taking a look at crimes of stealing, especially stealing of animals (oxen etc.) it must be comprehended that crime endangered people's lives, depriving them of livelihood which could result with death of starvation. Therefore it was severely punished. At modern times, thieves are punished but not as severely because usually thefts don't bring on as drastic results as at ancient times.

When reading and interpreting Pentateuch one should proceed from the historical and theological background, look for parallels with the present time, create a contact between the text and the reader, who might not understand archaic words and expressions some of which may have been totally forgotten. It is very important to get new translations of biblical texts to bring them closer to reader and help to understand them. When speaking about different punishments in Deuteronomy and at present day, it might seem that the crimes/obligations are similar: we must take care of our parents, we must not kill another human being, we must not rape, enslave, steal. But these crimes are now discussed in a different frame: in modern times, human rights form the base of the laws, in biblical texts the theological law code does. Taking care of parents is based on human rights, humanity, and regard, not as duty before God.

European countries do not have death penalty any more, again based on human rights and humanity. In Pentateuch crime against God's creation – human life – was punished with death. Only God has the right to destroy what he has created.

Concerning rape, it was a crime against the purity of blood, therefore rape was always a crime against purity, the purity of bloodline because accordingly to Judaism women are the bearers of Judaism. These days rape is defined as a crime against sexual self-determination and the victim is defined as "human being".

Enslavement was and is punished; in Pentateuch enslaving free Israelites was punished by death. Again, one should use history critical methods: historically taking war slaves was common. In modern times enslaving A HUMAN BEING, regardless of his/her nation, is prohibited. The right to freedom is one of human rights.

Conclusion: It has to be said that Pentateuch and other ancient texts demand background knowledge and knowledgeable interpretation to be able to understand the texts, to create bridges between different societies, to find perennial items and existential questions that talk to us across the ages.

Lisa 1. Karistused kirjakohtade järgi

Kirjakoht	Termin ¹⁷³	BDB	Kogumik	Mille eest	Kellele
Gn 17,14	<i>krt ni.</i>	(ära) löikama, <i>nikreta</i>		ümber löikamata jätmine	mees
Gn 34,2; 34,25–31	<i>mvt</i>	surema, <i>mot jumat</i>		Iisraeli neitsi vägistamine	mees
Ex 21,12	<i>mvt</i>	surema, <i>mot jumat</i>	Lepinguraamat	löömine, fataalse tagajärjega (surm)	tapja
Ex 21,13	<i>nvs</i>	pagema, <i>nus</i>	Lepinguraamat	ettekavatsemata/tahtmatu tapmine	tapja
Ex 21,15	<i>mvt</i>	surema, <i>mot jumat</i>	Lepinguraamat	ema-isa löömine	lööja (lapsed)
Ex 21,16	<i>mvt</i>	surema, <i>mot jumat</i>	Lepinguraamat	inimrööv ja -müük	igauks
Ex 21,18–19	<i>ntn</i>	andma (tagasi) <i>natan</i>	Lepinguraamat	löömine tüli käigus	lööja, mees
Ex 21,20–21	<i>nqm</i>	kätte maksuma, <i>naqam</i>	Lepinguraamat	oma orja kepiga surnuks löömine	orja omanik
Ex 21,22	<i>'nš</i>	trahvi maksuma, <i>'anuš je 'aneš</i>	Lepinguraamat	raseda naise tõukamine vigastusi põhjustamata	mees
Ex 21,23–25	<i>nepesš</i>	hing hinge vastu, <i>nepesš taḥat nepesš</i>	Lepinguraamat	raseda naise tõukamine vigastusi põhjustades	mehed
Ex 21,28–32	<i>mvt, pidjom</i>	surema, lunaraha, <i>pidyom</i>	Lepinguraamat	tervisekahjustuse tekitamine hooletuse tõttu	härja omanik
Ex 21,29	<i>mvt</i>	surema, <i>mot jumat</i>	Lepinguraamat	inimese surm, põhjustatud härja poolt	härja omanik
Ex 21,31	<i>mvt</i>	surema, <i>mot jumat</i>	Lepinguraamat	poja või tütre surm härja pusklemise läbi	härja omanik
Ex 21,33–34	<i>šlm pi., kesep</i>	hüvitama, <i>šillem</i> , raha maksuma, <i>šub kesep</i>	Lepinguraamat	looma surma põhjustamine hooletuse tõttu	kaevu omanik, -tegija
Ex 21,35–36	<i>šlm pi.</i>	hüvitama, <i>šillem</i>	Lepinguraamat	looma surma põhjustamine hooletuse tõttu	härja omanik
Ex 21,37	<i>šlm pi.</i>	hüvitama, <i>šillem</i>	Lepinguraamat	lamba, härja vargus	varas
Ex 22,1–2	<i>damim</i>	veresüü, <i>damim</i>	Lepinguraamat	varga tapmine päevavalguses	(maja-)omanik

¹⁷³ Bible Hub. URL: <https://biblehub.com/interlinear/> (vaadatud 08.12.2022).

Kirjakoht	Termin ¹⁷³	BDB	Kogumik	Mille eest	Kellele
Ex 22,1–2	šlm pi.	hüvitama, <i>šillem</i>	Lepinguraamat	sissemurdmise eest	varas
Ex 22,1–2	mkr	müüma, <i>makar</i>	Lepinguraamat	hüvituse maksmata jätmise vara puudumisel	varas
Ex 22,3	šlm pi.	hüvitama, <i>šillem</i>	Lepinguraamat	loomavargus	varas
Ex 22,4	šlm pi.	hüvitama, <i>šillem</i>	Lepinguraamat	põllu ja viinamäe kahjustamine	kahju tekitaja
Ex 22,5	šlm pi.	hüvitama, <i>šillem</i>	Lepinguraamat	kahju tekitamine saagile, põllumaale tulekahju tõttu	tule süütaja
Ex 22,6	šlm pi.	hüvitama, <i>šillem</i>	Lepinguraamat	hoiustatud asjade vargus	varas
Ex 22,8	šlm pi.	hüvitama, <i>šillem</i>	Lepinguraamat	asjade, loomade omastamine	hoiustaja
Ex 22,9–11	šlm pi.	hüvitama, <i>šillem</i>	Lepinguraamat	hoiule antud loomade huku, varguse põhjustamine hooletusest	hoiustaja
Ex 22,13	šlm pi.	hüvitama, <i>šillem</i>	Lepinguraamat	laenatud looma surma põhjustamine hooletusest	laenaja
Ex 22,15–16	mhr	omandama pruudiluna eest, <i>mahar</i>	Lepinguraamat	kihlatud neitsiga magamine	võrgutaja
Ex 22,17	lo' hjh	elama eitav vorm, <i>lo' haja</i>	Lepinguraamat	nõidumise eest	nõid
Ex 22,18	mvt	surema, <i>mot jumat</i>	Lepinguraamat	zoofiilia	igauks
Ex 22,19	h̄rm ho.	neetud olema, <i>h̄aram</i>	Lepinguraamat	teistele jumalatele kummardamine	igauks
Ex 22,21–23	hrg	tapma, <i>harag</i>	Lepinguraamat	leskede ja orbude halvasti kohtlemine	igauks
Ex 21,26–27	šlh pi.	(millegi eest) ära saatma, <i>šilleh</i>	Lepinguraamat	oma orja hamba, silma vigastamine	orja omanik
Ex 31,14	mvt	surema, <i>mot jumat</i>	Kogudusetelgi seadus	hingamispäeval töötegemise eest	igauks
Lv 5,21–24	šlm pi.	hüvitama, <i>šillem</i>	Ohvritoora	patt omastamisest/riisumisest ja valevandumisest	valevanduja
Lv 4,2–3; 13–14; 22– 23; 27–29	h̄aṭa't	patuohver, <i>h̄aṭa't</i> , süü- ' <i>ašam</i>	Ohvritoora	patustamine, ka tahtmatu	patustaja
Lv 7,20	krt ni.	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>		roojasena tänuohvriliha söömine	roojane sööja
Lv 7,21	krt ni.	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>		roojast asja puudutanuna tänuohvri söömine	roojane sööja

Kirjakoht	Termin¹⁷³	BDB	Kogumik	Mille eest	Kellele
Lv 17,10	<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>	Pühaduseseadus	vere söömine	vere sööja
Lv 18,6–30	<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>	Pühaduseseadus	keelatud abielud ja vahekorrad	keelust üleastuja
Lv 19,5–8	<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>	Pühaduseseadus	tänuohvri söömine kolmandal päeval	keelust üleastuja
Lv 19,20–21	<i>biqqoret, 'aşam</i>	karistus, <i>biqqoret</i> , süüohver, <i>'aşam</i>	Pühaduseseadus	teise omaniku orjatari magatamine	magataja
Lv 20,2	<i>mvt, rgm</i>	surema, <i>mot jumat</i> , kividega surnuks viskama, <i>ragam</i>	Pühaduseseadus	annab lapse Moolokile: laseb tal uskuda teisi jumalaid	lapsevanem
Lv 22,3	<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>	Pühaduseseadus	roojasena pühadele andidele liginemine	igäüks
Lv 20,6	<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>	Pühaduseseadus	posijate, teadmameeste, nõidade poole pöördumine	igäüks
Lv 20,14	<i>šrp</i>	põletama, <i>šarap</i>	Pühaduseseadus	naise ja tolle ema samaaegne „võtmine“	mees
Lv 20,27	<i>mvt, rgm</i>	surema, <i>mot jumat</i> , kividega surnuks viskama, <i>ragam</i>	Pühaduseseadus	nõidumine, posimine	nõid, posija
Lv 20,17–18	<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>	Pühaduseseadus	magamine kuuveres naisega mehe poolt	mees
Lv 20,20–21	<i>'aririm hjh</i>	lastetuks jääma, <i>'aririm haja</i>	Pühaduseseadus	sugulastevahelised keelatud vahekorrad	mees
Lv 21,9	<i>šrp</i>	põletama, <i>šarap</i>	Pühaduseseadus	preestri tütre hooramine	preestri tütar
Lv 23,29–30	<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>	Töötuseseadus I ja kümnnise seadus	lepituspäeva töökeelu rikkumine	igäüks
Lv 24,16	<i>mvt, rgm</i>	surema, <i>mot jumat</i> , kividega surnuks viskama, <i>ragam</i>	Pühaduseseadus	jumala nime teotamine, pilkamine	võõras või päriselanik
Lv 24,17	<i>mvt</i>	surema, <i>mot jumat</i>	Pühaduseseadus	tapmine	igäüks

Kirjakoht	Termin ¹⁷³	BDB	Kogumik	Mille eest	Kellele
Lv 24,18	<i>šlm pi.</i>	hüvitama, <i>šillem</i> , hing hinge vastu, <i>nepeš taħat nepeš</i>	Pühaduseseadus	võõra karilooma tapmine	looma tapja
Lv 24,19–20	<i>‘šh, ntn</i>	tegema, <i>‘aša</i> , andma, <i>natan</i>	Pühaduseseadus	teise inimese vigastamine	igauks
Lv 24,21	<i>šlm pi., mvt</i>	hüvitama, <i>šillem</i> , surema, <i>jumat</i>	Pühaduseseadus	inimese tapmine	igauks
Lv 27,29	<i>mvt</i>	surema, <i>mot jumat</i>	Pühaduseseadus	vande alla sattumine	vande alla pandu
Nm 3,38	<i>mvt</i>	surema, <i>jumat</i>		võõra poolt koguduse telgile lähenemine	võõras
Nm 5,6–8	<i>švb hi., ntn</i>	tagasi andma, <i>hešib</i> , andma, <i>natan</i>	Puhastusohver ja -vesi	inimlik patt (tahtlus)	patustaja
Nm 5,12–15	<i>qorban</i>	ohver, <i>qorban</i>	Puhastusohver ja -vesi	armukadedus	mees
Nm 5,20–22	<i>šib‘at ha‘ala</i>	needuse töötus, <i>šib‘at ha‘ala</i>	Puhastusohver ja -vesi	magamine teise mehega	naine
Nm 15,27	<i>ħaħa‘t</i>	patuohver, <i>ħaħa‘t</i>		kogemata patu tegemine (tahtmatu)	igauks
Nm 15,30	<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>		tahtlikult halva tegemine, issanda "pilkamine"	pärismaalane, võõras
Nm 15,31	<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama, <i>hikkaret tikkaret</i>		tahtlikult halva tegemine, issanda "pilkamine"	pärismaalane, võõras
Nm 19,20	<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama, <i>nikreta</i>	Puhastusvesi punase lehma tuhast	roojane mees, kes on jätnud end puhastamata (kirikus)	mees
Nm 35,15	<i>nvs</i>	pagema, <i>nus</i>	Leviitide ja asüülilinnad	tahtmatu tapmine	tapja (tahtmatu tapmine)
Nm 35,16–18, 21	<i>mvt</i>	surema, <i>mot jumat</i>	Leviitide ja asüülilinnad	tahtlik tapmine	tapja
Nm 35,19–20	<i>mvt</i>	surema, <i>jamit</i>	Leviitide ja asüülilinnad	tahtlik tapmine	tapja

Kirjakoht	Termin ¹⁷³	BDB	Kogumik	Mille eest	Kellele
Nm 35,30–31	<i>mvt</i>	surema, <i>mot jumat</i>	Leviitide ja asüülilinnad	tapmine	tapja
Dt 4,41–42	<i>nvs</i>	pagema, <i>nus</i>	Deuteronomium	tahtmatu tapmine	tapja
Dt 13,6	<i>mvt</i>	surema, <i>jumat</i>	Deuteronomium	valeprohvetlus	valeprohvet
Dt 13,7–11	<i>hrg, mvt hi.</i>	tapma, <i>harag</i> , surmama, <i>hemit</i>	Deuteronomium	lähedaste poolt teiste jumalate teenimisele kallutamine	lähedased
Dt 13,13–17	<i>nkh hi., srp</i>	hävitama, <i>hakke takke</i> , põletama, <i>šarap</i>	Deuteronomium	teiste jumalate teenimine	linnarahvas
Dt 17,12	<i>mvt</i>	surema, <i>met</i>	Deuteronomium	kohtunike, preestrite vastu lugupidamatuse ülesnäitamine	mees
Dt 18,20	<i>mvt</i>	surema, <i>met</i>	Deuteronomium	valeprohvetlus	valeprohvet
Dt 19,4–6	<i>nvs</i>	pagema, <i>nus</i>	Deuteronomium	tahtmatu tapmine õnnetuse läbi	tapja
Dt 19,11–13	<i>mvt</i>	surema, <i>met</i>	Deuteronomium	tahtlik tapmine, pelgulinna põgenemine	tapja
Dt 19,17–21	<i>‘sh</i>	tegema, <i>‘asa</i>	Deuteronomium	valetunnistuse andmine	valetunnistaja
Dt 21,18–21	<i>rgm, mvt</i>	kividega surnuks viskama, <i>ragam</i> , surema, <i>met</i>	Deuteronomium	sõnakuulmatus ja tõrksus poja poolt	poeg
Dt 22,13–19	<i>jsr</i>	karistama, <i>jasar</i>	Deuteronomium	neitsilikkuse puudumises mõrsja süüdistamine, isa häbistamine	naise mees
Dt 22,20–21	<i>sql</i>	kividega surnuks viskama, <i>saqal</i>	Deuteronomium	neitsimärkide puudumine mõrsjal, hooramine	mõrsja
Dt 22,22	<i>mvt</i>	surema, <i>metu</i>	Deuteronomium	abielunaisega magamine	mees, naine
Dt 22,23–24	<i>sql, mvt</i>	kividega surnuks viskama, <i>saqal</i> , surema, <i>met</i>	Deuteronomium	linnas kohatud kihlatud neitsiga magamine	tütarlaps, mees
Dt 22,25	<i>mvt</i>	surema, <i>met</i>	Deuteronomium	väljal kohatud kihlatud tütarlapselaga vägisi magamine	mees
Dt 22,28–29	<i>ntn kesep</i>	hõbedat andma, <i>natan kesep</i>	Deuteronomium	tütarlapselaga (mitte kihlatud) magamine	mees
Dt 24,7	<i>mvt</i>	surema, <i>met</i>	Deuteronomium	vaba iisraellase varastamine, orjastamine, müük	mees
Dt 25,1–3	<i>nkh hi.</i>	lööma, <i>hikke</i>	Deuteronomium	meestevahelises riisus süüdlane	mees

Kirjakoht	Termin¹⁷³	BDB	Kogumik	Mille eest	Kellele
Dt 25,5–10	<i>ḥlš na'al, jrq</i>	sandaali jalast kiskuma, <i>ḥalaš na'al</i> , sülitama, <i>jaraq</i>	Deuteronomium	surnud venna naise vastu soojätkamise kohustusest keeldumine	mehevend
Dt 25,11–12	<i>qšš 'et kap</i>	kätt maha raiuma, <i>qašas 'et kap</i>	Deuteronomium	mehe suguelunditest kinni haaramine kakluses, kaitsmaks oma meest	naine
Dt 28,15–68	<i>qəlala, 'arur</i>	needus, <i>qəlala</i> , neetud, <i>'arur</i>	Deuteronomium	jumala käskude ja keeldude eiramine	igäüks

Lisa 2. Süstematiseerimine karistuse formuleeringus oleva heebreakeelse sõna/väljendi alusel

Termin ¹⁷⁴	BDB	Kirjakoht	Kogumik	Mille eest	Kellele
<i>biqqoret, 'ašam</i>	karistus, süüohver	Lv 19,20–21	Pühaduseeadus	teise omaniku orjatari magatamine	magataja
<i>damim</i>	veresüü	Ex 22,1–2	Lepinguraamat	varga tapmine päevavalguses	(maja-)omanik
<i>jsr</i>	karistama	Dt 22,13–19	Deuteronomium	neitsilikkuse puudumises mõrjsja süüdistamine, isa häbistamine	naise mees
<i>ḥaṭa't</i>	patuohver	Nm 15,27		kogemata patu tegemine (tahtmatu)	igauks
<i>ḥaṭa't</i>	patuohver, süü-	Lv 4,2–3,13–14,22–23,27–29	Ohvritoora	patustamine, ka tahtmatu	patustaja
<i>ḥlš na'al, jrj</i>	sandaali jalast kiskuma, sülitama	Dt 25,5–10	Deuteronomium	surnud venna naise vastu soojätkamise kohustusest keeldumine	mehevend
<i>hrg</i>	tapma	Ex 22,21–23	Lepinguraamat	leskede ja orbude halvasti kohtlemine	igauks
<i>hrg, mvt hi.</i>	tapma, surmama	Dt 13,7–11	Deuteronomium	lähedaste poolt teiste jumalate teenimisele kallutamine	lähedased
<i>ḥrm ho.</i>	neetud olema	Ex 22,19	Lepinguraamat	teiste jumalate kummardamine	igauks
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Gn 17,14		ümber lõikamata jätmise	mees
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Nm 15,31		tahtlikult halva tegemine, issanda "pilkamine"	pärismaalane, võõras
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Lv 7,20	Ohvritoora	roojasena tänuohvriliha söömine	roojane sööja
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Lv 7,21	Ohvritoora	roojast asja puudutanuna tänuohvri söömine	roojane sööja
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Lv 17,10	Pühaduseeadus	vere söömine	vere sööja
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Lv 18,6–30	Pühaduseeadus	keelatud abielud ja vahekorrad	keelust üleastuja
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Lv 19,5–8	Pühaduseeadus	tänuohvri söömine kolmandal päeval	keelust üleastuja
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Lv 20,6	Pühaduseeadus	posijate, teadmameeste, nõidade poole pöördumine	igauks

¹⁷⁴ Bible Hub. URL: <https://biblehub.com/interlinear/> (vaadatud 08.12.2022).

Termin ¹⁷⁴	BDB	Kirjakoht	Kogumik	Mille eest	Kellele
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Lv 20,17–18	Pühaduseseadus	magamine kuuveres naisega mehe poolt	mees
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Lv 22,3	Pühaduseseadus	roojasena pühadele andidele liginemine	igauks
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Lv 23,29–30	Töotuseseadus I ja kümnnise seadus	lepituspäeva töökeelu rikkumine	igauks
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Nm 15,30		tahtlikult halva tegemine, issanda "pilkamine"	pärismaalane, võõras
<i>krt ni.</i>	(ära) lõikama	Nm 19,20		roojane mees, kes on jätnud end puhastamata (kirikus)	mees
<i>l' hjh</i>	elama eitav vorm	Ex 22,17	Lepinguraamat	nõidumise eest	nõid
<i>mhr</i>	omandama pruudiluna eest	Ex 22,15–16	Lepinguraamat	kihlatud neitsiga magamine	võrgutaja
<i>mvt</i>	surema	Gn 34,2,25–31.		Iisraeli neitsi vägistamine	mees
<i>mvt</i>	surema	Dt 13,6	Deuteronomium	valeprohvetlus	valeprohvet
<i>mvt</i>	surema	Nm 3,38		võõra poolt koguduse telgile lähenemine	võõras
<i>mvt</i>	surema	Dt 17,12	Deuteronomium	kohtunike, preestrite vastu lugupidamatuse ülesnäitamine	mees
<i>mvt</i>	surema	Dt 18,20	Deuteronomium	valeprohvetlus	valeprohvet
<i>mvt</i>	surema	Dt 19,11–13	Deuteronomium	tahtlik tapmine, pelgulinna põgenemine	tapja
<i>mvt</i>	surema	Dt 22,25	Deuteronomium	väljal kohatud kihlatud tütarlapsel vägisi magamine	mees
<i>mvt</i>	surema	Dt 24,7	Deuteronomium	vaba iisraellase varastamine, orjastamine, müük	mees
<i>mvt</i>	surema	Dt 22,22	Deuteronomium	abielunaisega magamine	mees, naine
<i>mvt</i>	surema	Ex 21,12	Lepinguraamat	löömine, fataalse tagajärjega (surm)	tapja
<i>mvt</i>	surema	Ex 21,16	Lepinguraamat	inimrööv ja -müük	igauks
<i>mvt</i>	surema	Ex 22,18	Lepinguraamat	zoofiilia	igauks
<i>mvt</i>	surema	Ex 31,14	Kogudusetelgi seadus	hingamispäeval töötegemise eest	igauks
<i>mvt</i>	surema	Lv 24,17	Pühaduseseadus	tapmine	igauks
<i>mvt</i>	surema	Lv 27,29	Pühaduseseadus	vande alla sattumine	vande alla pandu

Termin ¹⁷⁴	BDB	Kirjakoht	Kogumik	Mille eest	Kellele
<i>mvt</i>	surema	Nm 35,16–18, 21	Leviitide ja asüülilinnad	tahtlik tapmine	tapja
<i>mvt</i>	surema	Nm 35,30–31	Leviitide ja asüülilinnad	tapmine	tapja
<i>mvt</i>	surema	Nm 35,19–20	Leviitide ja asüülilinnad	tahtlik tapmine	tapja
<i>mvt</i>	surema	Ex 21,15	Lepinguraamat	ema-isa löömine	lööja (lapsed)
<i>mvt</i>	surema	Ex 21,29	Lepinguraamat	inimese surm, põhjustatud härja poolt	härja omanik
<i>mvt</i>	surema	Ex 21,31	Lepinguraamat	poja või tütre surm härja pusklemise läbi	härja omanik
<i>mvt, pidjom</i>	surema, lunaraha	Ex 21,28–32	Lepinguraamat	tervisekahjustuse tekitamine hooletuse tõttu	härja omanik
<i>mvt, rgm</i>	surema, kividega surnuks viskama	Lv 20,27	Pühaduseseadus	nõidumine, posimine	nõid, posija
<i>mvt, rgm</i>	surema, kividega surnuks viskama	Lv 24,16	Pühaduseseadus	jumala nime teotamine, pilkamine	võõras või päriselanik
<i>mvt, rgm</i>	surema, kividega surnuks viskama	Lv 20,2	Pühaduseseadus	annab lapse Moolokile: laseb tal uskuda teisi jumalaid	lapsevanem
<i>mkr</i>	müüma	Ex 22,1–2	Lepinguraamat	hüvituse maksmata jätmise vara puudumisel	varas
<i>nepeš</i>	hing hinge vastu	Ex 21,23–25	Lepinguraamat	raseda naise tõukamine vigastusi põhjustades	mehed
<i>nvs</i>	pagema	Dt 19,4–6	Deuteronomium	tahtmatu tapmine õnnetuse läbi	tapja
<i>nvs</i>	pagema	Ex 21,13	Lepinguraamat	ettekavatsemata/tahtmatu tapmine	tapja
<i>nvs</i>	pagema	Nm 35,15	Leviitide ja asüülilinnad	tahtmatu tapmine	tapja (tahtmatu tapmine)
<i>nvs</i>	pagema	Dt 4,41–42	Deuteronomium	tahtmatu tapmine	tapja
<i>nkh hi.</i>	lööma	Dt 25,1–3	Deuteronomium	meestevahelises riisus süüdlane	mees
<i>nkh hi., srp</i>	hävitama, põletama	Dt 13,13–17	Deuteronomium	teiste jumalate teenimine	linnarahvas
<i>nqm</i>	kätte maksuma	Ex 21,20–21	Lepinguraamat	oma orja kepiga surnuks löömine	orja omanik
<i>ntn</i>	andma (tagasi)	Ex 21,18–19	Lepinguraamat	löömine tüli käigus	lööja
<i>ntn kesep</i>	hõbedat andma	Dt 22,28–29	Deuteronomium	tütarlapsena (mitte kihlatud) magamine	mees

Termin ¹⁷⁴	BDB	Kirjakoht	Kogumik	Mille eest	Kellele
<i>sql</i>	kividega surnuks viskama	Dt 22,20–21	Deuteronomium	neitsimärkide puudumine mõrsjal, hooramine	mõrsja
<i>sql, mvt</i>	kividega surnuks viskama, surema	Dt 22,23–24	Deuteronomium	linnas kohatud kihlatud neitsiga magamine	tütarlaps, mees
<i>'aririm hjh</i>	lastetuks jääma	Lv 20,20–21	Pühaduseeadus	sugulastevahelised keelatud vahekorrad	mees
<i>'nš</i>	trahvi maksuma	Ex 21,22	Lepinguraamat	raseda naise tõukamine vigastusi põhjustamata	mees
<i>'šh</i>	tegema	Dt 19,17–21	Deuteronomium	valetunnistuse andmine	valetunnistaja
<i>'šh, ntn</i>	tegema, andma	Lv 24,19–20	Pühaduseeadus	teise inimese vigastamine	igauks
<i>qalala, 'arur</i>	needus, neetud	Dt 28,15–68	Deuteronomium	jumala käskude ja keeldude eiramine	igauks
<i>qorban</i>	ohver	Nm 5,12–15	Puhastusohver ja -vesi	armukadedus	mees
<i>qss 'et kap</i>	kätt maha raiuma	Dt 25,11–12	Deuteronomium	mehe suguelunditest kinni haaramine kakluses, kaitsmaks oma meest	naine
<i>rgm, mvt</i>	kividega surnuks viskama, surema	Dt 21,18–21	Deuteronomium	sõnakuulmatus ja tõrksus poja poolt	poeg
<i>šrp</i>	põletama	Lv 20,14	Pühaduseeadus	naise ja tolle ema samaaegne „võtmine“	mees
<i>šrp</i>	põletama	Lv 21,9	Pühaduseeadus	preestri tütre hooramine	preestri tütar
<i>šib'at ha'ala</i>	needuse töötus	Nm 5,20–22	Puhastusohver ja -vesi	magamine teise mehega	naine
<i>švb hi, ntn</i>	tagasi andma, andma	Nm 5,6–8	Puhastusohver ja -vesi	inimlik patt (tahtlus)	patustaja
<i>šlh pi.</i>	(millegi eest) ära saatma	Ex 21,26–27	Lepinguraamat	oma orja hamba, silma vigastamine	orja omanik
<i>šlm pi.</i>	hüvitama	Ex 21,37	Lepinguraamat	lamba, härja vargus	varas
<i>šlm pi.</i>	hüvitama	Ex 22,9–11	Lepinguraamat	hoiule antud loomade huku, varguse põhjustamine hooletusest	hoiustaja
<i>šlm pi.</i>	hüvitama	Ex 22,13	Lepinguraamat	laenatud looma surma põhjustamine hooletusest	laenaja
<i>šlm pi.</i>	hüvitama	Ex 22,3	Lepinguraamat	loomavargus	varas

Termin¹⁷⁴	BDB	Kirjakoht	Kogumik	Mille eest	Kellele
šlm pi.	hüvitama	Ex 22,6	Lepinguraamat	hoiustatud asjade vargus	varas
šlm pi.	hüvitama	Ex 22,8	Lepinguraamat	asjade, loomade omastamine	hoiustaja
šlm pi.	hüvitama	Lv 5,21–24	Ohvritoora	patt omastamisest/riisumisest ja vaelevandumisest	vaelevanduja
šlm pi.	hüvitama	Ex 22,1–2	Lepinguraamat	sissemurdmise eest	varas
šlm pi.	hüvitama	Ex 21,35–36	Lepinguraamat	looma surma põhjustamine hooletuse tõttu	härja omanik
šlm pi.	hüvitama	Ex 22,5	Lepinguraamat	kahju tekitamine saagile, põllumaale	kahju tekitaja
šlm pi.	hüvitama	Ex 22,4	Lepinguraamat	karja, põllu, viinamäe, vilja kahjustamine	kahju tekitaja
šlm pi.	hüvitama, hing hinge vastu	Lv 24,18	Pühaduseeadus	võõra karilooma tapmine	looma tapja
šlm pi., kesep	hüvitama, raha maksma	Ex 21,33–34	Lepinguraamat	looma surma põhjustamine hooletuse tõttu	kaevu omanik, -tegija
šlm pi., mvt	hüvitama, surema	Lv 24,21	Pühaduseeadus	inimese tapmine	igauks

Lisa 3. Karistuse formuleeringus kasutatud sõna/väljendi esinemissagedus

BDB	Esinemiste arv
surema	20
(ära) lõikama	13
hüvitama	11
pagema	4
surema, kividega surnuks viskama	3
põletama	2
kividega surnuks viskama, surema	2
(millegi eest) ära saatma	1
andma (tagasi)	1
elama eitav vorm	1
hing hinge vastu	1
hõbedat andma	1
hävitama, põletama	1
hüvitama, hing hinge vastu	1
hüvitama, raha maksuma	1
hüvitama, surema	1
karistama	1
karistus, süüohver	1
kividega surnuks viskama	1
kätt maha raiuma	1
kätte maksuma	1
lastetuks jääma	1
lööma	1
müüma	1
needus, neetud	1
needuse tõotus	1
neetud olema	1
ohver	1
omandama pruudiluna eest	1
patuohver	1
patuohver, süü-	1
sandaali jalast kiskuma, sülitama	1
surema analoogia Ex 21,29	1
surema, lunaraha	1
tagasi andma, andma	1
tapma	1
tapma, surmama	1
tegema	1
tegema, andma	1
trahvi maksuma	1
veresüü	1

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marie Edala,

1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Deuteronomiumi karistusseadustikust religioonilooliselt ja tänapäeva õiguse valguses,

mille juhendaja on Urmas Nõmmik, *dr. theol. habil.*,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Marie Edala
28.04.2023